

Jur. is.

4

d

Tur. is.

4^d

Alcho

Ex lib. Sprengel

<36612034050017



<36612034050017

Bayer. Staatsbibliothek

Handwritten text at the top of the page, possibly a signature or date, mostly illegible.

Jan

4



ALSCHÉ,

DE

J. CATSIO.

SPECIMEN ACADEMICUM

DE

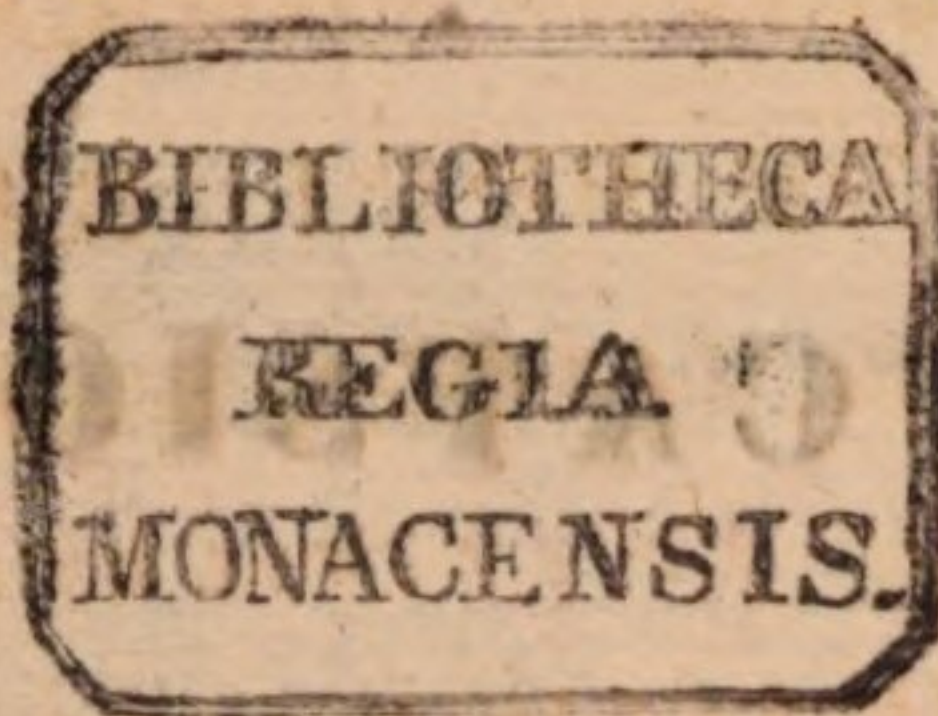
JACOBO CATSIO, JCTO.

SPECIMEN ACADEMICUM

DE

JACOBO CATSIO, JCTO.

ACADEMIA
JACOBO CATALANO
SPECIMEN ACADEMICUM



JACOBO CATALANO
IN ACADEMIA
SPECIMEN ACADEMICUM
1714

SPECIMEN ACADEMICUM
DE
JACOBO CATSIO, JCTO,
QUOD,
ANNUENTE SUMMO NUMINE;
EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI
JANI BAKE,
PHILOS. THEOR. MAG. LITT. HUM. ET JUR. UTR. DOCT.
LITT. HUM. PROF. ORD.
AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU,
ET
NOBILISSIMAE FACULTATIS JURIDICAE DECRETO,
PRO GRADU DOCTORATUS,
SUMMISQUE IN JURE ROMANO ET HODIERNO
HONORIBUS ET PRIVILEGIIS,
IN ACADEMIA LUGDUNO - BATAVA,
RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,
PUBLICO AC SOLEMNI EXAMINI SUBMITTIT
A. G. C. ALSCH E,
HAGANUS.
AD DIEM XII. DECEMBRIS MDCCCXXVIII, HORA XII-I.
IN AUDITORIO MAJORI.

LUGDUNI BATAVORUM,
APUD HAAK ET SOCIOS,
MDCCCXXVIII.

SPECIMEN ACADEMICUM

DE

JACOBO CATSIO, ICTO,

QUON

AVULSIS SUMMO NUMINE

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

J A N I B A K E,

PHILOS. THEOS. MAG. LITT. HUM. ET JUR. UTR. DOCT.

LITT. HUM. THEOS. ORD.

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

ET

SUBLIMISSIMAE FACULTATIS JURIDICAE DECRETO

PRO GRADU DOCTORATUS

EXAMINISQUE IN JURE ROMANO ET MODERNO

HONORIBUS ET PRIVILEGIIS

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

RITE ET LEGITIME CONSEQUI

LIBRO AC SOLEMNI EXAMINE SUBMITTIT

A. G. A. L. S. C. H. E.

MAGNUS

AD DIEM XII. DECEMBRIS. MDCCXXVIII, HORÆ XII-1.

IN AUDITORIO MAIORI.

—————

LUGDUNI BATAVORUM

ALOE HAE ET SOCIOS

MDCCXXVIII

P A R E N T I B U S

S A C R U M.

P A R E N T I B U S

A C C U R U M

SPECIMEN ACADEMICUM

JACOBO CATSIO, JCTO.

Si merito Batavae gentis laudatur constantia, fortitudo, integritas, quod omnes assentiuntur, non inferiorem sibi majores nostri laudem vindicare videntur modestiae et temperantiae, eoque magis nostram merentur observantiam, quo plures, fortunae vicibus elati, superbiae solent indulgere. Inter eos qui florentissima veteris nostrae reipublicae aetate, maxime fama virtutis inclaruerunt, praecipuum locum tenet JACOBUS CATSIUS de cujus in jurisprudentia meritis, specimen exhibere quum nobis propositum sit, congruum videtur, quaedam praemittere de ipsa illustrissimi viri vita et rebus gestis. Ne vero, *moveat cornicula risum, furtivis coloribus*, ea tantum attingere decrevimus quae jurisprudentiae, rebusque politicis maxime fuere conjuncta; neque haec explicare difficillimum erit, si ea tantum sequamur quae ipse nobis reliquit in narratione vitae octogenariae et quod excurrit, quam

ad extremum usque tempus more suo absolvit eleganter, simpliciter, id est, non arroganter. Natus est Zeelandiae anno 1577 e genere honesto non tamen nobili; juvenis admodum, a patre qui ad secundas nuptias transierat, educandi gratia curae committebatur avunculi, materterae mariti. Litteris postquam in Gymnasio quod Zierizeae est, per quadriennium, operam dederat, ad Academiam Lugduno-Batavam dimissus est, ubi duce maxime Gesselio, Graecae et Romanae antiquitatis monumenta interpretari iisque valde delectari coepit. Praeceptore vero aliorum vocato, Graecarum litterarum studium deseruit, suadentibus quibusdam, Juris Romani studioso parum utilitatis graecis scriptoribus contineri, cujus negligentiae valde eum deinde poenituit (1) quum Juris Romani studium maxime graecorum fontium subsidiis indigere intellexit. Miramur, Catsium, patriae ceterum amatissimum, universitatem adiisse Gallicam, nec certe adseveramus utrum hoc ei tribuendum sit, quod

Aca-

- (1) Daer waren even toen oock vrienden die mij rieden,
 Gelyck het veel gebeurt bij onbewuste lieden,
 Dat ick noyt met het Grieks zou quellen mijn verstant,
 Mits ick het Roomsche recht sou nemen bij der hant:
 Ick die het minste werck geneygt was nyt te kiezen,
 Liet al de Grieksche tael in my wel haest vervriesen;
 Maer ick heb naderhant dat menighmael beklægt,
 Vermits my dat verlies ten vollen heeft mishægt. —

Ick ging tot Orliens mij eerst ter neder setten,
 Daer ick meest besigh was omtrent de Roomsche wetten,
 Tot dat ick brieven kreeg daer meed' ik wierd vereert
 Als die in 't Keyserregt nu scheen te sijn volleert.

Academia Lugduno - Batava ea aetate, nondum jurisprudentiae laude floruerit, an mori fortasse cuidam aut consuetudini, quibus (saepe injuste) obtemperandum est (1). Quidquid sit, doctoratus gradum in jure Romano, ibi adeptus est, simulque hujus rei testimonium ei facultatem prae-buit, causarum patroni munus suscipiendi summae curiae Hollandicae, quae Hagae - comitum erat, quo se recepit. Jam viro consultissimo causas agendi peritia deërat. Hanc ob causam frequenter in curia adfuit, amicitiamque contraxit cum viro rerum agendarum expertissimo, CORNELIO VAN DER POL procuratori publico, quibus subsidiis brevi eo pervenit ut ipse causas orare coeperit.

Hac

(1) Ultima tamen ratio admittenda videtur: jam enim viri juris peritissimi antecessores fuerant in Acad. Lugd. Bat. quorum nomina hic referre operae pretium est: fuere scil. Cornelius Grotius, Justus Lipsius, Hugo Donellus, Julius Beyma, Everhardus Bronkhorst, Gerardus Tuningius, alii; vid. Academisch Register door Martinus Soermans, Emeritus Pred. te Goudreaan p. 45. seqq. Facit huc locus e carmine inscripto Maeght p. 85. tom. I. editionis Feithianae quam secutus sum.

Let op den handel sijner jeught,
En hoe hij zich gedragen heeft
Wanneer hij buijten heeft geleeft,
In Duijtslant, of in 't Fransche rijk,
Of elders in een ander wijck;

Gedachten op slapelooze nachten m. XIX. 51.

Hebt ghy een soon geteelt en buijten 's lands gesonden,
En dat een hoogeschool hem daar heeft nut gevonden,
Om als een advocaat de luyden voor te staan,
Soo danck den goeden Godt en wil te beurse gaan.

Hac in re felix ejus ingenium et in judicando acumen et facilis oratio nominis celebritatem auxit. Non dubitamus enim, nostrum JACOBUM CATSIUM causarum patronum dicere expertissimum, ejusque opera, tum poetica tum prosae orationis utilissima praedicare, iis qui forensi, ut dicitur, eloquentiae operam adhibere student. Sive enim causas dilucide expositas, sive argumenta ingeniose inventa, ordine proposita desideres, sive orationis ornamentum velis, hisce omnibus abundat. Prima autem causa quam, omissis forte quibusdam minoribus, memorat, a muliere ei deferebatur, quae a curia Schiedamensi erat damnata ad tormenta subeunda, quaeque ad summam curiam provocaverat. Crimen ei imputabantur artes Magicae et Mathesis. Catsius vero ab hujusmodi rebus maxime alienus, ejus defensionem suscepit, et ita demonstravit accusationis absurditatem, ut liberaretur ab omni poena mulier, et artis magicae suspicio ab illa removeretur (1). Diu adhuc postea vulgaris erat opinio, praesertim in Francia, adesse revera magos qui familiariter cum diabolis, qui dicuntur, vivebant; tandem vero haec superstitio evanuit, et

(1) Dicitur Gregorius, cognomine magnus, primus fuisse qui legitime magos ad flammam damnaverat; multa horrida exempla superstitionis narravit hac in re Voltaire qui dignus est omnino qui conferatur in opere, *prix de la justice et de l'humanité*. Art. IX. — Argumento ad concremandos haruspices utebantur lege 3. Cod. de Maleficis et Math. (lib. 9. t. 18.)

et sublata mortis poena, ipsi quoque magi deleti videbantur. Majoris momenti causa fuit quam deinde suscepit, defensio scilicet juvenis cujusdam qui alium interfecerat et in medio delicto captus erat. Una omnium fuit vox mortis poenam non posse effugi; sapienter autem antequam ipsam rem aggrederetur, omnia bene perpendit, omnes qui adfuerant testes audivit e quorum narrationibus apparuit, patrem homicidae juvenis injuste expugnatum esse, nec multum abfuisse quin ab aggressore in aquam sub glacie mergeretur. Patris amore flagrans juvenis supervenit, patrem liberavit, alterum infelicitate interfecit. Magno tamen cum successu defensionem hancce ad finem perduxit noster, ita ut ab omni parte victor exstiterit, quae ex re magnam ingenii famam sibi conscivit (1).

Non

(1) Quaestio erat utrum filius qui patrem contra injustum aggressorem defendebat, legitima defensione usus fuerit; docetur quidem a possessione, illatam vim propulsare licere l. 1. C. Unde vi (8, 4). Magis autem nos succurrunt ll. 1, 2 et 3. C. ad leg. Corn. de Sicariis (9. 16) ubi docetur remitti homicidii poenam, si probatum esset, non occidendi animo hominem esse percussum Dicebatur hoc *noodweer*. In casu hujus legitimae defensionis aliquis jure Hollandico rogare poterat quod dicebatur *Landtwinninge*, cujus effectus erat, ut non laederetur neque rei cognitio procederet. Si vero quis damnatus erat, rogari solebat *Remissio*, quae tamen non concedebatur nisi post annum elapsam, ex decreto Imp. Caroli dato 26. Maji anni 1544. Exempla harum epistolarum exhibet W. van Alphen Papegaey p. mihi 528. seqq.

Daer sag ick hoe een kint sijn vader dienen moet.

Non multis verbis argumenta quibus utebatur nobis exponit, sed quae memorat aptissima fuerunt ad animum judicis commovendum, illudque defendendum: filium patris vitam omni ratione tue-ri oportere. Non est quod hic copiosius osten-damus quali orationis suavitate hoc argumentum tractaverit; observasse sufficit, hanc causam maxime cum iis animi sensibus cohaerere, quos prae cete-ris diligebat, probitatis, honestatis, grati animi, parentum amoris.

Suadente amico quodam, quum ex gravissimo morbo sanatus esset, migravit Medioburgo. Anno 1609 quum induciae duodecim annorum initae erant, agri permulti a dominis relinquebantur, verentibus ne citius bellum instauraretur; complu-res igitur se emisse narrat, novisque aggeribus in-struxisse. Securus vitam egit, agros coluit, car-mina (1) composuit, quum in mediis suis deliciis turbatus est, renovato bello cum Hispania. Ne Hispani scilicet facile accederent, aggeres rumpe-bantur, solum fertilissimum mari dabatur, quodque reliquum erat publicabatur (2); omne igitur suum dominium quum amiserat, Hagam petit, ubi tribus

vi-

(1) Circa hoc tempus scripsit carmina: *Zinne en minne-beelden, het Huwelyk.*

(2) Causam dicit:

En daertoe wert gebruyckt het inhoud van 't verdrag,
Dat, soo het schijnen mogt, niet al te klaer en lag.

vicibus (1) ejus causa dijudicatur, quo per multorum annorum tempus, ab omni usufructu privatus est (2).

Perversae fortunae vice ab iis rebus quibus maxime delectabatur privatus, magno dolore afficiebatur, qui tamen brevi lenitus est, ut ipse confiteatur, tum cogitatione earum quae ei felicia succedebant, tum honorifica vocatione. Eligebatur scilicet juris antecessor in Academia Lugduno-Batava, quae magis magisque jam fama creverat, clarissimis quos supra memoravimus viris: praeterea, dum dubius haesit num hanc sibi delatam dignitatem acciperet, ecce! aliam ei offert, civitatis Medio-burgensis senatus, nempe consilarii (3) munus, at-

(1) » Het stuck werd ondersocht by drie verscheijde » Raden." Quomodo autem tribus vicibus res judicari possit non satis liquet nisi sciamus, primo loco forte judicasse curiam Hollandicam provincialem (*Raad van Holland*), ab ea fuisse provocatum ad summam curiam (*den hoogen Raet*), deinde criminis revisionem locum habuisse quo in casu, supremae curiae adjungebantur septem juris periti, qui a curia provinciali et summa curia vocabantur ac dicebantur *Reviseurs*.

(2) Si causa cecidisset, usuras sane petere non potuisset, si vero victor exstiterit petere potuisset, l. 17. §. 3. ff. de Usuris (22, 1) et currere incipiunt usurae a litis contestatione v. Leeuwen R. H. R. p. m. 336. liberat tantum (*onder-regt-legging*) depositio vel sequestratio.

(3) Consilarii (*Raatpensionaris*) Medioburgensis munus erat, res deliberandas tum a Senatu Zeelandorum propositas, tum incidentes, ad ordines referre, idemque est in rebus gerendis ipsius momentum, idem fere officium quod consilarii Hollandiae de quo infra.

atque hoc lubentius suscepit, quod tum uxor, tum ipse, natale solum prae ceteris adamabat, nec non aliis, majoribus dignitatibus viam sibi hac apertam habebat, et haec propterea majoris momenti erat, quo magis rerum politicarum et mercaturam spectantium cura cum ea erat conjuncta (1).

Vix monebimus hac oportunitate Catsium optime suo officio functum esse; satis enim hoc manifestum videtur exinde, quod haud diu post, Dordraci urbis creatus est consiliarius (2). Novum hoc munus an susciperet diu haesitavit: vicerunt amici et publicae utilitatis cogitatio. Narrat ipse Catsius circa hoc tempus ortam esse dissensionem Franciam inter et Angliam, quae Belgis periculosa quum existimaretur, et factis probaretur, causa fuit quare cum Alberto Joachimio Legatus mittebatur in Angliam: circa hanc aetatem vero aliam causam adfuisse apparet quapropter haec ei legatio committebatur: primo loco scilicet, ea quae in india Orientali (3) inter Anglorum et Ba-

(1) En siet 't wyl mijn geding hier nog in twijfel staet,
Zat ick te Middelburg te midden in den Raet.

En ick wert niet alleen geoeffent in de saecken
Die zee of koopmanschap of aertsche dingen raecken. enz.

(2) Ex undecim urbibus Hollandiae Australis quarum ordine prima erat Dordracum, mitti solebant legati ad concilia stata (*Dagvaarten*) quae habebantur mensibus Martio, Julio, Septembri, Novembri; ex his legatis unus semper erat consul, unus senatus urbani consiliarius.

(3) Amboinae scil. circa annum 1625: igitur duos annos

Batavorum societates Indicas acciderant : alia causa posita erat in eo quod consuli mercatorio Angliae , praesentem esse in concilio status denegaretur et quod tributa , quae texturis imposita erant , nimis onerosa viderentur Anglis : ad omnia haec rite componenda missus fuisse videtur Jacobus Catsius : quod tamen non admodum feliciter perfecisse dicendum est , quamvis maxima cum prudentia rem aggressus sit (1). Ipse nobis in vitae narratione auctor est , quod quodammodo res ei successerit (2) atque ab Angliae rege diploma acceperit , quo inter equites recipiebatur (3). Jam ad quinquaginta annorum aetatem pervenerat cum dulcissima conjux ei morte eripiebatur , nec secundas nuptias contrahere ratus , aderat tempus quo totus se reipublicae saluti tradidit. Septimo anno postea , Hollandiae consiliarius electus est , summum quod attingere potuit honoris ac digni-

antea. Ob tres tamen hic allatas causas , Angli in mari mediterraneo naves Belgicas detrimento quodam affecerant ad quod resarciendum tendebat quoque legatio.

(1) Vid. Wagenaar Vad. Hist. deel XI. pp. mihi 21. 57. seqq. Captarum autem navium causa , maxime in eo posita esse videtur quod narravimus. — De modo quo in Anglia receptus est CATSIUS videatur ipsa ejus vita.

(2) En daer is op het lest soo veel te weeg gebrocht,
Dat ick ten deele kreeg dat bij ons wiert verzocht.

(3) De Koning was beleeft. Ick wiert van hem beschonken ;
Een brief, een Ridders brief, daervan de letters blonken
Van gout en schoone verw; hier was een wapen bij,
Oock maeckt' hij noch een deel van onze schepen vrij.

nitatis fastigium: hoc enim munus erat, quo nemo, nisi gubernatorem excipias, majus in republica obtinuit: omnium scilicet majoris momenti rerum moderator dici potuit, quum ei, dignitatis et privilegiorum reipublicae custodia traderetur, fisci administrationi provideret, comitiis adscriptos, consiliis et rerum illustratione adjuvaret, ex eorumque collectis suffragiis decreta conficeret, quibus in rebus magis ejus consilium requirebatur, quo ejus peritia et scientia, animadversione exercitiisque perpetuis aucta, cognitionem adscriptorum superabat (1). Praeterea quum litterarum communicatio cum reipublicae legatis apud externos, consiliario delata erat, omnium fere politicarum rerum princeps dici poterat: honoris causa hoc etiam addi solebat, quod si, nobilium primus extinctus esset, Hollandici sigilli per vices egerit Hollandiae consiliarius, quod nostro Jacobo Catsio etiam brevi contigisse narrat (2). Fuit interim foedus initum Monasteriense, stetitque per se respublica Batava nec legibus obstringebatur aliunde allatis. Non omnia tamen veteris regiminis erant abrogata. Supererant medii aevi vestigi-

(1) Sub comitibus hic dicebatur Hollandiae advocatus, de quorum officiis universe cff. cll. F. W. Pestel comm. de rep. Batava, et M. Siegenbeek Lofrede op den Raadpensionaris Simon van Slingelandt, inserta actibus societatis litterarum Belgicarum quae Leidae est p. 46. e qua nostra hic excerptimus.

(2) Het Zegel van het Land, dat wierd mij toegesonden,
Dat wiert mij toebetrout,

tigia in eo quod Jus Feudi dicebatur: originem hoc traxisse fertur a remotissima aetate, imperatoribus Henrico, Lothario, Conrado, et Friderico Barbarossa: sensim sensimque creverat eorum qui feudum acceperant auctoritas, ita ut juris dicendi facultas exclusive iis traderetur, ad medium usque saeculum decimum tertium, a quo tempore, Gulielmus dux, Philippus dein Burgundus, et Carolus varia instituere collegia, jurisdictioni praeposita. (1) Tandem Carolus ipse, anno 1469 curiam feudalem instituit, ex Gubernatore (Stadhouder) et iis qui feudi jus habebant (leenmannen) compositam. (2) Penes hanc curiam erat quodcumque feuda spectabat. Carolus denique V imperator, hancce novavit curiam, anno 1519, eamque e gubernatore et duodecim feudalibus hominibus constare oportere decrevit, quorum sex nobiles (3) et sex rerum periti, qui e curia provinciali vulgo eligebantur. Gubernatoris dignitatem Jacobus Catsius anno 1649 adeptus est, dignitas vero feudalium hominum (Leenmannen) pervenerat ad solos curiae provinciali adscriptos: noster vero ad mor-

(1) Vid. Epistola ipsius Caroli Burg. latine conscripta, et signata anno 1469. die XIX. Oct. Schoonhoviae.

(2) Instructie van den Leenhove van Holland etc., mette ampliatio en alteratio van dien etc. in den jare 1519.

(3) Videtur ex hac institutione (est Art. 2. instructionis imp.) confici posse, nobiles eo tempore non propter doctrinae studia nobilitatos fuisse.

mortis usque tempus gubernatoris munus tenuisse videtur; anno enim 1661 post ejus obitum primo, novissime haec curia, quae belli tempore ab institutis paulisper discesserat restaurabatur, et constabat e gubernatore, praeside et curiae provincialis Hollandiae consiliariis, qui de jure feudi tantummodo jus dicebant.

Multiplici jam labore occupato difficillimum negotium mandabatur. Quum enim imprudens admodum suscepit consilium Gulielmus II aggrediundi ex improviso civitatem Amstelodamensem, et quosdam e comitiis Hollandicis in vincula conjiciendi, omnis Jacobi Catsii requirebatur prudentia et moderatio, qua hoc in comitiis nuntiaretur ita, ne totum reipublicae corpus turbaretur. Res autem felici exitu non caruere, quod praecipue, optimae Catsii agendi rationi tribuimus: mittitur ad principem legatio, sed vicerat sapientia, juvenilis animi perturbationem; qui capti erant relaxantur principisque scripto apponuntur sigilla, et consiliario Jacobo Catsio servanda traduntur, ne publicam turbam excitent. Haec quum feliciter essent peracta, quod jam saepius petierat obtinuit tandem, ut munere consilarii se abdicaret. Nec ab eo destitit flagitiose aut odiose uti pluribus contigisse tristissimi recordamur, sed honorifice et gratus omnibus abiit, deo soli, cum hoc se debuisse confitetur (1). Jam septuaginta qua-

(1) Audiendus ipse poeta:

quatuor annorum aetatem attigerat, et iterum respublica ejus auxilium postulabat. Carolo II devicto, regnum fere tenebat Cromwellus, universum mare navibus obtectum, quisque populus, novam remp. sibi amicitiae foedere devincire studet: Ordines Generales (algemeene staatsvergadering) legatos in concione non admiserunt, quapropter rediit Joachimius qui reip. res in Anglia gesserat. Jam Gerardo Schaapio, senatui Amstelodamensi adscripto, mandatum erat, ut novam regiminis formam, ab Ordinibus commissus, agnosceret; nonnullis vero insidiosae agentibus, supremus Angliae senatus (Parlement) plura postulabat, aliique legati huc mittebantur: quae tamen omnia quum frustra fuerunt, Causa committitur cura, cum Schaapio et Paulo van der Perre medio-burgensi consiliario, res componendi, qui quamvis annorum pondere gravatus, ob communem utilitatem, hoc etiam onus libenter suscepit. Legati honorifice excipiebantur, nec tamen quod desiderabant, impetrare poterant; non enim videbantur Angli maxime ad pacem propensi, et magis exacerbati sunt praelio navali, quod interim clas-

Ick seyde lieve Godt ! Ick seg u grooten danck,
 En wil het doen met ernst, mijn korte dagen lanck:
 Het is een lastig ampt dat ick nu heb verlaten,
 Het swaarste zoo men houd van onse groote staten:
 Wie heeft dit wigtig ampt voor dezen oojt bekleedt,
 Die niet daer uijt en viel door smaet of hertenleet?
 Van beyde ben ick vrij; ick heb geen hoon geleden,
 Want ick ben van den Staet vrijwillig afgetreden. Enz.

classem Belgicam inter et Anglicam obtinuit. Res igitur infecta manebat (1) bellumque secutum est. Rebus politicis ab hoc inde tempore se abstinuit, vitamque privatam in villa quam ipse condiderat, peregit. Magnis sane difficultatibus ejus referta fuit aetas, tum quod ad reipublicae conditionem, tum quod ad munera quae ipse impleverat: ex his quamvis sibi suisque magnum certe lucrum percipere potuisset, summa tamen cum integritate ac honestate iis functus est. Per Octodecim annos Hollandiae consiliarius fuit, nec auctoritate sua abutebatur qua ex cognatis quemquam ad majorem in civitate dignitatem proveheret; licet enim ipsius probitati fidem habere; nemo sane hac de re unquam dubitavit (2). Nec immoderatas sibi divitias cumulavit, sed honestos redditus percepit earum possessionum, quas sua industria sapientique administratione sibi comparaverat. Omnibus hisce fructibus spoliatus, rerum

pu-

(1) Causae belli navalis recensentur a Wagenaar lib. XLVI. eademque annumerantur quae ipse adhibet JAC. CATSIUS. Hoc praecipue animadvertendum, Anglos recusasse illas donationes, quae vulgo secum ferre solebant ii qui in legatione mittebantur: liberalioris imperii formae hoc signum esse puto et sapientioris ne magnae auctoritatis in civitate viri, hisce donis corrumpi facile possent.

(2) Ipse confitetur:

Ick heb nu agttien jaer een lastigh pak gedragen,
Maer geen van mijn geslagt of van mijn naeste magen,
En is op mijn verzoek, ook niet door mijnen raet,
Gebragt tot eenig ampt, of eer, of hoogen staet.

publicarum curam suscepit, ad quod nunquam forte eum duxisset honoris ambitus, nisi bello et injustitia res familiares lapsi essent; de his enim plures causas egisse litigiosas narrat, quae omnes ex alluvionis incremento, aggeribus incluso, originem duxerant: aliam reddituum partem percepit ex jure decimandi eorum agrorum, qui pagum Biervliet circumjacebant: atque haec nobis satis probare videntur, maxima alacritate se iterum ad agrum colendum adplicuisse et delectus studio indulsisse, carminibus vitae rusticanae dulcedinem celebrandi, summi numinis erga se beneficia reputandi. Multa hujusmodi carmina nobis reliquit quae ultimum vitae tempus quiete peragens conscripsit, (1) quorum vitae narratio non inferiorem tenet locum: quod ad caetera ejus opera attinet, cui ab annulo nuptiali nomen dedit, (2) paulo post conjugis obitum scripsit, dum dubius haesit utrum amicorum desiderio secundas nuptias contraheret, a quibus gravi consideratione, cum priori conjugii parem vix inventurum sperabat, se abstinuit (3). Quod ad illud quod a senectute et

(1) Tachtigjaerigen ouderdom; Hofgedachten; Bedenkingen op Zorgvliet; Doodkist voor de Levendigen; Gedachten op Slaepelooze Nachten; Twee en tachtig jaerig Leven.

(2) Trouwring.

(3) Als een van twee nette schelpen,
Komt te breecken en verliest,
Niemand sal u kunnen helpen,
Schoon men oock met oordeel kiest;

vita campestri inscripsit, incepisse hoc credimus anno aetatis sexagesimo (1637) (1), ob multos vero et varios consilarii dignitatis labores, absolvisse demum cum ad vitam campestram rediisset. Nec inter eos haberi volumus, qui ejus poësin propterea tantum commendandam esse putant, quod sermonem aliquando exhibet hilariorem, aut versibus numero adstrictis lectionem reddit faciliorem. Ex hujusmodi carminibus, qualia nobis sapientissimi et doctissimi viri reliquerunt, inter quos Jacobum Catsium recensere nulli dubitamus, multa conficere posse videmur, si vel litterarum cultum vel historiam aliasve artes liberales, ex iis illustrare velimus, quae scripta quo minus ipso illustrandi consilio scribuntur, eo minus decipiunt. Quod prae ceteris, ex omnibus nostri poetae operibus legendis, animadvertendum occurrit, est incredibilis fere uniuscujusque doctrinae generis peritia: quodsi enim ex iis quis excerpere vellat loca, quibus aut theologia, aut humaniores litterae, aut historia naturalis, aut medicina docte, absque ullo tamen ostentandi studio afferuntur, in quocunque genere laudis multiplicitatis materiae abundaret. Legant litterarum periti carmen,

quo

Aen een die met effen randen,
 Juijst op d' ander passen zou:
 D' oudste zijn de beste panden,
 Niet en gaet voor d' eerste trou. —

(1) Mijn hart heeft nu geklopt tot in de zestig jaren.

quo *ritus nuptiarum* forma dialogi prodidit: simplex hîc nec detortum dicendi genus sese offert, quale saepius in poëtis latinis recentioribus desideratur. Medici dijudicent utrum vitam agendi optimam viam docuerit, aut ex Hippocrati Aphorismis optimum desumserit. Ea tantum nos eligere conati sumus quae cum jurisprudentiae studio sunt maxime conjuncta: neque huc pertinere tantum existimamus illud, quo juris constituti loca vel explicat vel memorat vel attingit aut juris constituendi praecepta tradit. Latius patet jurisprudentiae studium; res enim politicas, statisticam, oeconomiam politicam experientia doctus saepius adumbrat. Accedit quod ex lingua multum colligi posse arbitramur quo historiam jurisprudentiae, vulgaremque ad eam applicationem, populi denique indolem, magis minusve artibus politum, cognoscimus. Est vulgaris opinio plura linguae belgicae verba et dicendi formulas desumptas esse ex navigandi et mercaturam exercendi more: utrum hoc recte ita statutum sit hic non disputemus: illud tamen constat, nullam dicendi formam inveniri apud populum, ea de re, cujus nullam notitiam habet: (1) naturae igitur convenit, ut, cujus rei plurima vestigia in dicendo

scri-

(1) De navibus ἀσθμοκινουμένων frustra mentionem apud Graecos Romanosque quaeres.

scribendove supersunt, ei quaeque gens, maxime operam adhibuerit. Si hoc ipsum ad unumquemque hominem adhibetur, sequitur et maxime consentaneum est, alicujus scientiam eo praestantior habendam esse, quo plura eaque recte, sine ostentationis animo, disserat. Quae igitur si rite animadverterimus, non injucunda omnino nec infructuosa poterit esse inquisitio, quatenus Jacobus Catsius propter doctrinae praestantiam, inter praecipuos suae aetatis JCtos referendus sit: inquirendum erit quoque, num in reipublicae conditione, qualis tunc temporis erat, ejus politicarum rerum cognitio et in iis agendi peritia suffecerint: nam exinde totius reipublicae conditio melius aperitur, si sciamus, quales sint homines, qui summis in ea rebus, praeponuntur. Ex omnibus denique simul apparere poterit, num populus universe, jus suum quodque alteri debebat, rite cognoverit. Cujus rei tamen vix dubium erit, cum noster Catsius cujuscumque ordinis hominibus scripsit ejusque scripta neminem fere latent; quaenam tamen sint quibus Jurisprudentiam attigit, et quibusnam e fontibus explicanda ostendere, nobis propositum est; quod duabus partibus absolvi posse putamus, quarum in prima, ea loca adnotare conabimur, quae de jure constituto sive memorat sive adumbrat, eaque brevissime, si obscuriora sunt, illustrare: altera parte, colligere velim, quae jus

con-

constituendum exhibent: eum vero ordinem servare optimum erit, quae cum jurisprudentiae vulgari divisione maxime cohaeret.

In scribendo vero ita procedere cum vellem, ut lectu quam jucundissima sit mea scriptio, non alienum visum est, Jacobum Catsium ipsum dicentem introducere; ut enim ad amicos de amicitia optime disseruisset conjunctissimus olim amicus, sic, de jurisprudentia, jurisprudentissimum disseruisse, fingere liceat: ignoscite, Lecturi, imperito, fingendi hanc sibi licentiam arrogasse: aliter Catsius dixisset, suo more, eloquenter, praeclare: quod, cum in hac ficta narratione deficiat, illud tantum significet, me Catsium talem existimare Jurisconsultum, qualem amicum Laelium, senem Catonem fuisse accepimus.



 DE JURE CIVILI.

Quam Romani definiverunt Justitiam, constantem ac perpetuam suum cuique tribuendi voluntatem, latiori sensu accipimus; haec enim, et quem summo numini cultum debemus et quam magistratus reverentiam, aut parentibus ceterisque pietatem complectitur, omnemque honestatem et probitatem (1). Quam vero ita accipimus justitia, quorsum quisque in civium societate accipimur, legibus continetur quae vel universe feruntur ab ordinibus, vel a peculiari magistratu penes quem est legum condendarum auctoritas nomine principis: neque ob facultatem illam civitates quasque feliciores existimamus (2); favetur enim electis,

(1) Ubique tum in Catsii tum in aliorum scriptis hujus rei exstant exempla: hoc sufficiat:

Wanneer hem Christus selfs met zijn volmaekten zegen,
 Door middel van geloof ten vollen is verkregen:
 Zoo is hij, twijfel niet, rechtvaardig voor den Heer,
 En zaligh bij gevolgh, en dat voor immermeer.
 Rechtvaardigh kan hij zijn, oock in dit ijdel leven:
 Omdat hem door 't geloof den Heylant is gegeven.

Vaerdigen notat offerre; rechtvaardigheid vel regtvaardigheid, oblatio ejus quod bonum est vel regulis convenit. Rechtvaardig, qui exsequitur quod bonum vel justum est.

(2) Waertoe zoekt ghij kraem of hal,

T. IX. p. 128.

hal

tis, plurimi opprimuntur. His igitur legibus omnes reipublicae cives adstringimur, nec aliorum statuta nos vincere solent, neque ex iis interpretationem admittimus: quo vero magis aliorum legibus nostrae comprobantur, eo majorem nostris reverentiam praebere oportet (1).

Quam-

hal omnino convenit cum voce *al*: *hal* vero notat locum ubi omnes ejusdem generis res conferuntur: in plerisque urbibus onerosum hoc, nam cives maxima saepe pro hoc beneficio tributa pendent: ipsum vero institutum utilissimum videtur: alia hic sequuntur exempla:

Arme vrijer hij moet voort:	— Een ander klock eerlang
Komt hij dan omtrent de poort	Van den nauwen steedschen dwang,
Maer een oogenblick te laet	Komt u zeggen met 'er daet,
Dat de klock niet meer en gaet;	Dat ghij ruijmen moet de straet.
Siet daer staet hij dan ver stelt	Wil hij evenwel noch gaen
En hij moet om louter gelt,	Soo komt daer een schout ter baen
'Tot des sluijters groot gewin	Die den minnaer en zijn lief
Door de poorte dringen in.	Licht zou grijpen voor een dief.

T. IX. p. 145.

Modum quo hae leges promulgantur hac ratione docemur:

En dan loopt men met gedruijs	Daer leest iemant uijt een brief
Naer de puije van 't stadthuijs,	Yder een zijn ongerief.

T. IX. p. 147.

Puije est *podium*, *rostra*. *Puÿer* notat een *stadsbode*. Vocem *puije* a Francico *appui* deducit BILD.

Ordines, *staeten*, *stenden*, *standen*; *stand* est *conditio*: hinc de iis sumitur, qui per excellentiam conditione quadam utuntur; exemplum est in his:

Vind ons een middel uijt hoe dat men dit geval,
De stenden van het rijck met glimp doen smaken zal.

T. VI. p. 79.

- (1) Ofschoon een vreemde wet ons niet en plagh te binden,
Indien wij niet te min in vreemde landen vinden,
Een wet, die overal op onze wetten past,
Dat stelt ons des te meer in onze wetten vast. —

T. II. p. 247.

Quamyis autem, quibuscunque civitatis incolis simul, hae leges feruntur, varie tamen earum fieri solet aliquando attributio, pro varia saepe hominum conditione: non sunt enim omnes in civitate ad eundem ordinem referendi: tum enim caveatur necesse est de jure eorum qui jam nati, tum de iis qui proxime futuri sunt: mares deinde distinguuntur a foeminis, impuberes, debiles, diverso atque adulti et fortes jure utuntur: alia ratione consanguineis, extraneis aliâ jungimur; differunt ex legitimis nuptiis nati ab illegitimis, nobiliores a subditis, cives a peregrinis, ecclesiastici a profanis, docti ab indoctis. Antiquioris aevi barbaries, in servili conditione posuerat quosdam, et pro insigni favore alii minorem aliquando saevitiam perpessi sunt, dum alii, in fuga salutem libertatis quaerentes, fustibus caesi crudeliterque vexati, flagitiose trucidati sunt (1). Nec majores nos-

Wet idem est ac wete, scitum; a more publice recitandi vel promulgandi, uti eene wete doen quod denotat afkondigen, promulgare.

(1) Niet als een vreeinde slaef maer als een eijghen kint.

T. VIII. p. 270.

Als Potiphar of ick vereeren aen de slaeven,
Een nieuwejaers geschenk, of diergelijcke gaeven.

T. VIII. p. 275.

Uw vrijheit zoo ghij weet en is u niet benomē,
Al zijt ghij voor een slaef in dit paleijs ghekomen.

T. VIII. p. 273.

Doch als een slaef bestaet van sijnen heer te loopen,
Die moet het met den rug of met den hals bekopen.

T. VIII. p. 345.

nostri plane a servitute abhorruere, quod moribus incultis ignoscendum. Nobis, omne hominum commercium liberum statuentibus, non supersunt barbarae servitutis vestigia; laetissima libertate utimur, republica libera (1).

Haud multum differt marum et foeminarum conditio: illi vero munera publica, judicis, procuratoris, tutoris subeunt, haec, domesticarum rerum ordinem curant, et pro illa cura, honorem ac justam observantiam rite exigunt (2). Arctius vincu-

Rationem hujus rei addit Catsius juridicam: servus enim sui ipsius furtum committit: ejus corpus scilicet est in alterius dominio:

Ghij zijt om gelt gekocht en in mijn dienst geset,
Uw lijf komt u niet toe, mijn wil is u een' wet.

T. VIII. p. 239.

(1) Daer leeft er veel in slavernij Maer veel te los en al te vrij,
Die zoo zij wilden waren vrij. Dat legt de gront tot slavernij.

T. I. p. 12.

T. I. p. 76.

Men bindt een slaef.

T. I. p. 75.

Dan wij zijn in een lant (God danck)
Daer niemant kent den harden dwanck.

T. I. p. 6.

Terwijle dat de vrije staet
Ons tot ons eijgen wille laet.

T. I. p. 77.

Laet voor lijf-eijgen volck de strammen van de slagen
Ons vrijgevochte kust en kanse niet verdragen.

T. II. p. 382.

(2) De man betracht de wet des lands,
Het wijf de wille van de mans.

T. II. p. 143.

Al waer men menschen straft die nijtten regel gaen,
Het kooft al op de mans, niet op de vrouwen aen.

T. II. p. 204.

culum eos jungit, qui vel nativitatis vel nuptiarum jure tenentur, quam extraneos, et hoc perpetuam parit consuetudinem et amicitiam (1). De his qui ex legitima conjunctione non oriuntur quid dicam? tribuendum quid iis, quibus parentum nomen exprimere vix conceditur. Universe autem sunt legitimi, qui stante matrimonio concipiuntur: legis favore et hi legitimi habentur, quam-

Uijt ten regel gaen est argumentum, quo vox *regt* cum *g* non cum *ch* scribendum esset: hoc non sequitur Catius.

Die God zijn offerwerck den Prins zijn tollē geeft,
Die leere dat een vrou oock hare rechten heeft.

T. II. p. 277.

Tol, *τελος*, *zoll*, *tole*, *toulin* significat *vectigal*, *tributum* a Lat. *tollere*, *wegnemen*.

(1) Consanguinei, vel ejusdem familiae qui erant dicebantur *maegschap*:

't Is om het naeste bloet te wijsen overhant,
Wat maegschap dat er rijst uijt desen nieuwen bant.

T. II. p. 107.

Maegschap est *conjunctio hominum*: *maën* verbum antiquum, est *conjungere* unde *maat* (socius) *mand*, alia: *schap* a *scheppen* unde etiam *schepping*, *bevatting* (BILD.) *Maegschap* dicebatur *van swaartzijde* vel *van spilzijde* quae verba idoneam significationem praebent: *gladium* scil. virorum insigne, *fusus* foeminarum: simplicem morem antiquum sunt secutae Belgicae matronae, quo festa dies celebrari solebat cantu: *currite ducentes subtemina*, *currite fusi*.

De spille seijt de man versiert het vrou geslacht,
Gelijck de swacke lans de koene ridders placht.

T. II. p. 397.

Soo ghij wilt in ruste sterven,
Laet uw naeste vrienden erven.

T. XIV. p. 416.

quamvis mater ipsa, rem dubiam reliquerit (1). Non vero naturalium liberorum jus in civium verti posse detrimentum, prudentissime cautum est, nam non pendet a matre declaratio, hunc illumve partui suo patrem (2) exsistere, sed ipse pater debet rem confiteri, ac jurare mater non alterius esse posse: quod nisi fiat, matris tantum sequitur conditionem: matris enim et liberorum vinculum nullis legibus dissolvitur: et haec etiam est nostri juris regula: DE MOEDER MAAKT GEEN BASTARD (3).

Discrimen, quod ad variam hominum conditionem, in eo etiam positum fuisse diximus, quod gentis origo et nominis splendor alterius antiquior esset, ex qua distinctione vel nobiles erant, vel conditionis intermediae, vel operarii, haud multum

- (1) Ick weet dat menigh kint voor wettigh is gekent,
Al was het bij een boef der moeder ingeprent.

T. II. p. 397.

Vid. H. Grotii Inl. I, 12, 3. v. Leeuwen R. H. R. I, 7, 3.

- (2) Hem was oock even toen een bastaertkint geboren,
En naer den rechten eijsch ten vollen opgesworen.

T. XIII. p. 181.

Qui ex adulterio vel incestu nati erant dicebantur *overwonnen-bastaerden*: liberi naturales tantum *bastaerden*: Est ingeniosa Rhetorum rhythmicorum Amst. ratio hanc vocem derivandi a *bast*, *schors* et *aerd*, *ingenium*, *die niet nae het pit maer nae den bastaerd*, *van de buiten zijde*.

- (3) Geen moeder maeckt een bastaert kint,
Hoe zij het raept of waer s' het vint.

T. XIII. p. 319.

Quod ad Jus Romanum, faciunt hic ll. 2 et 4. ff. unde cognati (38, 8).

tum ab adscriptitiis recedentes. Primi, originem ex celeberrimis bello et armis, proavis deducunt: alter ordo, artium liberalium cultu et civili prudentia, plures ac honestos ad munera obeunda cives protulit, e quorum numero et nos originem repetiisse non dolemus (1). At vide fortunae vicem, novum nos hominem, equitem nos renunciavit Rex Angliae, praemium officii praestiti. Jam insignia gentilia nostro jure gerimus (2). Nec tamen interdictum est gentilia gerere insignia, quibus ostenderes forte antiquam stirpem (3), modo abs-

(1) Intermediae conditionis homines dicebantur *Welgebooren mannen*.

Mijn ouders roemden noijt van edel bloet te wesen,
Oock was mijn ijdel hart soo hooge noijt geresen:
Mijn vader sat gestaêg daer midden in den Raet:
Hij zocht geen groot beslag en oock geen hoogen staet.

T. XIX. p. 148.

(2) Cf. supra p. 9, ibique nota 3.

Als eenigh vorst een wapen geeft,
Aen die hem wel gequeten heeft
Of in den krijgh of in den Raet,
Ten voordeel van den ganschen staet.

T. I. p. 19.

Morem quo liberorum naturalium insignia, trabe, a parte sinistra notabantur, primum in Gallia et Anglia viguisse, testatur Tiraquellus de nobilitate C. 18. Num. 15. ab hac trabe vel linea fluxit loquendi forma: *Daar loopt een streep door.*

(3) De slechtste van het volck die weet een eijghen wapen,
Niet uijt de lucht alleen, maer uijt het slijck te rapen;

T. I. p. 102.

Origo gerendi illa insignia ex medio deducitur aevo, cum unusquisque in clypeo et vexillo insigne quoddam

abstineas ab omni utilitatis percipiendae cogitatione; at foeminis nobilitas facile ex mariti nobilitate accrescit (1); nec nostris vano subit nobilitatis gloria, qua nuptias inter nobiles et ignobiles prohiberent, uti in quibusdam regionibus ex antiquissimo more superest: nec abjectae conditionis hominibus deest amplius dominorum consensus (2). Ad hanc tamen nobilitatem quodammodo pertinet hominum divisio ex ipso domicilio vel habitandi loco petita, quod tamen jus, urbanum esse civem, non difficile comparatur, si satis honesta pecuniae summa obfertur (3).

Majorem vero in jure vim obtinet hominum di-

gerebat, hinc etiam nomen a verbo *wapperen* quod *verberare* denotat, unde etiam *wapper*, *flagellum*.

(1) Si le mary est noble, il annoblit sa femme roturiere, et si la Damoiselle espouse un roturier elle perd sa noblesse. vid. Nota in T. II. p. 40.

(2) Hoc moris fuerat ut domini vasallis consensum darent. Nobiles Romani ex ll. XII. tab. cum plebejis jungi non potuere: hoc affirmat etiam auctor de regione Calicutiae T. VI. p. 103.

(3) Discrimen hoc erat inter *burgers* et *poorters*: hi vero jus urbem incolendi non acquisiverant natalibus; ut autem illud jus haberent tributum pendebant decimam primo partem bonorum, dein minus. Qui ita per 5 aut 7 annos urbem incoluerant omnia jura civium habebant. *Poorte* saepe usurpatur pro oppido: *Poortgrave*, urbis praefectus, *poortmeester*, *borghmeester*, *poorterschap*, *poortrecht*, *poorterijen*, *poorteren*, *ontpoorteren*. Dordracenses primi fuerunt, qui hoc modo civium adipiscendorum uterentur ex privilegio iis anno 1395 a duce Albrechto concessio.

divisio, qua secundum aetatem vel majores vel minores habentur, quorum illi, omnium nisi quae legibus aut moribus aperte repugnant, agendorum facultate gaudent, hi, quorum aetas secundum populi indolem definiri solet varie, aliorum potestati plane subjiciuntur: suadet vero naturalis aequitas, parentibus erga liberos jus quoddam esse, quo in eorum mores inquirentes, reprehensione aut graviore aliquando animadversione eos emendent: repetendum exinde jus illud Romanorum quo, parentibus, de vita ac nece liberorum judicare conceditur, aut carceri includere (1) licuit, aut alia quacunque poena persequi: quod posterius etiam nostro jure valet adhuc, nisi graviora sint liberorum admissa (2). Maxime vero omnium in eo cernitur patria potestas, quod civilia jura non exercere possint libe-

(1) Huc referantur verba:

Indien ick bij hem quam en sprack van deze dīngen,
Hij sou gewis mijn hals met krachten ommewringen;
Of mist hij iet misschien van sijn onstuymig bloet
Soo rackt' ick bij het volck dat eeuwig spinnen moet.

T. XVIII. p. 148.

(2) Ghij hebt geduchte macht ook als de machten swijgen,
Ghij vaders van het huijs — — — — —

T. II. p. 325.

Een leerling moet de plak van sijnen meester lijden,
Een vader magh sijn kint met roeden ondergaen.

T. II. p. 289. cf. l. 3. Cod. de patr. pot. (8, 47.)

Ghij met u weerde man, zijt hier als hooge machten,
Als princen van het lant — — — — —

T. II. p. 410.

beri, nisi sua auctoritate pater intercedat: in ipsis vero nuptiis, e quibus suam potestatem omnem acquirit pater, illud prae ceteris valet: hoc autem non abhorret ab humanitate, imo liberos aequi bonique sensu imbutos oportet, ne parentum consilia negligent, quippe a quibus, omnis eorum vitam agendi ratio proficiscitur. Nuptiis igitur quum homines arctissime vinciuntur, solennia quaedam, quibus hoc vinculum confirmatur, instituit legislatorum prudentia. Antequam vero ad ipsas eas progrediatur, locum obtinere solent sponsalia ac dotis constitutio: Romanorum jure dicebantur sponsalia, mentio ac repromissio futurarum nuptiarum: differt autem, utrum ipsi parentes an sponsus vel sponsa promiserint: quaeri enim aliquando solebat utrum ab ipso patre haec promissio facta, filiam obstringeret: (1) neque hac in re statuere dubitamus potiore esse ipsius filiae voluntatem, quae cum ipsa contrahat, libere

(1) Hoc moris aliquando fuisse haec testentur:

Zoo haest uw naeste bloet gedenckt aen u besteden,
Zoo gaet voor alle werck, tot Gode met ghebeden.

T. II. p. 38.

Vid. quoque *T. VI. p. 259.* Antiquitus moris erat ut parentes puellas desponderent *T. XII. p. 260*:

Virgo licet taceat, pro virgine nubilis aetas
Exigit, et patrem vel sine voce monet.

Omnia signa mihi, quae nubilis exigit aetas,
Sed queror, officii non meminisse patrem:
Me juvat ergo rudis partes supplere parentis.
Id mihi, vel scripto jure, licere ferunt. —

re consentiat necesse est. Alia vero est vulgaris sponsalium contrahendorum ratio, quae scilicet ab ipsis fieri solet futuris conjugibus: neque adeo facile haec dissolvuntur; ut ea igitur quae sibi invicem promittebant, firmiter constarent animoque inhaerere, signum aliquod dabatur olim, sive nummus sive aliud quidquam. Haec postea in tantum mutata sunt ut moris factum sit, anulum dare, quod et antea sed parcius fieri solebat (1): primo annuli dabantur ferrei, ut Plinii tempore, neque ornati sed firmi, ita ut *materia ad constantiam spectaret, forma ad rei perpetuitatem*. Jam aurei annuli qui gemmis splendent, ornatior-

- (1) Maer als een aerdig jongeling,
Biedt aen een maeght een schoonen ring.

T. I. p. 194.

Een ring en dat een diamant.

T. I. p. 211.

Sie daer een schoonen ring, wil dien hem overgeven,
Met wien ghij zijt gesint uw dagen af te leven.

T. XVIII. p. 85.

De bruijloft kan bestaen oock sonder mooije dingen,
De trouwe, sonder gont: de vrouwe sonder ringen,
De perels om den arm en al het hals-cieraet
En zijn de stijlen niet daer op de kamer staet.

T. II. p. 83.

Annulus et similia non sunt de substantia matrimonii.
Vocem *Bruijloft* sumerem pro *Bruedelofte*, *gelofte van zamen te broeden*, a verbo *Brueden*, *broeden*, unde et *broeder*: mirifice hoc convenit cum Rom. voce *sponsalia* a *spondendo*.

Een ring van enckel gont, slecht, effen, ongescheijden,
Niet prachtig, niet verdeelt met steenen tusschen beijden
Roept als tot onze bruijt, bewaert het weerde bont
Geduerigh even recht, geduerigh even ront. enz.

res, promissionem non reddunt firmiorem. Sint aurei, vero simplices, nullo interrupti ornatu, ut incorruptae fidei, intactique animi pignora.

Magis firmatur promissio si scriptis est celebrata, sed videntur hujusmodi scripta solemni subscriptione indigere, atque, ipso contrahendi consilio, esse redacta; nuda vero promissio nullam auctoritatem praebet (1). Ut igitur valida sint sponsalia, requiritur solemne scriptum, nulla vi cogente praestitum. Hujus rei enim exemplum habemus alicujus, patrem iratum decipientis, adjungendo subscriptioni verba, *vi coactus*, quapropter omnis res cecidit (2). Alia vero exstitit causa dig-

na

(1) Ick zal u honden trou-verbont.

T. I. p. 207.

Heeft de penne wat geschreven,
't Hert en heeft het niet gevoelt,
't Wort van 't laken uijtgewreven
Als men in het bedde woelt.
Mach ick bidden, houd het briefje
Want het u noch dienen kan:
Gae, eij gae toch zoete liefje!
Maeck 'er suijcker-huijsjens van.

Hebt ghij mij niet trou gesworen,
Hooger dan ick zeggen kan?

Hebt ghij mij niet schrift gegeven,
Dat ick als uw waerde vrou,
Dat ick al mijn gantsche leven
Aen uw zijde slapen zou?

T. XIII. p. 205.

T. VIII. p. 169.

Narratur quoque aliquis jurasse *bij den Schepper* et sequentia excepisse:

De Schepper daer ick u bij swoer
En is niet anders lieve moer,
Als deze lepel dieje siet,

Die pap aen kleijne kinders biet.
Ghij daerom weijt ons niet te breet,
Daer is geen klem aen desen eedt.

T. I. p. 208.

Nec nuptiae secutae sunt.

(2) De vrijer siend' het moeste sijn
Schrijft sijnen naem, doch in 't Latijn,
En voegt 'er noch twee woorden toe,
Die luijden, ick en weet niet hoe.

Mij

na quam memoramus. Vidua scilicet, unum ex priori matrimonio puerum habet ac se cum alio quodam nuptias contracturam spondet: interim de parte bonorum statuit, in favorem infantis, ex priori matrimonio; post nuptias contractas hoc marito certius fit; hic omnem hanc donationem nullam esse postulat et quamvis infantis tutor et mater perhibent, licere foeminis alienare rem suam, pro sponso et contra alienationem est decisum (1): sponsa igitur, inconsulto et recusante sponso, alienare non poterit. Quodsi de ipso in persona errore queratur, sponsalia nulla declarari debere, respondendum est; si vero quis sive erraverit quod ad bona sponsae sive externa gentis nobilitate deceptus sit, nuptiae sequi debent (2). At vero inquirunt, si ante matrimo-

ni-

Mij dunckt het *vi coactus* was:

De smit als hij dit briefje las,

Vraegt wat dit vreemde woort beduijt,

Het is mijn *Van* die seltsaem luijt;

Studenten (seijt die loozen haen)

Die nemen vreemde namen aen.

T. I. p. 220.

Dat vreemde woort hier in gedraeijt,

Dat maeckt het gansche stuck bekaeijt.

T. I. p. 222.

Verbum *bekaeijt* significare videtur, *ita inclusum ut-erui nequeat*.

(1) De hoc casu vid. T. III. p. 209 et 210.

(2) T. IV. p. 165. Quodsi tamen dotem promiserit sponsa maiorem quam dederit, dissolvi possunt propterea sponsalia, nam tunc ab una parte a contractu receditur. Est ita pronunciata sententia curiae Hollandicae quam exstat in W. v. Alphen Papegay p. mihi 39-45.

nium, initis vero sponsalibus, sponsae ab altero vim illatam esse novimus, jam nulla certe haec erunt? minime hoc procedit: si quidem ipsa, sua sponte a contractu recessisset, nec amplius quoque teneretur alius; non vero constituuntur delicta sine animo delinquendi: rapta igitur, summo jure contractum impleri postulat (1). Quid autem dicendum de uxore, quae, dum adhuc in vivis esset maritus, alteri sponsalia dederat si forte hic moreretur? turpia haec sane ac naturae repugnantia, conditionem adjicere contractui, cujus ab obitu mariti pendet exitus, neque propterea haec valitura statuimus nuptialia, quin et nefanda putamus. Si vero ipse maritus post mortem suam alteri uxorem suam spoponderit, licebit sane uxori hanc promissionem implere sine dedecore, quamvis ab ea facile recederet: (2) atque haec quidem dicenda fuerunt de sponsalibus: quod vero dotem attinet, quod ad onera sustinenda matrimonii datur, eo nomine significatur; neque hoc etiam ad substantiam ipsarum nuptiarum pertinet: nimirum unusquisque, pro facultatibus suis, dotem constituit, qua tamen in re, multi a recta agendi norma recedere videntur, qui etsi ex honestissimo genere nati liberaliterque educati sint, vix debitam libe-

(1) *T. V. p. 212.*

(2) *T. IV. p. 317. adde l. 18. C. ad L. Jul. de adult. (IX. 9) et Polit. ord. A. A. 14, 15, 16, 17, 18.*

beris donationem concedunt (1). Hoc vero in ipsorum liberorum detrimentum fieri apertum est, qua propter curet quisque parens, quam dare poterit non plura promittere, nec indotatam ex domo paterno dimittere filiam, ut felix sit ejus conjugium (2). Non enim hoc vanum quid est, neque ad breve tempus initum aut a quo brevi recedatur; nunquam qui nuptias contrahit, eas dissolvi posse existimet, cui quippe viri et mulieris conjunctioni individua vitae consuetudo continetur, quapropter et recte civitatis initium, hominum officina, seminarium dicebatur republicae, cujus felicitas non minus quam privatae vitae ex connubio potissimum pendet (3). Ut vero, quam

- (1) Men set de kinders uijt met ick en weet niet wat,
Al zijn ze menighmael de beste van de stadt.

T. III. p. 176.

- (2) Want als de vader looft en laet het onbetaelt,
Soo wort 'et aen het kint, sijn naeste bloet, verhaelt.

T. I. p. 49.

Wel ouders! hoor één woort: wanneer uw kinders trouwen,
Het deel dat hun betaemt en dient niet wederhouwen:
En soo ghij dat bestaet het is een quaet besluit;
Des geeft, ey lieve geeft, ter eere van de bruijt.

T. XIV. p. 141.

- (3) Noch eens te grijpen magh hij niet:
En schoon hij vint on-aertigh vleijs,
De greep is maer voor eene reijs.
Maer waerom doch een grammen zin?
Dit speultjen heeft die wetten in,
Dit speultjen heeft een groote sleep,
Men hont daer eeuwig wat men greep.

T. I. p. 4.

quam sancte hoc vinculum colendum sit, rite attenderetur, legimus jam cavissee antiquos; nec legibus hoc praescripsisse, sed animo ut firmitus infingeretur, sensibus et oculis obtulisse: hujusmodi morem invenimus Romanorum, sponsa cum in domum mariti deduceretur, eam in circulo agendi, quo viam unde egrediebatur oblivisceretur, quocum illud convenit, curriculum exurendi, ne redeundi spem ad parentes unquam foverent uxores (1).

Ab-

't Is een gansch ander dingh wanneer men komt te trouwen,
Wat iemant daer beproeft, dat moet hij eeuwich houwen,
Want *houwen* is de naem. Wijs, sot, gesont of kranck,
Men is 'er aen geboeijt sijn levendagen lanck.

Noijt doet 'er eenigh mensch hierin een tweede reijs,
Of daer moet iemant gaen den wegh van alle vleijs;

T. VIII. p. 166.

Quod ad verbum *houwen*, magis placet haec verbi derivatio quam quae T. II. p. 44. datur vocis *huwelyk*:

„ Draeght eerstmael goede zorgh te nemen uw's gelijk.”

Vid. etiam nota ad hunc locum: melius tamen, a *huwen*, *binden*, *vereenigen* unde *houw* significat *fidele*, *conjectum*, uti in dicendi formula *houw en getrouw*: est igitur *fidelem*, *vinctum esse*. Quae hic traduntur e jure Romano petita esse nullum dubium est quippe cum ejus definitione valde convenientia. Faciunt huc etiam:

Maer die met sijne gaê is qualick ingespannen,
Hij gaetse nimmer quijt — — — — —

T. II. p. 207.

Cf. Ceterum, Voorreden voor de afbeelding eens goeden huijsvaders. T. II.

- (1) Te Roomen als de bruijt quam tot den bruijdegom,
Een greep de jonge maeght en draeijde lustig om,
En swierde met de bruijt, om door het ommekeeren
Den wegh, van daerse quam haer af te mogen leeren.

Absit autem cogitatio conjunctionem illam, bel-
 uarum instar, corporis aut libidinis esse accipien-
 dam: est animorum et indolis consensio, est cas-
 titatis, temperantiae, virtutis. Summa propterea
 solet religionis ergo Deum observantiâ confirma-
 ri, summi numinis implorari auxilium (1). Hoc
 vero, nisi quis velit, observari non diserte re-
 quiritur, attamen illud sequi honestius est; re-
 mittimus autem lubenter ea, quae quamvis a ma-
 jo-

Men vont een ander lant, daer met een snellen wagen,
 De bruijt wert uijtgevoert, en nae den man gedragen,
 En als de jonge maecht ter rechter plaetse quam,
 Zoo wert de gantsche koets gegeven aen de vlam.
 Dat was genoegh geseijt, de wegh is afgesneden
 Soo datje nimmermeer en mooght terugge treden.

T. II. p. 274.

(1) Niet om in kriel bejagh een kleijne tijt te spelen,
 Maer om door echte trou sijn evenmensch te telen;

T. VIII. p. 292.

Dit wesen vordert meer, als met den man te spelen,
 Of iet dat u gelijckt, in lust te mogen telen;
 Want soo die weerde plicht alleen hierin bestont,
 Soo waer oock in het bos een wettigh trou-verbont.

T. II. p. 111.

Seght dient 'er oijt een man getrout,
 Die sijn geloove niet en bout,
 Op 't eijgen wit en oogh-gemerck
 Gelijck men leert in onse kerck?

T. I. p. 169.

Quamvis haec non ideo dicta videntur ut ad nuptias re-
 quiri ostenderetur ipsa confirmatio ecclesiastica, tamen
 exinde, magnam rationem habuisse religionis in contra-
 hendis nuptiis, apparet. Jure Romano etiam requiri hanc
 solemnitatem docuit Catsius, ut ab omni parte recte con-
 trahantur. Vid. *l. 2. Cod. de off. praef. praet. Afr. (I, 27.)*
Nov. 109. c. 2. f. Nostro jure, tantum est contractus ci-
 vilis.

joribus ad nos delata, nullam tamen vinciendi vim habent. Hujusmodi fuit Romanorum consuetudo neque a nobis plane aliena, jocos illudendi sponso, eosve separandi studium, quam a Sabinarum raptu originem traxisse habemus. Sic et unguentum Januae solebant adhibere, quo definiebant uxoris officium, marito liberisque, quocumque in casu solatium atque unguentum, ac medicamen ministrandi, a quo officio *uxoris* nomen venisse accepimus: ejusdem generis est signum, quo rerum domesticarum cura uxori tradebatur, cui claves dabantur, quibus simul dominationem quandam acceperat, bellici ducis instar, captam intrantis urbem (1).

Antiquissimi vero etiam moris fuisse docemur, ut uxor in dominum mariti deduceretur (2), qui

(1) Vid. *T. II.* p. 112 et 113. p. 443. p. 147: antiquitatis mores ibi cum ipsis e quibus hauriuntur fontibus explicantur.

Men gaf in ouden tijt omtrent den eersten morgen,
Een sleutel aen de bruijt tot ingang van de zorgen.

Uxor quod a nonnullis ab *ungendo*, a *jungendo* melius deducendum existimat Schellerus.

(2) *T. XII.* p. 91. hac de re agitur. De festivitate qua convocari soleant propinqui, affines et amici non agemus quippe quae ad antiquitatem illustrandam non facit: docet Catsius non nimis gulae indulgendum hisce in rebus, attamen licere honeste jocare: inde prov. Gallicum il n'y a si belle nopce, ou il n'est un mal diné. Non inficeta haec, narrat auctor, dixisse Mr. *Smith*, quae addere lubet: In all nations the day of marriage was re-

qui veterum mos adeo quidem vim acceperat, ut ab eo recedere vix quisquam auderet, crederetque hoc malum allaturum omen. Haec vero omittamus, nam plura, omnino ad matrimonium necessaria, inveniuntur, in quibus primo loco annumeranda est aetas (1): quot autem fuisse reperimus, qui hac de re sententiam ediderunt, tot variae opiniones adsunt; Romanorum leges adhuc sequi solemus; omnino vero cum est contractus quem non nisi animo grato iniri oportet, contentiant libere requisitum esse ab omni tempore, docemur (2). Nec ipsorum contrahentium sufficit consensus quo ineuntur nuptiae; consentire etiam debent, si in potestate sint, illi quorum potestati subsunt: aequum enim est, ut ait Theophilus, ut qui ad illam usque aetatem eos educaverunt, hoc honoris habeant: omnibus quo-

que
puted the joyfullest day in al their life, therefore one saith that mariage signifies merrie-age, because a play fellow is come to make our age merrie. *T. II. p. 106.*

(1) Vid. *T. XIII. p. 243.* de aetate vero constituenda infra videbimus.

(2) Het is uijt vrijen wil, dat jonge lieden trouwen,
Het is uijt vrijen wil, dat sij de waerelt bouwen.

T. II. p. 289.

Ghij waert voor desen los, ghij waert een vrij gesel,
En trouwen is van oudts een onbedwongen spel.

T. VIII. p. 166.

Respexisse haec videntur leges Romanorum, secundum quas omnis error in persona sive substantialis infirmabat nuptias: *l. 14. C. h. t. (5, 4.) l. 134. ff. de V. O. (45, 1.)* Vid. auctor noster *T. IV. p. 256.*

que cujuscumque populi legibus hoc effatum confirmari videmus et a sacris scriptoribus affirmari (1). Jam ipsum consensum rogari solere docemur ab iis, qui in familia sponsi, sunt nobiliores et propinquiore (2); pater igitur adeundus est, penes quem omnis liberorum in nuptiis concedendorum, antiquius erat potestas, ita ut in eo omnes consentiant leges, patris consensum sufficere si forte parentes dissintiant invicem (3).

Ad-

(1) *L. 16. §. 1. ff. de ritu nuptiarum* (23, 2) *L. 11. ff. de statu hom.* (1, 5) add. *Exod. XXII. vs. 17. Deut. VII. vs. 3. 1 Cor. VII. vs. 36, 38.* a Westenbergio loci allati.

(2) Het vrijen heeft gedaen, de wijste van de magen,
Die komen aen de vooght of aen den vader vragen,
Of hij een vlugge maeght wil geven aen den man,
En of hij voor een vrient, een dochter missen kan.

T. II. p. 46.

Videtur hanc sententiam ex Romanis legibus quas adbet, minus accurate confecisse poëta: quas enim citat sunt *ll. 28. Cod. de Episc. aud.* (1, 4) et *25 C. de nupt.* (V, 4.) in quibus memoratur consilium et praesentia nobilium ex familia, sed tantum in causa dementiae pupilli.—Hoc igitur, semper fieri solere ex iis conficere non auderem.

Quod ad tutoris consensum, animadvertendum est, hunc requisitum fuisse juris Zeelandici et Frisiaci, vid. Hugo Grotius I. 5, 14. Jure Romano impuberibus tantum tutores dari solebant, neque impuberes nuptias poterant contrahere: curatorum vero consensus non requirebatur *L. 20. ff. de ritu Nupt.* (XXIII, 2.) quia curator rebus familiaribus, tutor personae erat praepositus. Jure Hollandico consilium tantummodo erat petendum tutorum ex *L. 8. C. de nupt.* (V, 4.) Grotii *Inl. I, 8, 3.*

(3) Wanneer men recht en wel besiet,
Wat hier en voortijts is geschiet,

Men

Adest autem discrimen haud ita parvum in aetate eorum qui consensu indigent, quod hic quum de omnibus quae conjugium spectant sermo sit, non incongruum est, animadvertere: Liberi enim qui, si filia est, vigesimum, si filius vigesimum quintum aetatis annum nondum impleverunt, absque ullo dubio, pleno parentum consensu indigent, neque his ulla conceditur agendi facultas. Majores vero viginti et viginti quinque annis non sine consensu possunt contrahere nuptias, sed parentibus deferre, ut causam dissensus

Men vint dat gants het trou-verbont
Alleen maer aen den vader stont,
Geen vrijer quam 'er bij de maeght,
Dan als 't de vader was gevraeght;
Geen maeght betrat het echte bedt,
Als bij den vader uijtgeset;

T. I, p. 185.

't Is seker dat een vader kan,
Een dochter brengen aen den man,
En dat alleen op zijn beraet.

T. I. p. 94.

Soo dat hij haer ten lesten seijt;
Kint dit 's het deel u toegeleijt,

T. I. p. 184.

Etiam Jure Gallico quo adhuc utimur haec valet regula (A. 148. c. c.) quam juris esse arbitratur auctor circa matris consensum T. IV. p. 227—228.

Een dochter noch bepaelt in hare kintsche dagen,
Staet bij een wijsen man, de moeder op te dragen;
Maer alsse rijper wordt, en op haer trouwen staet,
Dan koomt voor alle ding de vader in den raet.

T. II. p. 148.

Juris Romani quoque hoc universe principium fuisse videtur quod ex *tit. ff. de ritu nuptiarum* satis superque probatur.

sus reddant idoneam (1): si autem viginti quinque annos excesserit virgo, non amplius indigere videtur patris consensu, nam et ea aetate pater non potest, propterea quidem, filiam exheredare. Jam igitur semper fere opus est parentum consensu ut nuptiae contrahantur, nec, nisi pertinaciter negante filia, patria potestas infringitur (2). Attamen salva maneant oportet sponsalia, quae si rite accurateque probari possint, validam matrimonii exigendi causam praebere videntur aequae ac in quocumque casu, virginis stuprum, conjugii exigendi praebet opportunitatem, a quo, nisi exilio voluntario, nemo quisquam excusari poterit (3).

Ali.

(1) Hugonis Grotii Inl. I, 5, 15. auctor T. XII. p. 260, 299.

(2) Wat raet om nu de vadermacht,
Hierin te mogen tegenstaen?

T. I. p. 93.

Rogatur.

Respondetur.

(3) Maer isser niet een strenge wet	Mijn swager is een advocaet,
Bij Prins of Keijser ingeset,	Een man die vrij het stuck verstaet,
Voor soo een onbeschaemden mont	Die heeft mij dickmael aengeseijt
Die met een voorbedachten vont	Dat, als een vrijster is misleijt
Den maeghdom van de vrijster steelt,	Door grepen die een spotter drijft,
En met de weerde trouwe speelt?	Dat evenwel de trouwe blijft.

T. I. p. 209.

Neen joncker dat bejagh en lijt ons lantrecht niet,

Wie hier een maeght beslaept, al quam 'et hem te rouwen,

Daer is geen zeggen aen, hij moet de vrijster trouwen.

T. IV. p. 152.

Lantrecht, desumtum videtur hoc jus ex sacra scriptura et quidem ex locis seqq. Exod. XXII, vs. 16 et 17. Deut. XXII, vs. 22 et 29.

Aliter vero sese habet circa eos qui virgines honestas rapuerunt; hi enim cum capitis supplicium ex legibus patiuntur, nuptias inire non possunt; si vero ipsa illa virgo passa est ut rapiatur, quo patris consensus eam facilius sequeretur, fraus illa digna videtur, poena, legibus romanorum in raptam et raptorem constituta: nunquam igitur hos quamvis consentiente patre, nuptias contrahere posse jus erat, et parentes etiam qui consenserint exsilio erant puniendi (1).

Jam autem quum vidimus quaenam obstare possint quominus nuptiae contrahantur, videndum paucis quinam earum effectus sint, si rite inveniuntur: hi vero, tum ipsos illos contrahentes spectant, tum eos qui ex iis procreantur.

Uti

Nu wil de lincker niet, hoe seer de juffer vleijt,
Ja geeft zich buitens lands, hoeseer de vrijster schreit.

T. VIII. p. 152.

Ita et juris erat in Hollandia. Quidquis enim stupraverat virginem, ei nubere debebat vel dotare ita, ut, cum alio ejusdem in civitati ordinis et conditionis honeste nuptias inire posset: quum vero sensim sensimque puellae quaedam, libertate hac abuti coeperint et saepe se stupratas esse contenderent falso, coercita est paulatim haec declarandi facultas et jure Gallico plane interdicta. A. 340. De jure Holl. vid. Grot. Inl. III. 35, 8. v. Leeuwen R. H. R. IV, 37, 6.

(1) Vid. disputatio in T. IV. p. 256—270. ibique citatae leges Unic. Cod. de rap. virg. (IX, 13.) Novell. 143 et 150. Jure vero Hollandico hujusmodi quid non obtinuit. Si quis virginem sine ejus voluntate rapuerat morte puniri solebat, volente autem et assentiente virgine cum factum esset, nulla poena plectebatur. Cf. v. Leeuwen R. H. R. IV, 36, 4. auctoresque ibi allegati.

Uti Cicero prima, inquit, societas in ipso conjugio est, proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia, ita apud antiquos nihil in domo conjugali dividuum erat, quod aut maritus aut uxor proprium sibi vindicaret; sed antiquissima primi Romanorum regis lex fuit: *mulier viro legitime conjuncta, fortunarum ac sacrorum socia illi sit: utque domus ille dominus, ita haec domina*: et omnis aetas hanc omnium rerum communionem confirmavit (1), nisi pactis disertis aut contrahentium animus obstaret. Ipsorum vero conjugum ratione id efficitur, ut uxor, quae, quamvis sponsalibus vinciatur, in potestate parentum manet eorumque cura

- (1) Gemeenschap in de sorgh, gemeenschap in de lust,
 Gemeenschap in 't gewoel, gemeenschap in de rust,
 Gemeenschap in verlies, gemeenschap in het winnen,
 Gemeenschap in het lijf, gemeenschap in de sinnen;
 Gemeenschap in vermaeck, gemeenschap in den druk,
 Gemeenschap in 't gevaer, gemeenschap in 't geluck.
 Gemeenschap overal. Dat zijn de rechte gronden,
 Waerop in ouden tijt de wijse vaders stonden.

T. II. p. 55.

Romuli lex fuit de communione bonorum cujus meminit Dion. Hal. l. 2. p. 95. Narrat auctor et Germanos et Batavos bonorum communionem servasse ex auctoritate Taciti.

Jure Hollandico et Frisiaco ita etiam obtinuit (nisi pactis nuptialibus aliter convenisset,) omnium bonorum praesentium et futurorum communio secundum l. 1. §. 1. l. 3. §. 1. ff. pro socio (XVII, 2.) Jure nostro hanc communionem etiam existere novimus sed limitatam esse A. 1400. seqq. Ut rite a communione decerneretur quae ex aliis societatis contractibus oritur haec speciatim magis congrue etiam dici solebat *boedel-menging*.

rae committitur (1), maritum contractu nuptiali accipiat tutorem et dominum, a quo igitur jure petit, ut eam tueatur et fidem et auxilium praebeat; uxor itaque tenetur etiam vicissim, obtemperare marito, eumque sequi ubi credit rebus expedire suis, domicilium transferre; nec debili et negotiorum gerendorum imperitae foeminae ab auctoritate recedendum est maritali in rebus familiaribus alienandis, quam curam jure sibi vindicat dominus et herus, eumque cum dignitate ac sine saevitiis exerceat oportet (2).

Qui

- (1) Hoewel dan onze maeght heeft eenigh pant ontvangen
En dater ringen selfs haer om de vingers hangen,
Noch is dan evenwel haer maeghdelicke blom,
Niet in den vollen macht van haren bruijdegom.

T. II. p. 95.

Arg. l. 32. ff. ad municipalem et de incolis (L. 1.)

- (2) Van ijder wat geseijt. 't Is vast dat alle vrouwen
Sijn eijgen aen de mans soo veerdig alsse trouwen.

T. III. p. 214.

Hoort Zeeuws, en Hollants volck, die uijt de zee geboren
Hebt altijd nieuwe lust om landen op te sporen;
Of laet de lange reijs, of staect het echte bed,
Of hebje varens lust, zoo neemt de vrijster met.

T. II. p. 398.

Wat van het tegendeel 'k en vinde niet geschreven,
Dat vrouwen sijn gerecht om wegh te mogen geven,
Oock niet ten goede selfs: haer beurs sluijt wonder vast,
Ten sij dat haer de man dit andersins belast.

T. II. p. 368.

De vader magh het kint met roeden ondergaen,
Maer noch vermagh de man sijn vrouwe niet te slaen.

T. II. p. 289.

Revera jure Hollandico habebatur maritus tutor uxoris et dicebatur vulgo Kerk-voogdt, exinde forte, quod in aedibus religiosis celebrari solebant nuptiae. H. Grot.

Inl.

Qui autem ex honesta illa conjunctione nascuntur aut stante matrimonio concepti sunt, hi pro legitimis habentur etiamsi morte infelici aut crudeli casu sint vincula disrupta. In favorem enim liberorum semper in casu dubio est ferenda sententia, cujus rei exemplum hic afferendum quod in Gallia locum habuit: maritus ad bellum proficiscitur, amicitiam contrahit cum altero, sibi quod ad corporis habitum et vultum simillimo, ei-que res suas domesticas confidit. Hic, fide abusus, uxorem statim adit, omnium rerum sciens, et a cognatis et ab ipsa demum uxore pro marito habetur: pepererat jam, ecce primus subvenit maritus: turpi punitur morte planus, negat partum legitimum maritus, judicis vero sententia legitimus declaratur (1). Neque minus naturae

Inl. I, 5, 19. cf. *Cod. Civ. Nap. Artt.* 212, 213, 214, differt a jure Romano etiam ex *l. 2. C. qui dare tut. vel cur. pot.* (V. 34). Uxori non licuit aliquid alienare ex edicto comitum Gulielmi anni 1246 et Floris anni 1288 ut docet Grotius I, 5, 23. mariti vero plenam fere uxoris bonorum alienandorum potestatem habebant *ibid.* §. 21, 22, ubi haec copiosius tractantur. *Cod. Gall. A.* 217. De vehementi cum uxore agendi ratione cautum *l. 8. §. 2. C. de repud.* (V, 17).

(1) Frans trougeval zonder exempel *T. VI. p.* 225. seqq. Utrum hoc recte adjudicatum esset dubitare: partus enim ex nuptiis illegitimis natus non potest dici legitimus; et patrem tamen dicitur habere eum, qui a tempore conceptionis ad partum editum solus cum uxore rem habere potuit. Uti ex matrimonio putativo ergo debet declarari legitimus. Nostris etiam legibus hoc forte obtineret. *Artt.* 201 et 202.

Quamvis autem, quibuscunque civitatis incolis simul, hae leges feruntur, varie tamen earum fieri solet aliquando attributio, pro varia saepe hominum conditione: non sunt enim omnes in civitate ad eundem ordinem referendi: tum enim caveatur necesse est de jure eorum qui jam nati, tum de iis qui proxime futuri sunt: mares deinde distinguuntur a foeminis, impuberes, debiles, diverso atque adulti et fortes jure utuntur: alia ratione consanguineis, extraneis aliâ jungimur; differunt ex legitimis nuptiis nati ab illegitimis, nobiliores a subditis, cives a peregrinis, ecclesiastici a profanis, docti ab indoctis. Antiquioris aevi barbaries, in servili conditione posuerat quosdam, et pro insigni favore alii minorem aliquando saevitiam perpassi sunt, dum alii, in fuga salutem libertatis quaerentes, fustibus caesi crudeliterque vexati, flagitiose trucidati sunt (1). Nec majores

nos-

Wet idem est ac *wete*, *scitum*; a more publice recitandi vel promulgandi, uti *eene wete doen* quod denotat *afkondigen*, *promulgare*.

(1) Niet als een vreemde slaef maer als een eijghen kint.

T. VIII. p. 270.

Als Potiphar of ick vereeren aen de slaeven,
Een nieuwejaers geschenk, of diergelijcke gaeven.

T. VIII. p. 275.

Uw vrijheit zoo ghij weet en is u niet benomen,
Al zijt ghij voor een slaef in dit paleijs ghekomen.

T. VIII. p. 273.

Doch als een slaef bestaet van sijnen heer te loopen,
Die moet het met den rug of met den hals bekopen.

T. VIII. p. 345.

nostri plane a servitute abhorruere, quod moribus incultis ignoscendum. Nobis, omne hominum commercium liberum statuentibus, non supersunt barbarae servitutis vestigia; laetissima libertate utimur, republica libera (1).

Haud multum differt marum et foeminarum conditio: illi vero munera publica, judicis, procuratoris, tutoris subeunt, haec, domesticarum rerum ordinem curant, et pro illa cura, honorem ac justam observantiam rite exigunt (2). Arctius vincu-

Rationem hujus rei addit Catsius juridicam: servus enim sui ipsius furtum committit: ejus corpus scilicet est in alterius dominio:

Ghij zijt om gelt gekocht en in mijn dienst geset,
Uw lijf komt u niet toe, mijn wil is u een' wet.

T. VIII. p. 239.

(1) Daer leeft er veel in slavernij Maer veel te los en al te vrij,
Die zoo zij wilden waren vrij. Dat legt de gront tot slavernij.

T. I. p. 12.

T. I. p. 76.

Men bindt een slaef.

T. I. p. 75.

Dan wij zijn in een lant (God danck)
Daer niemant kent den harden dwanck.

T. I. p. 6.

Terwijlde dat de vrije staet
Ons tot ons eijgen wille laet.

T. I. p. 77.

Laet voor lijf-eijgen volck de strammen van de slagen
Ons vrijgevochte kust en kanse niet verdragen.

T. II. p. 382.

(2) De man betracht de wet des lands,
Het wijf de wille van de mans.

T. II. p. 143.

Al waer men menschen straft die uijttē regel gaen,
Het koomt al op de mans, niet op de vrouwen aen.

T. II. p. 204.

culum eos jungit, qui vel natalitatis vel nuptiarum jure tenentur, quam extraneos, et hoc perpetuam, parit consuetudinem et amicitiam (1). De his qui ex legitima conjunctione non oriuntur quid dicam? tribuendum quid iis, quibus parentum nomen exprimere vix conceditur. Universe autem sunt legitimi, qui stante matrimonio concipiuntur: legis favore et hi legitimi habentur, quam-

Uijt ten regel gaen est argumentum, quo vox *regt* cum *g* non cum *ch* scribendum esset: hoc non sequitur Catius.

Die God zijn offerwerck den Prins zijn tollē geeft,
Die leere dat een vrou oock hare rechten heeft.

T. II. p. 277.

Tol, τέλος, *zoll*, *tole*, *toulin* significat vectigal, tributum a Lat. tollere, wegnehmen.

(1) Consanguinei, vel ejusdem familiae qui erant dicebantur *maegschap*:

't Is om het naeste bloet te wijsen overhant,
Wat maegschap dat er rijst uijt desen nieuwen bant.

T. II. p. 107.

Maegschap est conjunctio hominum: *maën* verbum antiquum, est conjungere unde *maat* (socius) *mand*, alia: *schap* a *scheppen* unde etiam *schepping*, *bevatting* (BILD.) *Maegschap* dicebatur *van swaartzijde* vel *van spilzijde* quae verba idoneam significationem praebent: *gladium* scil. virorum insigne, *fusus* foeminarum: simplicem morem antiquum sunt secutae Belgicae matronae, quo festa dies celebrari solebat cantu: *currite ducentes subtemina, currite fusi*.

De spille seijt de man versiert het vrou geslacht,
Gelijck de swacke lans de koene ridders placht.

T. II. p. 397.

Soo ghij wilt in ruste sterven,
Laet uw naeste vrienden erven.

T. XIV. p. 416.

quamvis mater ipsa, rem dubiam reliquerit (1). Non vero naturalium liberorum jus in civium verti posse detrimentum, prudentissime cautum est, nam non pendet a matre declaratio, hunc illumve partui suo patrem (2) existere, sed ipse pater debet rem confiteri, ac jurare mater non alterius esse posse: quod nisi fiat, matris tantum sequitur conditionem: matris enim et liberorum vinculum nullis legibus dissolvitur: et haec etiam est nostri juris regula: DE MOEDER MAAKT GEEN BASTARD (3).

Discrimen, quod ad variam hominum conditionem, in eo etiam positum fuisse diximus, quod gentis origo et nominis splendor alterius antiquior esset, ex qua distinctione vel nobiles erant, vel conditionis intermediae, vel operarii, haud multum

- (1) Ick weet dat menigh kint voor wettigh is gekent,
Al was het bij een boef der moeder ingeprent.

T. II. p. 397.

Vid. H. Grotii Inl. I, 12, 3. v. Leeuwen R. H. R. I, 7, 3.

- (2) Hem was oock even toen een bastaertkint geboren,
En naer den rechten eijch ten vollen opgesworen.

T. XIII. p. 181.

Qui ex adulterio vel incestu nati erant dicebantur *overwonnen - bastaerden*: liberi naturales tantum *bastaerden*: Est ingeniosa Rhetorum rhythmicorum Amst. ratio hanc vocem derivandi a *bast*, *schors* et *aerd*, *ingenium*, *die niet nae het pit maer nae den bastaerd*, *van de buiten zijde*.

- (3) Geen moeder maeckt een bastaert kint,
Hoe zij het raept of waer s' het vint.

T. XIII. p. 319.

Quod ad Jus Romanum, faciunt hic II. 2 et 4. ff. unde cognati (38, 8).

tum ab adscriptitiis recedentes. Primi, originem ex celeberrimis bello et armis, proavis deducunt: alter ordo, artium liberalium cultu et civili prudentia, plures ac honestos ad munera obeunda cives protulit, e quorum numero et nos originem repetiisse non dolemus (1). At vide fortunae vicem, novum nos hominem, equitem nos renunciavit Rex Angliae, praemium officii praestiti. Jam insignia gentilia nostro jure gerimus (2). Nec tamen interdictum est gentilia gerere insignia, quibus ostenderes forte antiquam stirpem (3), modo abs-

(1) Intermediae conditionis homines dicebantur *Welgebooren mannen*.

Mijn ouders roemden noijt van edel bloet te wesen,
Oock was mijn ijdel hart soo hooge noijt geresen:
Mijn vader sat gestaêg daer midden in den Raet:
Hij zocht geen groot beslag en oock geen hoogen staet.

T. XIX. p. 148.

(2) Cf. supra p. 9, ibique nota 3.

Als eenigh vorst een wapen geeft,
Aen die hem wel gequeten heeft
Of in den krijgh of in den Raet,
Ten voordeel van den ganschen staet.

T. I. p. 19.

Morem quo liberorum naturalium insignia, trabe, a parte sinistra notabantur, primum in Gallia et Anglia viguisse, testatur Tiraquellus de nobilitate C. 18. Num. 15. ab hac trabe vel linea fluxit loquendi forma: *Daar loopt een streep door.*

(3) De slechtste van het volck die weet een eijghen wapen,
Niet uijt de lucht alleen, maer uijt het slijck te rapen;

T. I. p. 102.

Origo gerendi illa insignia ex medio deducitur aevo, cum unusquisque in clypeo et vexillo insigne quoddam

ge-

abstineas ab omni utilitatis percipiendae cogitatione; at foeminis nobilitas facile ex mariti nobilitate accrescit (1); nec nostris vano subit nobilitatis gloria, qua nuptias inter nobiles et ignobiles prohiberent, uti in quibusdam regionibus ex antiquissimo more superest: nec abjectae conditionis hominibus deest amplius dominorum consensus (2). Ad hanc tamen nobilitatem quodammodo pertinet hominum divisio ex ipso domicilio vel habitandi loco petita, quod tamen jus, urbanum esse civem, non difficile comparatur, si satis honesta pecuniae summa obfertur (3).

Majorem vero in jure vim obtinet hominum di-

gerebat, hinc etiam nomen a verbo *wapperen* quod *verberare* denotat, unde etiam *wapper*, *flagellum*.

(1) Si le mary est noble, il annoblit sa femme roturiere, et si la Damoiselle espouse un roturier elle perd sa noblesse. vid. Nota in T. II. p. 40.

(2) Hoc moris fuerat ut domini vasallis consensum darent. Nobiles Romani ex ll. XII. tab. cum plebejis jungi non potuere: hoc affirmat etiam auctor de regione Calicutiae T. VI. p. 103.

(3) Discrimen hoc erat inter *burgers* et *poorters*: hi vero jus urbem incolendi non acquisiverant natalibus; ut autem illud jus haberent tributum pendebant decimam primo partem bonorum, dein minus. Qui ita per 5 aut 7 annos urbem incoluerant omnia jura civium habebant. *Poorte* saepe usurpatur pro *oppido*: *Poortgrave*, urbis praefectus, *poortmeester*, *borghmeester*, *poorterschap*, *poortrecht*, *poorterijen*, *poorteren*, *ontpoorteren*. Dordracenses primi fuerunt, qui hoc modo civium adipiscendorum uterentur ex privilegio iis anno 1395 a duce Albrechto concesso.

divisio, qua secundum aetatem vel majores vel minores habentur, quorum illi, omnium nisi quae legibus aut moribus aperte repugnant, agendorum facultate gaudent, hi, quorum aetas secundum populi indolem definiri solet varie, aliorum potestati plane subjiciuntur: suadet vero naturalis aequitas, parentibus erga liberos jus quoddam esse, quo in eorum mores inquirentes, reprehensione aut graviore aliquando animadversione eos emendent: repetendum exinde jus illud Romanorum quo, parentibus, de vita ac nece liberorum judicare conceditur, aut carceri includere (1) licuit, aut alia quacunque poena persequi: quod posterius etiam nostro jure valet adhuc, nisi graviora sint liberorum admissa (2). Maxime vero omnium in eo cernitur patria potestas, quod civilia jura non exercere possint libe-

(1) Huc referantur verba:

Indien ick bij hem quam en sprack van deze dingen,
Hij sou gewis mijn hals met krachten ommewringen;
Of mist hij iet misschien van zijn onstuymig bloet
Soo raekt' ick bij het volck dat eeuwig spinnen moet.

T. XVIII. p. 148.

(2) Ghij hebt geduchte macht ook als de machten swijgen,
Ghij vaders van het huijs — — — — —

T. II. p. 325.

Een leerling moet de plak van sijnen meester lijden,
Een vader magh zijn kint met roeden ondergaen.

T. II. p. 289. cf. l. 3. Cod. de patr. pot. (8, 47.)

Ghij met u weerde man, zijt hier als hooge machten,
Als princen van het lant — — — — —

T. II. p. 410.

beri, nisi sua auctoritate pater intercedat: in ipsis vero nuptiis, e quibus suam potestatem omnem acquirit pater, illud prae ceteris valet: hoc autem non abhorret ab humanitate, imo liberos aequi bonique sensu imbutos oportet, ne parentum consilia negligent, quippe a quibus, omnis eorum vitam agendi ratio proficiscitur. Nuptiis igitur quum homines arctissime vinciuntur, sollemnia quaedam, quibus hoc vinculum confirmatur, instituit legislatorum prudentia. Antequam vero ad ipsas eas progrediatur, locum obtinere solent sponsalia ac dotis constitutio: Romanorum jure dicebantur sponsalia, mentio ac repromissio futurarum nuptiarum: differt autem, utrum ipsi parentes an sponsus vel sponsa promiserint: quaeri enim aliquando solebat utrum ab ipso patre haec promissio facta, filiam obstringeret: (1) neque hac in re statuere dubitamus potius esse ipsius filiae voluntatem, quae cum ipsa contrahat, libere

(1) Hoc moris aliquando fuisse haec testentur:

Zoo haest uw naeste bloet gedenckt aen u besteden,
Zoo gaet voor alle werck, tot Gode met ghebeden.

T. II. p. 38.

Vid. quoque *T. VI. p. 259.* Antiquitus moris erat ut parentes puellas desponderent *T. XII. p. 260*:

Virgo licet taceat, pro virgine nubilis aetas
Exigit, et patrem vel sine voce monet.

Omnia signa mihi, quae nubilis exigit aetas,
Sed queror, officii non meminisse patrem:
Me juvat ergo rudis partes supplere parentis.
Id mihi, vel scripto jure, licere ferunt. —

re consentiat necesse est. Alia vero est vulgaris sponsalium contrahendorum ratio, quae scilicet ab ipsis fieri solet futuris conjugibus: neque adeo facile haec dissolvuntur; ut ea igitur quae sibi invicem promittebant, firmitus constarent animoque inhaerent, signum aliquod dabatur olim, sive nummus sive aliud quidquam. Haec postea in tantum mutata sunt ut moris factum sit, annulum dare, quod et antea sed parcius fieri solebat (1): primo annuli dabantur ferrei, ut Plinii tempore, neque ornati sed firmi, ita ut *materia ad constantiam spectaret, forma ad rei perpetuitatem*. Jam aurei annuli qui gemmis splendent, ornatio-

res-

- (1) Maer als een aerdig jongeling,
Biedt aen een maecht een schoonen ring.

T. I. p. 194.

Een ring en dat een diamant.

T. I. p. 211.

Sie daer een schoonen ring, wil dien hem overgeven,
Met wien ghij zijt gesint uw dagen af te leven.

T. XVIII. p. 85.

De bruijloft kan bestaen oock sonder mooie dingen,
De trouwe, sonder gout: de vrouwe sonder ringen,
De perels om den arm en al het hals-cieraet
En zijn de stijlen niet daer op de kamer staet.

T. II. p. 83.

Annulus et similia non sunt de substantia matrimonii.
Vocem *Bruijloft* sumerem pro *Bruedelofte*, *gelofte van zamen te broeden*, a verbo *Brueden*, *broeden*, unde et *broeder*: mirifice hoc convenit cum Rom. voce *sponsalia* a *spondendo*.

Een ring van enckel gout, slecht, effen, ongescheijden,
Niet prachtig, niet verdeelt met steenen tusschen beiden
Roept als tot onze bruijt, bewaert het weerde bont
Geduerigh even recht, geduerigh even ront. enz.

res, promissionem non reddunt firmiorem. Sint aurei, vero simplices, nullo interrupti ornatu, ut incorruptae fidei, intactique animi pignora.

Magis firmatur promissio si scriptis est celebrata, sed videntur hujusmodi scripta solemni subscriptione indigere, atque, ipso contrahendi consilio, esse redacta; nuda vero promissio nullam auctoritatem praebet (1). Ut igitur valida sint sponsalia, requiritur solemne scriptum, nulla vi cogente praestitum. Hujus rei enim exemplum habemus alicujus, patrem iratum decipientis, adjungendo subscriptioni verba, *vi coactus*, quapropter omnis res cecidit (2). Alia vero exstitit causa dig-

na

(1) Ick zal u houden trou-verbont.

T. I. p. 207.

Heeft de penne wat geschreven,
't Hert en heeft het niet gevoelt,
't Wort van 't laken nijtgewreven
Als men in het bedde woelt.
Mach ick bidden, houd het briefje
Want het u noch dienen kan:
Gae, eij gae toch zoete liefje!
Maeck 'er suijcker-huijsjens van.

Hebt ghij mij niet trou gesworen,
Hooger dan ick zeggen kan?

Hebt ghij mij niet schrift gegeven,
Dat ick als uw waerde vrou,
Dat ick al mijn gantsche leven
Aen uw zijde slapen zou?

T. XIII. p. 205.

T. VIII. p. 169.

Narratur quoque aliquis jurasse *bij den Schepper* et sequentia excepisse:

De Schepper daer ick u bij swoer
En is niet anders lieve moer,
Als deze lepel dieje siet,

Die pap aen kleijne kinders biet.
Ghij daerom weijt ons niet te breet,
Daer is geen klem aen desen eedt.

T. I. p. 208.

Nec nuptiae secutae sunt.

(2) De vrijer siend' het moeste sijn
Schrijft sijnen naem, doch in 't Latijn,
En voegt 'er noch twee woorden toe,
Die luijden, ick en weet niet hoe.

Mij

na quam memoramus. Vidua scilicet, unum ex priori matrimonio puerum habet ac se cum alio quodam nuptias contracturam spondet: interim de parte bonorum statuit, in favorem infantis, ex priori matrimonio; post nuptias contractas hoc marito certius fit; hic omnem hanc donationem nullam esse postulat et quamvis infantis tutor et mater perhibent, licere foeminis alienare rem suam, pro sponso et contra alienationem est decisum (1): sponsa igitur, inconsulto et recusante sponso, alienare non poterit. Quodsi de ipso in persona errore queratur, sponsalia nulla declarari debere, respondendum est; si vero quis sive erraverit quod ad bona sponsae sive externa gentis nobilitate deceptus sit, nuptiae sequi debent (2). At vero inquit, si ante matrimo-

Mij dunckt het *vi coactus* was:

De smit als hij dit briefje las,

Vraegt wat dit vreemde woort beduijt,

Het is mijn *Van* die seltsaem luijt;

Studenten (seijt die loozen haen)

Die nemen vreemde namen aen.

T. I. p. 220.

Dat vreemde woort hier in gedraeijt,

Dat maeckt het gansche stuck bekaeijt.

T. I. p. 222.

Verbum *bekaeijt* significare videtur, *ita inclusum ut-erui nequeat*.

(1) De hoc casu vid. T. III. p. 209 et 210.

(2) T. IV. p. 165. Quodsi tamen dotem promiserit sponsa maiorem quam dederit, dissolvi possunt propterea sponsalia, nam tunc ab una parte a contractu receditur. Est ita pronunciata sententia curiae Hollandicae quam exstat in W. v. Alphen Papegay p. mihi 39-45.

nium, initis vero sponsalibus, sponsae ab altero vim illatam esse novimus, jam nulla certe haec erunt? minime hoc procedit: si quidem ipsa, sua sponte a contractu recessisset, nec amplius quoque teneretur alius; non vero constituuntur delicta sine animo delinquendi: rapta igitur, summo jure contractum impleri postulat (1). Quid autem dicendum de uxore, quae, dum adhuc in vivis esset maritus, alteri sponsalia dederat si forte hic moreretur? turpia haec sane ac naturae repugnantia, conditionem adjicere contractui, cujus ab obitu mariti pendet exitus, neque propterea haec valitura statuimus nuptialia, quin et nefanda putamus. Si vero ipse maritus post mortem suam alteri uxorem suam spoponderit, licebit sane uxori hanc promissionem implere sine dedecore, quamvis ab ea facile recederet: (2) atque haec quidem dicenda fuerunt de sponsalibus: quod vero dotem attinet, quod ad onera sustinenda matrimonii datur, eo nomine significatur; neque hoc etiam ad substantiam ipsarum nuptiarum pertinet: nimirum unusquisque, pro facultatibus suis, dotem constituit, qua tamen in re, multi a recta agendi norma recedere videntur, qui etsi ex honestissimo genere nati liberaliterque educati sint, vix debitam libe-

(1) *T. V. p. 212.*

(2) *T. IV. p. 317. adde l. 18. C. ad L. Jul. de adult. (IX. 9) et Polit. ord. A. A. 14, 15, 16, 17, 18.*

beris donationem concedunt (1). Hoc vero in ipsorum liberorum detrimentum fieri apertum est, qua propter curet quisque parens, quam dare poterit non plura promittere, nec indotatam ex domo paterno dimittere filiam, ut felix sit ejus conjugium (2). Non enim hoc vanum quid est, neque ad breve tempus initum aut a quo brevi recedatur; nunquam qui nuptias contrahit, eas dissolvi posse existimet, cui quippe viri et mulieris conjunctioni individua vitae consuetudo continetur, quapropter et recte civitatis initium, hominum officina, seminarium dicebatur republicae, cujus felicitas non minus quam privatae vitae ex connubio potissimum pendet (3). Ut vero, quam

- (1) Men set de kinders uijt met ick en weet niet wat,
Al zijn ze menighmael de beste van de stadt.

T. III. p. 176.

- (2) Want als de vader looft en laet het onbetaelt,
Soo wort 'et aen het kint, sijn naeste bloet, verhaelt.

T. I. p. 49.

Wel ouders! hoor één woort: wanneer uw kinders trouwen,
Het deel dat hun betaemt en dient niet wederhouwen:
En soo ghij dat bestaet het is een quaet besluit;
Des geeft, ey lieve geeft, ter eere van de bruijt.

T. XIV. p. 141.

- (3) Noch eens te grijpen magh hij niet:
En schoon hij vint on-aertigh vleijs,
De greep is maer voor eene reijs.
Maer waerom doch een grammen zin?
Dit speultjen heeft die wetten in,
Dit speultjen heeft een groote sleep,
Men hont daer eeuwig wat men greep.

T. I. p. 4.

quam sancte hoc vinculum colendum sit, rite attenderetur, legimus jam cavissee antiquos; nec legibus hoc praescripsisse, sed animo ut firmitus infingeretur, sensibus et oculis obtulisse: hujusmodi morem invenimus Romanorum, sponsa cum in domum mariti deduceretur, eam in circulo agendi, quo viam unde egrediebatur oblivisceretur, quocum illud convenit, curriculum exurendi, ne redeundi spem ad parentes unquam foverent uxores (1).

Ab-

't Is een gansch ander dingh wanneer men komt te trouwen,
Wat iemant daer beproeft, dat moet hij eeuwigh houwen,
Want *houwen* is de naem. Wijs, sot, gesont of kranck,
Men is 'er aen geboeijt sijn levendagen lanck.

Noijt doet 'er eenigh mensch hierin een tweede reijs,
Of daer moet iemant gaen den wegh van alle vleijs;

T. VIII. p. 166.

Quod ad verbum *houwen*, magis placet haec verbi derivatio quam quae T. II. p. 44. datur vocis *huwelijk*:

„Draeght eerstmael goede zorgh te nemen uw's gelijck.”

Vid. etiam nota ad hunc locum: melius tamen, a *hуwen*, *binden*, *vereenigen* unde *houw* significat *fidele*, *conjunctum*, uti in dicendi formula *houw en getrouw*: est igitur *fidelem*, *vinctum esse*. Quae hic traduntur e jure Romano petita esse nullum dubium est quippe cum ejus definitione valde convenientia. Faciunt huc etiam:

Maer die met sijne gaê is qualick ingespannen,
Hij gaetse nimmer quijt — — — — —

T. II. p. 207.

Cf. Ceterum, Voorreden voor de afbeelding eens goeden huijsvaders. T. II.

- (1) Te Roomen als de bruijt quam tot den bruijdegom,
Een greep de jonge maeght en draeijde lustig om,
En swierde met de bruijt, om door het ommekeeren
Den wegh, van daerse quam haer af te mogen leeren.

Absit autem cogitatio conjunctionem illam, bel-
 uarum instar, corporis aut libidinis esse accipien-
 dam: est animorum et indolis consensio, est cas-
 titatis, temperantiae, virtutis. Summa propterea
 solet religionis ergo Deum observantiâ confirma-
 ri, summi numinis implorari auxilium (1). Hoc
 vero, nisi quis velit, observari non diserte re-
 quiritur, attamen illud sequi honestius est; re-
 mittimus autem lubenter ea, quae quamvis a ma-
 jo-

Men vont een ander lant, daer met een snellen wagen,
 De bruijt wert uijtgevoert, en nae den man gedragen,
 En als de jonge maecht ter rechter plaetse quam,
 Zoo wert de gantsche koets gegeven aen de vlam.
 Dat was genoegh geseijt, de wegh is afgesneden
 Soo datje nimmermeer en mooght terugge treden.

T. II. p. 274.

(1) Niet om in kriel bejagh een kleijne tijt te spelen,
 Maer om door echte trou zijn evenmensch te telen;

T. VIII. p. 292.

Dit wesen vordert meer, als met den man te spelen,
 Of iet dat u gelijckt, in lust te mogen telen;
 Want soo die weerde plicht alleen hierin bestont,
 Soo waer oock in het bos een wettigh trou-verbont.

T. II. p. 111.

Seght dient 'er oijt een man getrouwt,
 Die zijn geloove niet en bout,
 Op 't eijgen wit en oogh-gemerck
 Gelijck men leert in onse kerck?

T. I. p. 169.

Quamvis haec non ideo dicta videntur ut ad nuptias re-
 quiri ostenderetur ipsa confirmatio ecclesiastica, tamen
 exinde, magnam rationem habuisse religionis in contra-
 hendis nuptiis, apparet. Jure Romano etiam requiri hanc
 solemnitatem docuit Catsius, ut ab omni parte recte con-
 trahantur. Vid. l. 2. *Cod. de off. praef. praet. Afr.* (I, 27.)
Nov. 109. c. 2. f. Nostro jure, tantum est contractus ci-
 vilis.

goribus ad nos delata, nullam tamen vincendi vim habent. Hujusmodi fuit Romanorum consuetudo neque a nobis plane aliena, jocos illudendi sponso, eosve separandi studium, quam a Sabinarum raptu originem traxisse habemus. Sic et unguentum Januae solebant adhibere, quo definiebant uxoris officium, marito liberisque, quocumque in casu solatium atque unguentum, ac medicamen ministrandi, a quo officio *uxoris* nomen venisse accepimus: ejusdem generis est signum, quo rerum domesticarum cura uxori tradebatur, cui claves dabantur, quibus simul dominationem quandam acceperat, bellici ducis instar, captam intrantis urbem (1).

Antiquissimi vero etiam moris fuisse docemur, ut uxor in dominum mariti deduceretur (2), qui

(1) Vid. *T. II.* p. 112 et 113. p. 443. p. 147: antiquitatis mores ibi cum ipsis e quibus hauriuntur fontibus explicantur.

Men gaf in ouden tijt omtrent den eersten morgen,
Een sleutel aen de bruijt tot ingang van de zorgen.

Uxor quod a nonnullis ab *ungendo*, a *jungendo* melius deducendum existimat Schellerus.

(2) *T. XII.* p. 91. hac de re agitur. De festivitate qua convocari soleant propinqui, affines et amici non agemus quippe quae ad antiquitatem illustrandam non facit: docet Catsius non nimis gulae indulgendum hisce in rebus, attamen licere honeste jocare: inde prov. Gallicum il n'y a si belle nopce, ou il n'est un mal diné. Non inficeta haec, narrat auctor, dixisse Mr. *Smith*, quae addere lubet: In all nations the day of marriage was re-

qui veterum mos adeo quidem vim acceperat, ut ab eo recedere vix quisquam auderet, crederetque hoc malum allaturum omen. Haec vero omittamus, nam plura, omnino ad matrimonium necessaria, inveniuntur, in quibus primo loco annumeranda est aetas (1): quot autem fuisse reperimus, qui hac de re sententiam ediderunt, tot variae opiniones adsunt; Romanorum leges adhuc sequi solemus; omnino vero cum est contractus quem non nisi animo grato iniri oportet, contentiant libere requisitum esse ab omni tempore, docemur (2). Nec ipsorum contrahentium sufficit consensus quo ineuntur nuptiae; consentire etiam debent, si in potestate sint, illi quorum potestati subsunt: aequum enim est, ut ait Theophilus, ut qui ad illam usque aetatem eos educaverunt, hoc honoris habeant: omnibus quo-

que
puted the joyfullest day in al their life, therefore one saith that mariage signifies merrie-age, because a play fellow is come to make our age merrie. *T. II. p. 106.*

(1) Vid. *T. XIII. p. 243.* de aetate vero constituenda infra videbimus.

(2) Het is nijt vrijen wil, dat jonge lieden trouwen,
Het is nijt vrijen wil, dat sij de waerelt bouwen.

T. II. p. 289.

Ghij waert voor desen los, ghij waert een vrij gesel,
En trouwen is van oudts een onbedwongen spel.

T. VIII. p. 166.

Respexisse haec videntur leges Romanorum, secundum quas omnis error in persona sive substantialis infirmabat nuptias: *l. 14. C. h. t. (5, 4.) l. 134. ff. de V. O. (45, 1.)* Vid. auctor noster *T. IV. p. 256.*

que cujuscumque populi legibus hoc effatum confirmari videmus et a sacris scriptoribus affirmari (1). Jam ipsum consensum rogari solere docemur ab iis, qui in familia sponsi, sunt nobiliores et propinquiore (2); pater igitur adeundus est, penes quem omnis liberorum in nuptiis concedendorum, antiquius erat potestas, ita ut in eo omnes consentiant leges, patris consensum sufficere si forte parentes dissintiant invicem (3).

Ad-

(1) *L. 16. §. 1. ff. de ritu nuptiarum* (23, 2) *L. 11. ff. de statu hom.* (1, 5) add. *Exod. XXII. vs. 17. Deut. VII. vs. 3. 1 Cor. VII. vs. 36, 38.* a Westenbergio loci allati.

(2) Het vrijen heeft gedaen, de wijste van de magen,
Die komen aen de vooght of aen den vader vragen,
Of hij een vlugge maeght wil geven aen den man,
En of hij voor een vrient, een dochter missen kan.

T. II. p. 46.

Videtur hanc sententiam ex Romanis legibus quas adbet, minus accurate confecisse poëta: quas enim citat sunt *ll. 28. Cod. de Episc. aud.* (1, 4) et *25 C. de nupt.* (V, 4.) in quibus memoratur consilium et praesentia nobilium ex familia, sed tantum in causa dementiae pupilli. — Hoc igitur, semper fieri solere ex iis conficere non auderem.

Quod ad tutoris consensum, animadvertendum est, hunc requisitum fuisse juris Zeelandici et Frisiaci, vid. Hugo Grotius I. 5, 14. Jure Romano impuberibus tantum tutores dari solebant, neque impuberes nuptias poterant contrahere: curatorum vero consensus non requirebatur *L. 20. ff. de ritu Nupt.* (XXIII, 2.) quia curator rebus familiaribus, tutor personae erat praepositus. Jure Hollandico consilium tantummodo erat petendum tutorum ex *L. 8. C. de nupt.* (V, 4.) Grotii *Inl. I, 8, 3.*

(3) Wanneer men recht en wel besiet,
Wat hier en voortijts is geschiet,

Men

Adest autem discrimen haud ita parvum in aetate eorum qui consensu indigent, quod hic quum de omnibus quae conjugium spectant sermo sit, non incongruum est, animadvertere: Liberi enim qui, si filia est, vigesimum, si filius vigesimum quintum aetatis annum nondum impleverunt, absque ullo dubio, pleno parentum consensu indigent, neque his ulla conceditur agendi facultas. Majores vero viginti et viginti quinque annis non sine consensu possunt contrahere nuptias, sed parentibus deferre, ut causam dissen-

SUS

Men vint dat gants het trou-verbont
Alleen maer aen den vader stont,
Geen vrijer quam 'er bij de maeght,
Dan als 't de vader was gevraeght;
Geen maeght betrat het echte bedt,
Als bij den vader uijtgeset;

T. I, p. 185.

't Is seker dat een vader kan,
Een dochter brengen aen den man,
En dat alleen op zijn beraet.

T. I. p. 94.

Soo dat hij haer ten lesten seijt;
Kint dit 's het deel u toegeleijt,

T. I. p. 184.

Etiam Jure Gallico quo adhuc utimur haec valet regula (A. 148. c. c.) quam juris esse arbitratur auctor circa matris consensum T. IV. p. 227—228.

Een dochter noch bepaelt in hare kintsche dagen,
Staet bij een wijsen man, de moeder op te dragen;
Maer alsse rijper wordt, en op haer trouwen staet,
Dan kooft voor alle ding de vader in den raet.

T. II. p. 148.

Juris Romani quoque hoc universe principium fuisse videtur quod ex *tit. ff. de ritu nuptiarum* satis superque probatur.

sus reddant idoneam (1): si autem viginti quinque annos excesserit virgo, non amplius indigere videtur patris consensu, nam et ea aetate pater non potest, propterea quidem, filiam exheredare. Jam igitur semper fere opus est parentum consensu ut nuptiae contrahantur, nec, nisi pertinaciter negante filia, patria potestas infringitur (2). Attamen salva maneant oportet sponsalia, quae si rite accurateque probari possint, validam matrimonii exigendi causam praebere videntur aeque ac in quocumque casu, virginis stuprum, conjugii exigendi praebet opportunitatem, a quo, nisi exilio voluntario, nemo quisquam excusari poterit (3).

Ali.

(1) Hugonis Grotiis *Inl.* I, 5, 15. auctor *T.* XII. p. 260, 299.

(2) Wat raet om nu de vadermacht,
Hierin te mogen tegenstaen?

T. I. p. 93.

Rogatur.

Respondetur.

(3) Maer isser niet een strenge wet	Mijn swager is een advocaet,
Bij Prins of Keijser ingeset,	Een man die vrij het stuck verstaet,
Voor soo een onbeschaemden mont	Die heeft mij dickmael aengeseijt
Die met een voorbedachten vont	Dat, als een vrijster is misleijt
Den maeghdom van de vrijster steelt,	Door grepen die een spotter drijft,
En met de weerde trouwe speelt?	Dat evenwel de trouwe blijft.

T. I. p. 209.

Neen joncker dat bejagh en lijt ons lantrecht niet,

Wie hier een maeght beslaept, al quam 'et hem te rouwen,

Daer is geen zeggen aen, hij moet de vrijster trouwen.

T. IV. p. 152.

Lantrecht, desumtum videtur hoc jus ex sacra scriptura et quidem ex locis seqq. *Exod.* XXII, vs. 16 et 17. *Deut.* XXII, vs. 22 et 29.

Aliter vero sese habet circa eos qui virgines honestas rapuerunt; hi enim cum capitis supplicium ex legibus patiuntur, nuptias inire non possunt; si vero ipsa illa virgo passa est ut rapiatur, quo patris consensus eam facilius sequeretur, fraus illa digna videtur, poena, legibus romanorum in raptam et raptorem constituta: nunquam igitur hos quamvis consentiente patre, nuptias contrahere posse jus erat, et parentes etiam qui consenserint exilio erant puniendi (1).

Jam autem quum vidimus quaenam obstare possint quominus nuptiae contrahentur, videndum paucis quinam earum effectus sint, si rite in-euntur: hi vero, tum ipsos illos contrahentes spectant, tum eos qui ex iis procreantur.

Uti

Nu wil de lincker niet, hoe seer de juffer vleijt,
Ja geeft zich buitens lands, hoeseer de vrijster schreit.

T. VIII. p. 152.

Ita et juris erat in Hollandia. Quidquis enim stupraverat virginem, ei nubere debebat vel dotare ita, ut, cum alio ejusdem in civitati ordinis et conditionis honeste nuptias inire posset: quum vero sensim sensimque puellae quaedam, libertate hac abuti coeperint et saepe se stupratas esse contenderent falso, coercita est paulatim haec declarandi facultas et jure Gallico plane interdicta. A. 340. De jure Holl. vid. Grot. Inl. III. 35, 8. v. Leeuwen R. H. R. IV, 37, 6.

(1) Vid. disputatio in T. IV. p. 256—270. ibique citatae leges Unic. Cod. de rap. virg. (IX, 13.) Novell. 143 et 150. Jure vero Hollandico hujusmodi quid non obtinuit. Si quis virginem sine ejus voluntate rapuerat morte puniri solebat, volente autem et assentiente virgine cum factum esset, nulla poena plectebatur. Cf. v. Leeuwen R. H. R. IV, 36, 4. auctoresque ibi allegati.

Uti Cicero prima, inquit, societas in ipso conjugio est, proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia, ita apud antiquos nihil in domo conjugali dividuum erat, quod aut maritus aut uxor proprium sibi vindicaret; sed antiquissima primi Romanorum regis lex fuit: *mulier viro legitime conjuncta, fortunarum ac sacrorum socia illi sit: utque domus ille dominus, ita haec domina*: et omnis aetas hanc omnium rerum communionem confirmavit (1), nisi pactis disertis aut contrahentium animus obstaret. Ipsorum vero conjugum ratione id efficitur, ut uxor, quae, quamvis sponsalibus vinciat, in potestate parentum manet eorumque cura

- (1) Gemeenschap in de sorgh, gemeenschap in de lust,
 Gemeenschap in 't gewoel, gemeenschap in de rust,
 Gemeenschap in verlies, gemeenschap in het winnen,
 Gemeenschap in het lijf, gemeenschap in de sinnen;
 Gemeenschap in vermaeck, gemeenschap in den druk,
 Gemeenschap in 't gevaer, gemeenschap in 't geluck.
 Gemeenschap overal. Dat sijn de rechte gronden,
 Waerop in ouden tijt de wijse vaders stonden.

T. II. p. 55.

Romuli lex fuit de communione bonorum cujus meminit Dion. Hal. l. 2. p. 95. Narrat auctor et Germanos et Batavos bonorum communionem servasse ex auctoritate Taciti.

Jure Hollandico et Frisiaco ita etiam obtinuit (nisi pactis nuptialibus aliter convenisset,) omnium bonorum praesentium et futurorum communio secundum l. 1. §. 1. l. 3. §. 1. ff. pro socio (XVII, 2.) Jure nostro hanc communionem etiam existere novimus sed limitatam esse A. 1400. seqq. Ut rite a communione decerneretur quae ex aliis societatis contractibus oritur haec speciatim magis congrue etiam dici solebat *boedel-menging*.

rae committitur (1), maritum contractu nuptiali accipiat tutorem et dominum, a quo igitur jure petit, ut eam tueatur et fidem et auxilium praebeat; uxor itaque tenetur etiam vicissim, obtemperare marito, eumque sequi ubi credit rebus expedire suis, domicilium transferre: nec debili et negotiorum gerendorum imperitae foeminae ab auctoritate recedendum est maritali in rebus familiaribus alienandis, quam curam jure sibi vindicat dominus et herus, eumque cum dignitate ac sine saevitiis exerceat oportet (2).

Qui

- (1) Hoewel dan onze maeght heeft eenigh pant ontvangen
En dater ringen selfs haer om de vingers hangen,
Noch is dan evenwel haer maeghdelicke blom,
Niet in den vollen macht van haren bruijdegom.

T. II. p. 95.

Arg. l. 32. ff. ad municipalem et de incolis (L. 1.)

- (2) Van ijder wat geseijt. 't is vast dat alle vrouwen
Sijn eijgen aen de mans soo veerdig alsse trouwen.

T. III. p. 214.

Hoort Zeeuws, en Hollants volck, die uijt de zee geboren
Hebt altijt nieuwe lust om landen op te sporen;
Of laet de lange reijs, of staect het echte bed,
Of hebje varens lust, zoo neemt de vrijster met.

T. II. p. 398.

Wat van het tegendeel 'k en vinde niet geschreven,
Dat vrouwen sijn gerecht om wegh te mogen geven,
Oock niet ten goede selfs: haer beurs sluijt wonder vast,
Ten sij dat haer de man dit andersins belast.

T. II. p. 368.

De vader magh het kint met roeden ondergaen,
Maer noch vermagh de man sijn vrouwe niet te slaen.

T. II. p. 289.

Revera jure Hollandico habebatur maritus tutor uxoris et dicebatur vulgo Kerk-voogdt, exinde forte, quod in aedibus religiosis celebrari solebant nuptiae. H. Grot. Inl.

Qui autem ex honesta illa conjunctione nascuntur aut stante matrimonio concepti sunt, hi pro legitimis habentur etiamsi morte infelici aut crudeli casu sint vincula disrupta. In favorem enim liberorum semper in casu dubio est ferenda sententia, cujus rei exemplum hic afferendum quod in Gallia locum habuit: maritus ad bellum proficiscitur, amicitiam contrahit cum altero, sibi quod ad corporis habitum et vultum simillimo, ei-que res suas domesticas confidit. Hic, fide abusus, uxorem statim adit, omnium rerum sciens, et a cognatis et ab ipsa demum uxore pro marito habetur: pepererat jam, ecce primus subvenit maritus: turpi punitur morte planus, negat partum legitimum maritus, judicis vero sententia legitimus declaratur (1). Neque minus natura

rae

Inl. I, 5, 19. cf. *Cod. Civ. Nap. Artt.* 212, 213, 214, differt a jure Romano etiam ex *l. 2. C. qui dare tut. vel cur. pot.* (V. 34). Uxori non licuit aliquid alienare ex edicto comitum Gulielmi anni 1246 et Floris anni 1288 ut docet Grotius I, 5, 23. mariti vero plenam fere uxoris bonorum alienandorum potestatem habebant *ibid.* §. 21, 22, ubi haec copiosius tractantur. *Cod. Gall. A.* 217. De vehementi cum uxore agendi ratione cautum *l. 8. §. 2. C. de repud.* (V, 17).

(1) Frans trougeval zonder exempel *T. VI. p.* 225. seqq. Utrum hoc recte adjudicatum esset dubitarem: partus enim ex nuptiis illegitimis natus non potest dici legitimus; et patrem tamen dicitur habere eum, qui a tempore conceptionis ad partum editum solus cum uxore rem habere potuit. Uti ex matrimonio putativo ergo debet declarari legitimus. Nostris etiam legibus hoc forte obtineret. *Artt.* 201 et 202.

rae convenit ut, qui tam arcte secum conjuncti sunt, sibi invicem omnia praestent, quibus si indigeant vita molestior est; quam ob causam requiritur ut parentes, liberorum educationi prospiciant, eosque liberalibus artibus instructos esse curent. Alimenta praestare quum parentes tenentur, tenera aetate liberis, eodem jure, ab iis in senectute accipiunt alimenta parentes (1).

Jam apparuit quomodo nuptiae contrahantur atque procedant, quibus, paucis addere conabor de ipsa qua rite contractae dissolvuntur ratione; quae, quo difficilior est, eo meliorem esse nemo dubitet, quin non nisi morte licitam fuisse dissolutionem oporteret, sanc-

- (1) Hij pleeght geen ware sucht, geen rechte vadergunst,
Die kinders heeft geteelt, en laetse sonder kunst.

T. III. p. 96.

De kost van de kinders moeten de ouders besuuren
Maer het besteden hangt aen de gebuuren.

T. XIII. p. 351.

Hoc est: vicini maxime curare possunt ut liberi bona fama utantur, eoque melius ac citius ducantur: *besuuren acerba pati, perferre.* — *Besteden, in matrimonio collocare* freq. a verbo *steden*, aut. *stedighen confirmare, stabilire* sign. igr. *in certa conditione confirmare.* Utitur hic auctor exemplo Caroli Hispaniae regis ejusque filii Philippi.

Als ouders uijt gebreck tot kinders moeten gaen,
Die sijn er, seijt de spreuk, gemeenlick qualick aen.

T. XV. p. 306.

Juris Romani principia in jure Hollandico veteri plane servata fuerunt cf. *Tit. ff. de agn. et al. liberis vel parentibus* (XXV, 3.) Grot. *Inl. I*, 9, 9. v. Leeuwen *R. H. R. I*, 13, 7. vid. etiam *tit. Cod. de al. liberis ac par.* Cum nostro jure Gallico etiam haec conveniunt *Artt.* 203, 205.

sanctae ad vitam initae societatis (1). Binam praeter ipsam mortem, rationem qua dissolvi solent nuptiae adesse accepimus, ipsum scilicet divortium quo omnis iterum secum conjungendi spes adimitur, et separatio quae thori et mensae dicitur, qua impetrata, possunt conjuges tamen reverti si aliquando meliori erga se invicem animo fiant. Primae atque gravissimae divortii causae sunt adulterium et malitiosa desertio. Jam antiquissima lege Moisis marito relinquebatur, si crederet uxorem inhonestam esse, eam in repidium mittere si libellum repudii ei dederit, neque apud Romanos hoc invaluit, nisi adulterium, causa repudii fuerit: ipsum vero hoc adulterium, et civilibus legum mosaicarum institutis, morte puniri solebat,

la-

(3) Ante que cases
Mira que hases,
Que no es neude, que deschazes.

Eer dat ghij gaet
Ten echten staet,
Let op uw saken:
Want 't is geen bant,
Die met er hant
Is los te maken.

T. XIII. p. 337.

Wel vrient! hoe spreekt gij soo; is wijf en echte man
Niet in een vasten bant, die niemant breken kan.

T. XVII. p. 218.

't Is eenmael tijts genoegh van disch en bed te scheijden,
Als u de bleecke doot sal in de plaetse leijden,
Daer niemant speijs en nut: — — — — —

T. II. p. 299.

't Is seker dat de vrou soo vast is aen den man,
Dat niemant dan de doot haer immer scheijden kan.

T. IX. p. 44.

lapidibus scilicet hi exstinguendi erant (1). Si vero non probatum esset uxoris adulterium, gravis autem mariti suspicio, nec tamen testibus probaretur, instituere licuit rivalitatis sacrificium, quod si rite tolerare posset uxor, ab omni macula liberari solebat (2). Invaluit postea, adulterium justam divortio praebere causam, uti et desertio malitiosa: nec tamen ad extremum hoc perveniri solebat, nisi antea omnibus adhibitis quibus facilius fieri posset reconciliatio (3). Jam autem aliquando nonnulli perhibuerunt, tempore contagionis vel morbi licere conjugibus sese invicem re-

(1) De libello repudii vid. Deut. XXIV.

Want soo een dertel wijf bedroogh haer bedgenoot,
Men dreef haer in der ijl met steenen na de doot.

T. II. p. 310. Deut. XXII. vs. 22 et 24.

(2) Numeri V. vs. 13. seqq. Ubi descriptio hujusmodi sacrificii invenitur quam etiam explicuit auctor noster, T. II. p. 306. seqq. a verbis inde:

En om tot aller tijdt te worden ondervonden,
Of door verkeerde lust een vrouwe was geschonden,
Soo wert 'er op een nieu gestelt een ijver-wet,
Soo wert 'er op een nieu een offer ingeset.

Ijverwet et *ijveroffer*, uti hoc sacrificium dicitur, nomen ducunt ex subst. *ijver* quod significat *rivalitas*, quoniam institui solebat si maritus credebatur se rivalem habere vulgo dicitur *naijver*, *jaloetzij*. Abrogatum dicit auctor:

't Is waer, het ijvernat en wort in onse dagen,
Geen vrouwen ingeperst, hoewel de mannen klagen.

T. II. p. 310.

(3) En siet dan valt 'er meer beslagh
Om haer te brengen tot verdragh,
Als of men man en echte vrou,
Van nieuws te samen paren sou.

T. I. p. 237.

relinquere ; atque hoc a contractus nuptiarum consilio maxime abhorrere videtur ut propter mortis timorem diverteretur (1). At si quandam filiam, alicui desponsam, postea apparuit partum jam edidisse ante nuptias, nonne haec causam divortii praebet? imo certe affimando respondendum ex sententia plurimorum, cui et meam libenter adjungo (2). Sed supra jam memoravimus historiam, quae in Francia obtinuit, mariti qui reipublicae causa uxorem deseruerat eamque rediens alteri nuptam comperiit: nonne hujusmodi absentia per tres annos conjugium rumperet, uxoriue liberam alteri nubere facultatem praeberet? Minime quidem si propter utilitatem quis profectus est; si malitiose ac sine probabili causa, aliud obtinet (3). Quaerat aliquis, an si apparueret maritum

Ick roepe noch eenmael, soo deftigh als ick magh,
Wijst man en wijf bijeen, op hope van verdragh.

T. IX. p. 55.

Utrum hoc antiqui juris fuerit non certe institutum inveni; certum tamen videtur omnino moris fuisse et maxime probandum, uti et nostri Cod. Civ. Art. 239, doctrina.

(1) Al staet het iemant vrij om wegh te mogen vluchten
Als Godt de werelt plaeght met ongesonde luchten;
Geen man heeft echter macht, uijt vreze van de doot,
Te gaen in dit geval van sijne bedgenoot.

T. II. p. 197.

Cf. et animadversio auctoris.

(2) Cf. auctor *T. V. p. 83.*

(3) Auctor in *T. VI. p. 266.* Qui liberari uxorem credunt, fundamento nituntur leg. 7. C. de repud. (V, 17.)

tum ad liberos procreandos non esse idoneum, divor-
tium concedi soleat : nec dubium quin concedendum
sit, tum ex Juris Romani principiis tum ex iis quae
nostris diebus juris auctoritas constituit: neque
inconsiderate licet aut imprudenter huc pervenire:
requiritur enim ut ex trium annorum consuetudine
clarum sit, naturali, ut ajunt, imbecillitati labo-
rare maritum, nec temporale tantum vitium ad-
esse cujus sanandi spes superest (1). Ceterum non
est divortium admittendum sed separatio locum
habere poterit thori et mensae, qua impetrata
si in concordiam restituantur conjuges etiam re-
stituuntur nuptiae: separatio haec propter insig-
nem

sed vid. auth. seq. Cod. de repud. Hujus rei etiam sen-
tentia adest in favorem nostrae opinionis quam memorat
v. Leeuwen R. H. R. I, 15, 4.

(1) Want als een vrouwe trout die niet en wort gemant,
Soo blijft de vrouwe los, de trouwe sonder bant.

T. III. p. 45.

Vid. etiam *T. VI. p. 269. et 270.*

Ghij moogt geen bed-gebreck in rechten openbaren,
Als nae een koude sucht van drie geheele jaren.

T. III. p. 44.

Cf. hic *L. 10. cum auth. seq. Cod. de repud. (V, 17).*

Auctoris nostri sententia est, hujusmodi nuptias non
dissolvi oportere, sed ab initio nullas esse, quod an
recte, vehementer dubitarem: necesse enim est ut rite
contrahantur, sin minus, nullae sunt nuptiae, rite au-
tem contractas, eodem modo, dissolvi requiritur: ita existi-
marunt etiam curiae Hollandicae consilarii, cujus sen-
tentia anni 1592, divortium pronunciatum est, non nisi
gravibus inquisitionibus judicum, utrumne hoc praetextum
esse posset quo divortium, alioquin forte non concessum,
pronunciaretur.

nem inter conjuges discordiam conceditur; haec vero olim causa separationis non fuit: cum igitur semel locum habuisset ob animi dissensum, nullus hisce divortiis modus dabatur, quorum ut ait Juvenalis:

Sic crescit numerus, sic fiunt Octo mariti

Quinque per autumnos.

Praeter hanc non datur separationis causa nec morbus nec furor nec furtum nec delictum aliud (1).

Se-

- (1) Men vint 'er evenwel, die, mits haer twistigh leven,
Geheeke steden deur een quaet exempel geven;
Des komt haer stuer beleijt, ten lesten aen de wet,
Die scheijt het grilligh paer van tafel en van bed.

T. II. p. 298.

Stuer torvus, subst. *stuer* vel *stier*, *torvae faciei taurus*.

Al kreegh u wederpaer de witte lazerije,
Al kreegh u wederpaer de swarte rasernije,
Al kreegh u wederpaer het allervuijste seer,
Hij blijft u man, u vooght, u hoeft en overheer:
Al waer u bedtgenoot met roovers aengespannen,
Al wordt hij uijt 'et landt om eenigh quaet gebannen,
Al is hij fun of schelm, schorluijn oft opperdief,
Al haetje sijn gebreck, hij blijft u weerde lief.

T. II. p. 41.

Vid. hic nota auctoris. *Laserije* est *lepra*, Itali *mal de San Lazaro*.

Fun fortasse idem est ac germanorum *Ein loser Funk* een loose kwant, een bedrieger.

Schorluijn dicitur etiam *scharluijn*, *scherluijn*, *schernluijn*, *schaerluijn*, *scurra*, omdat hij de *luijden* (lien) sonder eenigh onderscheijdt plaght te *schernen*, quod denotat *illudere*, *bespotten*, hoc loco certe in malam partem, een opligter.

Differt doctrina Divortii et separationis haec, ab iis quae jure gallico sanciantur, quo quippe tantum religiosi cultus gratia, catholicis introducta dicitur separatio thori

Sejunctis igitur conjugibus solutoque matrimonio, omnia disjunguntur quae ejus causa exstiterunt: separantur quod ad habitationem, bona dividuntur ac nisi aliter jusserit judex, moris est ut et liberi educandi sejungantur, puerosque pater, mater vero puellas secum ducat (1).

De nuptiis haec hactenus, quae si forte cui justo longiora videantur, nihil fere majoris in civitate momenti adesse sciat; jam videamus de iis qui tenera admodum aetate parentibus jam caruerunt, eorumque officiis qui a tuendis imperitis ac fragilioribus *tutores* dicuntur; pupilli igitur habentur, eo sensu, illi qui nondum vigesimum quintum aetatis annum attigerunt et parentibus orbatii sunt, qui si supersint legitimi sunt liberorum tutores; quorum omnium, quatenus ad nuptias minorum consensus requiratur jam vidimus, cum de ipso
nup-

et mensae: ob easdem vero causas ac ipsum divortium conceditur, adulterium, excessus, injurias, saevitias, damnationem criminalem A. 229, 230, 231, 232 et 306.

(1) Praeter educationem haec satis cum nostris legibus conveniunt Art. 311. liberorum educatio autem innocenti creditur nostris legibus parenti A. 302; Art. 310. doctrina non convenit cum nostris antiquioribus: animadvertendum porro, si omnia essent paria, ex antiquioribus legibus matri deferri oportere educationem liberorum l. I. C. ubi pupilli educari debeant (V, 49). De hisce sic cecinit auctor:

Een ieder neemt het sijn', en gaet bijzonder wonen,
De dochters bij de vrou, de vader met de soonen.

T. II. p. 298.

nuptiali contractu sermo fuerit (1). Videant igitur tutores ut res familiares pupillorum curent, sive gentis ejusdem vinculo sint iis juncti ut avus vel

- (1) 'T is waer hier dient wat toe gedaen,
Maer 't gaet of vooght of ouders aen;

T. I. p. 128.

Tutores, id est, sive pater, sive avus, sive frater, seqq.

T. XII. p. 259.

Sijn eijghen vooght te sijn dat is geweldigh soet,

T. X. p. 161.

Vraeght iemant: waerom dat? de vooght sit in het riet,

De vooght besit het goet, en daerom wil hij niet.

T. II. p. 48. add. hic p. 52 et 53 ubi casus narratur.

Hoe dickmael wordt een wees van vooghden uijtgezopen

T. II. p. 418.

Re vera jam vidimus non diserte requiri consensum tutoris ad nuptias; si vero causam adhibent qua propter et judex recusandum esse existimat, rata habetur tutoris sententia: hujusmodi vero causam quis facile invenire potest. Tenentur, finita tutela, rationes reddere tutores, secundum omnes quas scio leges: potuere et antiquo jure mercedem exigere pro administratione arg. l. 33. ff. de adm. tut. etc. (XXVII, 7). Caeterum animadvertendum, tractu temporis omnes tutores dari solere, sive testamento, sive a magistratu, vel rerum pupillarum administratione (*wees-kamer*) et igitur legitimam agnatorum tutelam abrogatam fuisse (*bloed-vooghden*). Quod ad verborum significationem, *vooght*, ut eadem sit vocis significatio ac apud Romanos, significare debet, qui personam ejusque res ministrat, non igitur derivandum a *voegen*, *toevoegen*, potius dicerem a *vaeghen*, *veeghen*, *pur-gare*, *expedire*, unde *vaegher* vel *veegher*, notat rerum expediendarum vel gerendarum peritum; nullam autem difficultatem parit mutatio litterarum *ae* et *ee* in *o* nam ab eodem verbo *vegen* habemus *vogel*, *avis*, qui aerem ver-rit. Pro *vooght* olim scribebatur *voght*. Quod ad *wees*, *pupillus*, Bilderdykius hanc vocem deducit ab interjectione *wee* ut illacrymabilis eorum conditio significetur.

vel frater, sive nullo sanguinis vinculo teneantur, ne detrimentum capiant et opprobrium, aut a pupillis exprobretur, suarum rerum dulcius esse curam habere: audivimus fuisse, qui propterea ad nuptias consensum denegarent, quod futuro conjugii rationes reddere vererentur, fuisse etiam, qui a marito magnam pro consensu mercedem exigerent, ut ab officio rationum reddendarum liberarentur. Is cui tutela sive testamento sive jussu magistratus delata est, non potest illam recusare vocationem, nisi justam excusationis causam proferat, qualis est aetas major: haec vero varie constituitur, ita ut apud Romanos septuagenarius a tutela rite se excusare possit (1): aliae quoque dantur a munere tutoris excusationis causae, quas recensere omnes, taedio sit; praeterea ubique adnumeratae inveniuntur; quapropter cum brevius de personis vidimus quibus jus competit, sequantur necesse est res, circa quas illud jus versatur:

pri-

- (1) Al wie tot sestigh jaer op aerden is gelaten,
Stelt ons de Roomsche wet ontlast van alle staten;
En in een ander rijck, na tien mael seven jaer,
Is ijder of hij doot, en al begraven waer.

T. XV. p. 41.

Hoc quid sit non facile dixerim. Habemus etenim in *l. ult. C. qui aet. vel posses. se exc.* (X, 49.) aetatem quinquaginta quinque annorum, excusare a muneribus personalibus: hic vero pro LV, LXX legendum existimatur vulgo ex *l. un. C. qui aetate se excusant* (V, 68) §. 13. *I. h. t. l. 2. ff. h. t.* (XXVII, 1.) Nostro jure sexaginta quinque anni liberant a suscipienda tutela, a suscepta, septuaginta.

primo quidem illae res a natura ita sunt instructae, ut vel moveri possint ex loco vel stabiles sint et perpetuae, quam ob rem, quoniam varie saepe legibus disponi solet, universe dicuntur res esse mobiles vel immobiles (1): ita quidem immobiles habemus, ut exemplo utamur, praedia, arva, pascua. Varie hae res acquiruntur, prouti vel jam ab aliquo possideantur vel nemo earum dominium habeat, vel sint plurium hominum simul. Sunt enim res quas a natura ita ordinatas comperimus, ut re vera nemo, suas esse affirmaverit: aves, lepores omneque genus quod ferarum nomine cognoscimus neminem sane dominum agnoscit: est igitur dicendum, has res esse nullius. Sine dubio ex necessitate haec occupatio suam originem traxit: nullum enim ex natura animal dici potest esse domesticum: ad venationem igitur quisquis sibi beluam habere voluit confugere debuit (2).

Non

- (1) Ick noem onroerent goet de weij en koren-landen,
Die God ons heeft vergunt tot segenrijcke panden.

T. IV. p. 79.

Si quaeratur quid igitur dicendum sit de rebus quae neque mobiles neque immobiles haberi possunt, ut actiones, universe hic respondendum est, sequi hasce, res suas principales. — v. L. R. H. R. hoc etiam a nostro jure non est plane alienum A. 529 et 526.

- (2) 't Ging eertijts anders toe, want na men elders leest,
Soo is het tamme vee al mede wilt geweest;
Hier van is ons de jacht in ouden tijt gekomen,
Die heden wel te recht veel menschen is benomen.

T. XVIII. p. 252.

Non omnibus vero venationem exercere licet; servatur enim maximam partem nobilibus, iisque qui in civitate conditionis sunt honestioris, ne inferioris ordinis hominum res laberentur familiares, nimio voluptatis animique studio ductorum. Jam omnibus quibus haec venandi vel aucupandi vel piscandi concessa est facultas, quoquo modo iis placeat, exercere eam licet, ferasque sive laqueis sive retibus petere (1): inferioris quoque conditionis hominibus aves petere conceditur, dummodo abstineant se ab avibus nobilioribus, perdicibus, phasianis, quique reliqui recensentur: nec vetitum occurrit unoquoque die venationem exercere, quapropter statuendum videtur omni tempore liberam esse venationem (2): si quis autem scire vellet utrum

(1) Maxime differt lex nostra de rebus venatoriis, ab iis quae antea valuerunt legibus: quibuscunque modis igitur licuit aves petere ut et legimus *T. IX. p. 129.*

Met een netjen met een strick,
Met een lijtjen of een krick,
Met een boge met een buijs,
Met de spreekpot aen het huijs,
Met den slagh of vogellijm,
Op den mesthoop, in den rijm,
Met een weijnigh kruijt en loot,
Vangt men vogels kleijn en groot.

Varia avium genera enumerantur versibus praecedentibus quos, nisi longius foret, descripsissem. — Inter alios venandi modos jam vetitum est laqueis aliisve uti decipulis vid. *A. 18. No. 11. legis venatoriae qua utimur.*

(2) Es ist alle tage jage-tag,
Aber nicht alle tage fange-tag.

Alle dagen
Kan men jagen,
Maer de vangh
Komt verlangh.

T. XIII. p. 321.

alter feram vulneraverit alter vero ceperit, vulnerantis sit an capientis: ut capientis esse jus Romanum docet, sic nostris etiam legibus idem jus est: non nisi capientem rei ullius dominum fieri (1). Alia, rerum quae nullum dominum habent acquirendarum ratio est *inventio*, earum nempe, quae quamvis dominum habuerint, jam nullum amplius habent: talis vero, si ut plerumque, valorem habeat rerum vulgarium majorem, dicitur *thesaurus*; jure Romano jam hunc definirunt veterem depositionem pecuniae, cujus non exstat memoria, ut jam dominum non habeat: cedit igitur inventori: quodsi in alterius praedio thesaurum inveneris, dimidium tibi rite servabitur, dimidium dominus acquirit (2).

Ali-

Prorsus haec a nostris legibus differunt. De venatione universe, elegantem scripsit dissertationem Cons. H. C. J. Hoog. *Verlangh* haec sumitur pro *langhsaem* quod *tarde venit et igitur desideratur*: est verbum quod nullibi nisi hoc loco unquam invenire licuit.

- (1) Een haes, een rhee, een swijn,
Die se vangt maeckt se zijn.

T. XIII. p. 320.

Et hoc plane a nostris legibus abhorret, secundum quas praesumuntur ferae bestiae non esse nullius, sed esse regis, atqui igitur non fieri capientis nisi cui ab ipso rege conceditur: ita et ejus sunt qui primus eos aggressus est. Vid. A. 23. legis de venatione.

- (2) Non est justa haec definitio. Jam enim nil nisi pecunia secundum jus Romanum *Thesaurus* existimaretur. l. un. C. de thesauris (V, 15) meliorem, ut videtur, definitionem praebet: *Thesaurum* inquit imp. Leo *id*

H

est

Alius vero et naturae consequens est rerum quae vacant acquirendarum modus, qui accessio vocatur: plures hujusmodi accessionis species noverant Romani, apud nos autem unum fere hoc fieri solet quod *alluvio* dicitur estque incrementum latens, quo agro nostro, vi fluminis, paulatim aliquid adjicitur, ut ignoretur, quid quovis tempore adjectum sit: omne igitur quod ita ex mare aut fluminibus nascitur, jure occupatur ab praediorum adjacentium dominis (1).

Sunt

est condita ab ignotis dominis, tempore vetustiori, mobilia,
Miror Catsium legis 31. §. 1. ff. de A. R. D. (41, 1.) esse secutum:

Een schat dien noem ik gelt, dat langen tijt verloren,
Geen mensche vinden kan, of na en weet te sporen;
En mits dat het geen heer of meester meer en heeft,
Soo is het dat men 't gelt den eersten *vinder* geeft.

T. XV. p. 302.

Praeterea existimasse videtur tantum pecuniam habendam esse thesaurum, nam praecedenti paginâ et ita loquitur.

Ick lese dat een man (die tienmael seven jaren,
Met voor en tegenwint, de werelt hadt bevaren,) Vont in een seker wout een overrijcken schat,
Die iemant overlangh aldaer begraven hadt:
Hij sagh een hellen glans van duijsent goude stucken

T. XV. p. 301.

Cf. hic quae narrantur T. XIII. p. 79.

(1) Siet, aenwas is een dingh dat sonder ons gevoelen,
Komt sijgen tijt de zee en aen den oever spoelen,

En daerna wast 'er gras; een stel van hondert schapen
Die kan 'er naderhant hun noodig voedsel rapen,
Tot dat het op het lest verandert sijnen naem,
En even met 'er tijt tot dijken is bequaem.

T. XIX. p. 247.

Sunt etiam, uti jam nisi fallor obiter diximus, res quae incorporales dicuntur nec existunt nisi in quantum rebus corporalibus accedunt, sicuti servitus, qui dicitur jus constitutum, quo quis in re sua aliquid pati vel non facere tenetur, in commodum alterius personae vel rei: quod ad servitutes quae ipsi rei inhaerent, dicuntur vel praediorum rusticorum esse vel urbanorum: praedia rustica, ubi nihil aedificatum est, illud oneris habere solent, ut aquae, ex vicinorum praediis defluenti, liber pateat exitus aquae ductu, ac via, qua ad vicinorum itur agros, patefiat (1). Praediorum

Als iemant wort in haesten rijck,
Oock verre boven sijns gelijk,
En dat men niet ter deegh en siet
Waeruijt sijn aenwas is geschiet,
Dat hielt men eertijts voor een dingh
Dat niet, gelijk het son, en gingh.

T. XIV. p. 71.

- (1) Of 't niet en heeft een vuijlen stanck,
Door iemants goot of waterganck,
En of 'er oijt, bij winterdagh,
De buert' een voetpad hebben magh;

T. I. p. 19.

Waterganck si ipsum verbum attendamus est *jus aquam hauriendi et absportandi per fundum alterius*, hic autem positum est pro *waterlosing* vel *waterloop*, *aquaeductus*, quod patet ex adjuncto goot.

Voetpad est tantum *jus itineris*: aequae ac jure Romano erat differentia his in vocibus, *voetpad*, *rij-pad*, *dreef* (actus) *weg* (via). Servitutes dicimus belgice *dienstbaarheden* et distinguuntur in *veld-dienstbaarheden* et *huysdienstbaarheden*, quae verba omnino denotant juris Romani distinctionem.

Om eenigh kleijn verschil, als tusschen twee gebuuren,
Valt onderlinge twist, om wasschen en om schuuren,

rum urbanorum servitutes plures sunt ex iisque perpetuae fere oriuntur dissensiones; exemplo sint, altius tollendi vel non tollendi, vel stillicidii recipiendi et non recipiendi vel ne luminibus officiatur vel fluminis recipiendi et quot plures, usque in infinitum, aut ipsa lex aut praediorum domini constituunt (1).

In-

Om ick en weet niet wat, een goot, een waterloop,
Daer roept men met den dagh de rechters overhoop.

T. IX. p. 51.

Hoc loco forte etiam minus distinguitur inter urb. et rust. praed. servitutes. *Waterloop*, ut diximus, est praediorum rusticorum, sed etiam de urbanis aliquando sumitur: non vero licuit omnes sordes per alterius agrum vel fundum deducere, sed aquam purgatam fuisse oportuit craticulâ.

(1) Of 't ligt eens anders waterganck,
Die niet en geeft dan enkel stanck.

T. XVII. p. 53.

Soo ghij timmert huijs of schuur,
Nevens uwes buurmans muur,
Elcke kamer, ijder deel
Is gewis een nieuw krakeel: —
Of uw mueren staen te hoogh,
Naer dat peijlt uws buurmans oogh,
Of het vallen van den drop
Leijt en maelt hem in den kop,
Of hij drijft dat uw gesticht,
Komt te dichte bij sijn licht;

T. IX. p. 150.

Regt van vrij uitzigt dicitur tam *jus prospiciendi* quam *ne luminibus officiatur*, *belet van hoger timring* est *jus altius non tollendi*, *jus stillicidii* duplex est scil. *drop*, *jus stillicidii non recipiendi vel in alterius praedio deducendi*, *drop-vang*, *jus alterius aedificii aquam pluviam in receptaculo colligendi in commodum suum*. Differentia hujusmodi constituit *praedia dominantia et servientia*.

Inter eas servitutes quae maxime in utilitate personarum versantur, haud inferiorem tenet locum qui ususfructus dicitur, quique definiri solet jus utendi et fruendi rebus alienis salva earum substantia: ita quidem ut si usufructuarius arborum, quasdam demortuas esse percipiat, alias substituere teneatur. (1).

Jam venio ad alios rerum acquirendi domini modos, successionem scilicet, donationes, quibus et testamenta comprehenduntur, contractus et praescriptio.

Successione igitur non tantum acquiruntur quae in bonis defuncti adsunt, sed omnia quae ei debentur, quaeque aliis ab eo; estque haec duplex aut scilicet ab expressa proficiscitur defuncti voluntate, aut, ea deficiente, ex ipsa fit legis dispositione. Primum aut testamentum dicitur et proprie omnibus convenit regulis praescriptis aut codicilli habentur, quorum etsi non tanta quanta ip-

(1) Een dien het vruchtgebruick van bosschen is gegeven,
Sent staegh een wacker oogh omtrent de groene dreven:
En waer 'er iet versterft, of uijt begint te gaen,
Daer moet haest wederom een nieuw geboomte staen.

T. XV. p. 96.

Hanc juris Romani doctrinam fuisse apparet ex l. 7. §. 3. ff. h. t. (VII, 1.) §. 38. Inst. de R. D. Ceterum vid. H. Grotius Inl. II, 38, 9. vulgo non dicebatur *vruchtgebruick* sed *togt* quod sign. *haustus*, idem igitur fere denotat.

ipsius testamenti vis sit, (1) attamen plerumque auctoritatem ipsius testamenti acquirunt. Codicilli introducti sunt ut iis, si quid omissum esset in testamento, hoc restitueretur. Utraque dispositio fieri potest sive scriptis celebrata ab initio, sive nuncupative, quae dicitur si suam voluntatem testator verbis enunciaverit. In omni quoque causa id praesertim requiritur ut sua sponte, nulla intercedente vi aut coactione, testantis enunciata sit voluntas, unde et naturae consentaneum est, il-

(1) Schrijf toch voor eerst uw' laetsten wil,
't Zij testament of codicil.

T. XVI. p. 106.

Hier dient een testament of wel een codicil.
Indien ick alle dingh in ruste laten wil.

T. XVII. p. 143.

En soo 'er iet ontbreeckt aen uwen laetsten wil,
Maeckt dan voor schamel volck een naeder codicil.

T. XIX. p. 54.

Gij maeckt g' een testament, of wel een codicil,
Toon aen 't nootdruftig volck ook dan uw goeden wil.

Codicillos eandem fere ac testamenta auctoritatem obtinuisse apparet ex eo quod *clausula codicillaris* dicebatur; quae ita testamentis jungi solebant, ut, si aliquod deficeret quo testamenti jure non valebant, vim tamquam codicilli exercerent: secundum hanc igitur clausulam, si heredis institutio rata non esset habenda, legata et reliquum testamenti placitum confirmaverat consuetudo, arg. l. 29. §. 1. ff. qui test. fac. pos. (28, 1.) l. 41. §. 3. ff. de vulg. et Pup. subst. (28, 6.) l. ult. §. 1. C. de codicillis (6, 36).

En daerom als se stierf, sij maeckte een codicil,
En schonck hem magtigh goet en al met vrijen wil.

T. VII. p. 213.

illum non posse testamento statuere, qui libera agendi et cogitandi facultate non gaudet (1).

Quum igitur ut notissimum arbitror plura requisita testamentis praescribuntur, ultro intelligitur non valere ejusmodi dispositiones, quibus illa desunt: hac tamen in re cautum est in favorem eorum, qui propter graviores causas iis obtemperare prohibentur. Dubitatum vero vehementer est nec certo dirimerem utrum, quae pestis vel contagionis tempore conduntur testamenta, vulgarem requirant solemnitatem, an ea privato jure condita esse sufficiat: nostro vero tempore omnia ita sunt constituta ut vix hujusmodi quid contingere possit: solemnem igitur actum requirerem (2). Testa-

(1) Hoc disputatur *T. VII. p. 224 et 225.* addantur:

't Is geen bequame tijt zijn lesten wil te maken,
Wanneer het killigh sweet de leden komt genaken,
Of als een heete koorts het gantsche breijn ontsteekt,
Of als een boose stuijp het noodig oordeel breeckt.

T. XV. p. 172.

Ghij mooght in dit geval hem geensins liggen quellen,
Om eenigh testament dan in te willen stellen;
Gewis soodanigh werck vereijst een eijgen stont,
Vereijst een vrijen geest, en geen benauden mont.

T. III. p. 172.

(2) Wie heeft 'er niet gehoord, als geen en tijt geleden
Van landen sonder volck, van uijtgeputte steden;
Soo dat 'er niet één mensch bij wijlen overbleef;
Die, uijt een bleecke mont, een leste wille schreef?

T. XIV. p. 421.

Jure Romano nullum dubium fuit hac de re, quoad scio, nisi oriundum ex *l. 8. Cod. de Test. (6, 23.)* e cujus sententia alii jure communi testari deberi tempore contagionis contenderunt, alii omnino jus mitigandum existimaverunt, et jure militari valere haec testamenta, alii denique,

me-

tamentis itaque constitutis ea forma quam lex praescribit, non tamen vim accipiunt nisi moriente testatore nec suadendum ante mortem bona donationibus exhaurire. Verum quamvis solemniter quis statuerit, cave putes immutabilem esse hanc voluntatem. Fieri enim saepius solet ut jam uno testamento aperto, quis se crediderit heredem, cum alius subveniens posteriorem exhibet defuncti dispositionem (1), cadit omnis divitiarum spes: ne vero, quod nimio fraudandi studio accidit aliquando, leviter prius testamentum infirmaretur, ipsa requiritur, ut alterum valeat, prioris revocatio, nam cum testamentorum et codicillorum jus idem fere acceperit auctoritatis, poste-

medium secuti, de quinque testibus locuti sunt. Quidquid sit certi nihil circa eam rem statuere possumus. Dubitaverunt etiam majores nostri: alii, secundum jus commune statuendum esse existimarunt, alii, jus singulare constituerunt uti hoc in curia prov. Holl. obtinuit. Sapienter hac in re cautum est a legislatore Gallico A. 985. Ex verbis allegatis non ab omni solemnitate liberasse eos Catsium credo.

- (1) Eij hoort toch, wie gij zijt, hebt gij lust tot mijn erf,
Zo oefen uw gedult tot ick ten lesten sterf.

T. XV. p. 305.

Want, daer hij maer alleen als hoir en was bekend,
Daer bracht een liever vrient een jonger testament.

T. III. p. 173.

Hoir a latino *heres* cum et sine adspirata littera usurpatur uti hoc pro dicendi consuetudine maxime in Belgio differebat: etiam nostro tempore Zeelandi saepius omitunt adspirationem: vocem eandem offendimus *mannelijck-oir*, *mannelijck erfgenaem*, *nakomeling*.

terius nisi priori revocato codicillus erat habendus (1).

Quisque igitur hujusmodi testamentis de bonis suis pro lubitu statuere potest, attamen sunt nonnulli quos praeterire, et naturae leges, et sanguinis conjunctio vetuit, liberos, parentes, fratres et sorores: nec matrimonii conjunctio potior legibus habenda praescribitur; secundas enim nuptias si quis contraxerit, testamento non poterit conjugii plus relinquere, quam unicuique liberorum ex priori matrimonio adsignaverit (2). Si vero quis pro-

- (1) De wille van den mensch, al is se schoon de leste,
En dient niet alle tijt gehouden voor de beste;
't Gunt dat men eerst gebiedt, is menighmael soo goet,
Dat oock de tweede wil daer onder buijgen moet.

T. IX. p. 32.

Jure Romano per posterius testamentum perfectum, prius rumpitur, quod non ab omni parte jure veteri nostro consuetudinario obtinuit: hoc ita voluit ut etiam expressa revocatio universe facta non sufficeret, in casu quo clausula derogatoria priori esset adjuncta, qua in causa speciatim et haec revocari debuit. — Nostris legibus hac de re cautum est A. 1036. non vero in omni parte quaestio amota videtur.

- (2) Al 's vaders erf en 's moeders goet,
Gesmolten in den hoogen moet.

T. I. p. 150.

Stel wat u mening is in zoo een klaeren dag;
Dat al het naeste bloet in ruste blijven mag:

T. I. p. 237.

En schoon de goede man besluit,
U iet te maken voren uijt,
Als tot een troost van u verdriet,
Eijlaes de vrient vermagh het niet;
Want of hij schoon u wel bemint,
Ghij meugt slechts deelen als een kint.

T. I. p. 91 et 92.

Arg.

propiores non habet cognatos, partem quamlibet potest conjugi testamento relinquere (1).

Audivimus nuper patrem filiam exheredem declarasse, propterea quod pudicitiam amiserat, neque ullam partem rerum suarum ei reliquisse: sed aliud jam mihi propono, scilicet num pater etiam hujusmodi filiam exheredare possit, quae contra ejus voluntatem, nuptias inierit et jam vigesimum quintum aetatis annum superaverit; cui negando respondendum videtur: sibi pater imputare debet quod oportuno tempore filiae de marito, sibi de genero non prospexerit (2).

Haec

Arg. l. 6. princ. cod. de sec. nupt. (V. 9.) Nov. 22. C. 20. secundum quam quod plus datum est inter solos liberos dividitur: etiam jure Gallico hac de re statuitur A. 1098.

- (1) Kom, doe dat uw betaemt, en kom ick dan te sterven,
Soo sult ghij machtigh gelt en rijke panden erven;
Maer soo ick weder hoor dat ghij noch elders vrijt,
Soo raeckt ghij voor gewis mijn gelt en gunste quijt.

T. VIII. p. 167.

In Gelriae et Ultrajectini provinciis conjuges sibi invicem in testamento prodesse non potuere: hoc tamen obtinuisse, tantum de iis, quae in ipsis illis provinciis sita erant, ordines declaraverunt Ultrajecti anno 1659. A. 1. In urbe Delphi (Delft) statutum erat non nisi reciproce conjugibus licere se invicem heredes vel legatarios statuere. Leidae haec: *Dat die man sijn wijf, nog dat wijf horen man, nog hoir erfgenaem geen voordeel maken mogten, die een buijten den ander.* S. v. Leeuwen R. H. R. p. m. 229.

- (2) Tractatur prius T. VI. p. 46 et 47. atque haec ita juris erant: Si pater conatus erat honeste ac secundum suam conditionem, filiam alicui matrimonio jungere, et ex sua culpa aut voluntate corrupta filia erat et in ea vitam agendi ratione pergeret eam exheredare potuit, sal-

Haec de testamentis, quae nisi adsunt locum habet ea successio quae ab intestato vocatur, atque hic primo veniunt *proximi*, qui dicuntur *amici*, inter quos primo loco computantur descendentes, altero adscendentes; veniunt denique collaterales (1): neque hoc a naturali aequitate abhorret et legibus ita sancitum (2).

Quodsi nemo adsit qui sanguine conjunctus existimari potest, cedit hereditas fisco: conjux enim superstes, qui e jure Romano post collaterales successit, jure nostro non potest esse he-

res,

salva tamen semper portione legitima, quae, si quatuor liberi adessent vel minus, tertiam partem efficiebat earum quae acquisivissent ab intestato, si plures, dimidiam partem: de tertia parte minimum relinquenda loquitur hic auctor. Descendit hoc jus ex Nov. 18. cap. I. De hac juris parte nostris legibus cautum est A. 913. seqq. Quod alterum casum attinet, occurrit in T. XII. p. 260. et propterea ita deciditur, quod causae exheredationis addi debuerint testamento, et in judicio probatum esse, utrum revera exstiterint. Hae vero causae quatuordecim recensentur ex doctrina Nov. 115. Cap. 3.

(1) *Proximi amici*, *naeste vrienden*, vid. supra; computantur hi, *descendentes*, *nedergaanden*, *adscendentes*, *opgaanden*, *collaterales zijd-magen*.

Nu is 't u wel bekend, wanneer de lieden sterven,
Dat stracks, al wat 'er is, de naeste vrienden erven;

T. XVII. p. 221.

(2) U weesen jonck, en veel; eij! waerom niet gegeven,
Dat hun des lants gebruijck, ja recht en reden jont?

T. III. p. 177.

Jonnen hic in transitu pro *gunnen*, *toestaan*, *concedere*, *praebere*. Euphoniae illud tribuimus ut g in j abeat: exemplum est in voce *jy*, qua in familiari sermone utimur pro *gy*.

res, praeterquam quod in Gelriae nonnullis civitatibus usumfructum mobilium rerum percipiat, et aliis etiam locis conjux superstes id praecipiat, quod ad suam personam vel utilitatem, peculiari-ter pertinet (1).

Non multum temporis ab hinc, conjuges a nuptiarum celebratione redeuntes naufragium fecerunt, nec luctus cognatorum cessaverat, quin discordiae oriuntur acerrimae. Sponsae pater sibi dimidiam partem bonorum vindicat, sponsi parentes negant matrimonium exstitisse quippe corporum conjunctione nondum confirmatum. Alia vero sententia fuit Curiae, quae bonorum communionem adesse decrevit, quando *in facie* quod dicitur *Ecclesiae* conjugium fuerit celebratum. Cujusque igitur comorientis conjugis parentes, aequis partibus succedebant (2).

Sub.

(1) Quartum succedendi ordinem nempe conjugum, introductum esse docent *ll. Cod.* unde vir et uxor (6, 18). Hoc vero corrui, introducta bonorum commu-nione, extra quam, conjuges a se invicem heredes non erant: versus hi

Die langst in leven blijft krijgt huijs en hals juweelen,
En kooimt des niet te min de meeste baten deelen.

T. III. p. 176.

ad communionem igitur respicere videntur: si enim ad peculiare quoddam pertinerent non domus nec dimidia pars bonorum cederet: *hals-juweelen* fieri posset ut inter necessarias res annumerarentur, quamvis ea in hereditate conferenda semper existimarem.

(2) Narrantur haec *T. II. p. 97. seqq.* argumenta quae ab utraque parte allata ibi subjunguntur.

Subjungenda hic perpauca de feudis, quorum successio paululum differt ab ea, quae locum habet circa res, juri feudali non subjectos, atque haec in eo maxime posita est differentia, quod feudum dividi nequeat nisi ex auctoritate heri (1): quum igitur unus tantum succedit, hoc aetate majori tribuitur, ita ut frater natu major, minorem (2) excludat, et quod magis est, fratris minoris filius major natu, praefertur fratris majoris filio natu minori, atque hoc significarunt nostri majores jam illo proverbio:

De

(1) Digna haec videtur constitutio conditione temporis miserrimâ. Summae enim rationi et aequitati et scriptis quidem legibus quamvis adversetur, inaequaliter tractari, quos aequales fecit ipsa natura, maxime tamen invaluit argumentum illud, gentium splendori, familiarum dignitati esse prospiciendum: his autem saepe ut Juvenalis ait: Nobilitas sola est atque unica virtus.

(2) Het Leen is voor den outsten,
Het gelt is voor den stousten.

T. XIII. p. 319.

Quaestio hic est animadvertenda inter antiquos JCtos utrum scilicet jus repraesentationis in feudis locum habere debuisset, cui negando responderunt plurimi JCtorum inter quos nominatim significandus H. Grotius *Inl.* 2, 41, 5. et P. Bort *Tractaet van het Holl. Leenrecht Tom. V. Tit. 3. Cap. 2. Maxime 3.* Videtur tamen hic excipiendum quod disertis verbis docetur *l. unic. feud. de de successione fratrum, vel gradibus succedentium in feudo* (2, 11) quam sententiam Simonis van Leeuwen, non dubitamus amplecti (2, 15). Jure Mechliniensi locum habuit repraesentatio in recta linea non in obliqua: P. Bort loco cit.

De naeste in den graet,
 d'Outste op de straet;
 Mannen voor vrouwen
 Zullen 't leen behouwen.

e quo simul patet cum heredibus maribus nunquam foeminas concurrere, neque has vocari, nisi deficient omnino masculi (1).

Universae hoc modo res familiares acquiruntur, verum et pars aliquando tantum bonorum acquiritur, uti exemplum sit in legatis ac fideicommisso singulari: de quo ultimo hic breve disserere lubet; estque hoc hujusmodi dispositio, qua heres

(1) Proverbium hoc ubique fere invenitur cum permutatione quadam. *Altijd een Hollands-leen behouwen* vel *ziet men de goede zeeusche leenen behouwen*, erat enim differentia inter *goede* et *quade* leenen, de qua hic non est quod agemus: fusius omnia explicuit P. Bort in opere citato. Doctrina de foeminis excludendis, cum humanitate Romanorum, non congruebat; Justinianus enim, l. 4. Cod. de lib. praet. vel exh. (6, 28). » Qui tales, » inquit, differentias inducunt quasi naturae accusatores » existunt, cur non totos masculos generavit. » Cognoscitur illud jus maxime ex antiquis Kennemer-regten ubi titulo, van Leengoed te houden, sequentia legimus: » So wanneer een man leengoed heeft, daer die brieven » af houden niet te versterven, binnen d' eerste lede, » die jonge man, die voorhand te hebben, voor dat » oude wijf, die beide even na zijn. Is 't sake dat die » jonge man en dat oude wijf beide sterven voor de » man, die dat leengoed besit, en die jonge man laet » agter een dogter, en dat wijf een soon, so sal de » jonge mans dogter dat leengoed hebben, voor dat oude wijfs soon, na leenregt, soo verde als sij beide » even na zijn aen dat leengoed. »

res vel legatarius rogatur vel jubetur, omnem hereditatem vel partem, si singulare est, alteri restituere, vel post aliquod temporis spatium vel post suam mortem: haec vero magis magisque invaluere coeperunt, quo hominum avaritia crevit et cum ea spes magni nominis (ob divitias si quod est) adipiscendi. Sunt enim qui ita disposuere ut nihil alienare possint heredes, quo semper tacite res illae ad proximos consanguineos revertuntur (1). Alii magis definire amant, liberisque praescribunt quo velint ut praedium, pecunia, fructus perveniant; alii porro, quasi in aeternum suam voluntatem observari, fas esse credant, seriem heredum delineant, non interruptam nisi gente stirpitus excissa: sunt denique qui barbariei saevam miscentes immanitatem, puellas, virgines a nuptiis contrahendis prohibent, ju-

(1) Huc referendum existimo illud quod ait poëta:

Of 't niet en is soodanigh goet,
Die altijt gaen en keeren moet.

T. I. p. 190.

Hoc dicitur *een stilzwijgend verband*, (exemplum est in l. 74. pr. ff. ad SCtum Treb. (36, 1)) uti fideicommissum belgice dicitur *een verbonde of bezwaarde erfenis*, quae rem melius denotant quam vox Latina cum jam a veterum institutis recessit Fideicommissorum natura et magis leges essent, quam precibus aut rogationi inniterentur. Legatorum doctrinam hic omisimus, cui quippe nihil adhibere potuissemus, nisi quae jam, cum de testamentis univēse egimus, memorata sunt: belgice dicitur *making*.

jubentes, bona si conjugium iniverint alteri esse restituenda; eademque ratione maritus uxorem cohibet saepe, quo minus, postquam ipse obierit, secundum contrahat matrimonium: atque sic fit ut etiam post mortem, crudeli vexatione, omnem agendi libertatem quis eximat (1).

Potest ita de rebus suis quisque testamento statuere, quod si a vivente fiat non legatorum sed donationis nomine agnoscitur, quamvis parum haec rerum alienandarum species differunt; dicitur enim donatio liberalitas, quam quis propter nullam aliam causam facit, quam ut munificentiam ostendat (2): quae vero maxime cum legatis convenit, appellamus eam, donationem mortis causa,

(1) Varia harum substitutionum exempla Catsius adfert:

Maer ghij, die sijt geneijght u kinders voor te schrijven,
 Waer dat u lant, u gelt, u renten sullen blijven,
 Gaet hier met rijpe sorgh — — — — —

T. III. p. 174.

Daer sijnder in het lant die niet als banden schrijven,
 Als of haer leste wil hier eeuwich moeste blijven.

T. III. p. 174.

Daer sijnder boven al die even jonge vrouwen,
 Door krachten van de pen in vaste banden houwen,
 Soo dat een jeugdigh wijf moet leven sonder man,
 Ofschoon hij, die het wil, des niet genieten kan.

T. III. p. 175.

Apparet jam satis, maxime a substitutione fideicommissaria alienam esse auctoris nostri sententiam, quacum congruit illud quod nostris legibus constitutum invenitur A. 896. dicebatur etiam *Erfnis over de hand*, uti quod directe ad heredem transibat dicebatur *uit de hand*.

(2) L. 1. ff. de don. (29, 5).

sa (1); haec enim fieri solet mortis cogitatione vel propter mortis futurae suspicionem: quae absque omni fatalis diei cogitatu fiunt, praecipue *inter vivos* vocamus. Nec unicuique conceditur huiusmodi donationibus rem exhaurire familiarem, neque licet cuicumque accipere donationes. Vetitum foeminis, quidquam donare, quippe quae sub maritali potestate habentur, uti et omnibus, quibus libera statuendi facultate est interdictum (2). Ita inter eos quos altero loco recensui

(1) Differentiam legatum inter ac donationem, haud ita magnam existere, facile conficitur ex iis, quae habemus in introitu ad opus, gedachten op slapelooze nachten, ubi mihi *T. XIX. p. 7.* legimus; *mijn Testament, immers een geschenck ter oorsaecke van de dood, (dat de Rechtsgeleerden donationem causa mortis noemen)* quae aperte docent aequiparari mortis causa donationes, iis quae testamentis tribuuntur. Has donationes memorat quoque auctor hisce:

't Is noch een slimmer greep bij hem te zitten kraecken,
Om ick en weet niet wat, tot uwen nut te maecken;
Geschenken die men noemt ter sake van den doot,
En dienen niet gevegh't als buijten alle noot.

T. III. p. 172.

Schenkinge ter zake des doods, rem satis accurate denotat: de hisce donationibus earumque natura vid. *Grotius Inl. III. 2, 23.*

(2) Wat van het tegendeel; 'k en vinde niet geschreven
Dat vrouwen zijn gerecht, om wegh te mogen geven,
Ook niet ten goede selfs; haer beurs sluijt wonder vast,
'Ten sij dat haer de man dit andersins belast.

T. III. p. 368.

Circa donationes inter vivos idem cautum est *Art. Cod. Civ. 905: gerecht zijn idem est ac recht hebben, gerechtigd zijn, jus habere.*

suimus, annumerari debent praecipue iudices, quibus aliquid accipere turpe est, quo in favorem litigantis pronuntient; nec honestius accipiunt foeminae universe, nescientibus maritis et iudicum in primis uxores (1). Pervenimus igitur eo ut de contractibus videamus, secundum quos rerum quoque dominium percipitur vel saltem obligati sumus ad aliquid dandum vel praestandum vel faciendum. At non nostra semper utilitas iis continetur obligationibus, verum et pro aliis, ut a rerum nostrarum dominio recedamus, saepe requiritur, idque fieri solet, si, quod alius debet hoc illum praestitutum esse, alius promittat ac sua esse fide jubeat, unde fidejussio dicitur, quo creditor sine cura sit (2). Sed haec mittamus.

Ip-

- (1) Het geven heeft vergift. Ghij rechters van het lant,
Hebt oock in dit geval, een toegesloten hant.

T. II. p. 368.

Wil daerom, jonge vrou, wil alle tijt gedencken
Te keeren u gemoet, van nemen en van schencken.

T. II. p. 368.

Het potgelt in de beurs, de kostelijcke ringen,
De ketens om den arm, en diergelijcke dingen,
En staen u geensins wel, dan als uw man verstaet
Van wie en waer het koomt, en wat er ommeget.

T. II. p. 369.

Is uw eerwaerde man een Rechter in den lande,
Of Raetsheer in het hof, en dat een volle mande,
Van eenigh dierbaer tuijgh koomt sacken in het huijs
Eij hout u greetigh oogh en uwe sinnen kuijs.

T. II. p. 367.

- (2) Ghij hebt des vaste borg, ghij hebt ja zeker pandt.

T. XV. p. 296.

Borg

Ipsi igitur contractus ita sunt, ut ipsam rem, de qua agitur, adesse requiratur, uti exemplum habemus in pecunia mutua danda, vulgo mutuum: animadvertendum hic, quod quamvis ex sua natura gratuitum sit, non tamen obstat quominus stipuletur foenus, quo e rebus quisque suis utilitatem percipiat. Certis quibusdam regulis hoc foenus adstringitur, ne nimis vexarentur homines inopia laborantes; ab his vero legibus excipiuntur usurarum tabernae, ex Lombardorum instituto introductae, quibus plus fœnoris pro rerum administratione solvitur quaeque maximum reputantur praebere lucrum (1).

Ad

Borg a verbo *bergen*, tute servare unde *Borght*, *Burgt* arx, castellum ubi quis absque hostium metu servatur et *Borghe*, homo qui aliquem servat indemnen.

(1) Dat gelt dus uijtgezet, u geeft de beste renten,

T. XV. p. 296.

Mutuum belgice dicimus *verbruijk-leen* diversum a *bruikleen* quod est *commodatum*: nostram dicendi formam etiam hic optimam et maxime rei convenientem dicere non dubitamus.

De jaren zijn alleen om renten op te tellen,

T. XVII. p. 153.

Vox *renten* a *reddendo* unde *reditus*: cum omnium fere populorum dicendi genere hoc convenit: Franci dicunt *rente*, Angli *Rent*, Germ. *Rente*, Ital. *Rendita*, Hisp. *Renta*. Ultra quod praescriptum est non licet foenus vel usuras stipulari: est autem hoc ex sedecim nummis, unus, et dicebatur vulgo *de penning zestien*. Posteriori tempore ex decisione curiae Holl. admissum est *de penning twintig*, id est, quinque pro centum: hoc inter cives: inter mercatores vero licuit duodecim pro centum accipere, quippe qui plus sua pecunia percipere debere intelligun-

Ad idem fere contractuum genus pertinet, si quid tradatur creditori ut de debito securus sit, quod si rerum mobilium est, pignus illud appellamus, (1) immobilium, domorum, praediorum, vocamus Hypothecam, in quâ praeter traditionem, necesse est ut in scriptis magistratui significetur, atque inscribatur libro, eum in finem peculiaritur in-

tur: anatocismus vero prohibitus fuit, quales intelligimus usuras in capitale debitum cumulas: hanc rem respexit Catsius hisce versibus:

En schoon uw groote winst, ook woeker mochte smaecken,
U sal geen grage schout oijt moeijte komen maecken,
Of in de boete slaen, gelijk 'er wel geschiedt,
Wanneer men voor 't gebruijck van gelt te veel geniet:

T. XIX. p. 71.

Lex jam sacris praescriptionibus nititur Exod. XXII. vs. 25.

De instituto mensarum usurariorum hoc abiit proverbium: *Die altijt wil voordeel doen moet lombart houwē*, quod indicat maximum exinde foenus percipi. Lombardorum foenus ad viginti quatuor pro centum aliquando crevit: nomen accepit ab eo instituto, quod locum habuisse fertur saeculo ineunte decimo sexto, in Gallia cisalpina a Bernardino Italo, eo consilio ut execrabilem coërceret usuram.

(1) — — — — — Ghij hebt ja seker pandt,

T. XV. p. 296.

Donet hymen socii communia pignora lecti,
Illa tibi pignus virginitatis erunt.

T. XII. p. 287.

Als ijder lost sijn eijgen pandt,
Als ijder bout sijn eijgen nest,
Dan gaen de saken alderbest.

Pandt cum parvo pronunciandi discrimine pro *band* a verbo *verbinden* pro quo et *verpanden* dicitur, quod notat in securitatem dare debiti germ. *Pfand*.

introducito: cujus rei effectus est, ut, quamvis alius ejusdem rei Hypothecam acquisiverit non inscriptam, prima tantum valida ac stabilis haberetur, quod eo sapientius cautum esse arbitamur, quo cuique aditus ad eas tabulas pateat, nec damnum quis sentiat nisi quod evitare potuisset (1).

Jam venimus ad illum contractum, quo haud scio an aliquis in foro frequentior sit et illustrior, et tractatu dignior, in patria saltem nostra, quae eorum maxime numero abundat qui emendo et vendendo, tum suas tum publicas etiam civitatis divitias augent. Emtio et venditio cum ex libero contrahentium consensu originem duxerunt, ultro patet nihil valere si errore contractum

(1) *Hypothecam* belgice dicimus *onder-setting*, verbotenus ex ὑποθήκη Graecorum quod denotat *suppositio*. Belgicam vocem dicerem esse brevem loquendi formulam pro *onder-verband-zetting*. Memorat doctrinam harum rerum Catsius, ubi quid faciendum praescribit si quis praedium emere velit:

Hij laet op alle boecken sien,
En vraegt gemeenlick oude liên,
Of 't niet voor renten is verpant,
Of 't niet en draeght een stillen bant.

T. I. p. 190.

Ick seg een schuldenaer, die u met vaste panden,
Vrij beter in der aert als vette korenlanden,
Sal stellen buijten zorg, soo dat geen ongeval,
De kracht van uwen brief onseecker maecken sal.

T. XIX. p. 71.

Tabulas hypothecarum apud Romanos cognitae fuisse non inveni. Ao. 1529 videtur Carolus V, hac de re cavisse: nostris legibus idem fere valet, A. 2134. Cod. Francici. Cf. Gr. Inl. II, 48, 3o. v. L. R. H. R. 4, 12, 4.

tum sit, aut ad quod fraude quis deducitur, (1) etsi contrahentis officium sit, ipsam rem antea investigare et inquirere: nam si ex imprudentia aut inconsiderate quid emeris, ne hoc infectum fore credas (2). Quodsi igitur cum venditore de pretio et de re tradenda convenerit emtor, dici potest contractus perfectus esse, praecipue rerum mobilium; nam ut immobilia vendita esse censeantur, solent adhiberi plura et jam traditio requiritur coram magistratu. Non igitur adeo necessarium est hujusmodi contractum scriptis celebrari; quo vero actus solemnior fit, eo certius confirmatur: testes itaque adhibentur, homines loco quam honestissimo nati, quibus praesentibus, litteris consignatur; haec scripta ut firmitiora sint, sigillis confirmantur (3): quae ut per-

- (1) Vermits, gelijk ghij seght, het niet en kan bestaen,
Wat iemant door bedrogh of dwalingh heeft gedaen;

T. IV. p. 153.

Ex juris Romani principiis invaluit haec veterum consuetudo *l. 9. ff. de contr. emt. vend. etc. (18, 1).*

En, zoo het niet en valt gelijk het eerstmael scheen
De koop is ongedaen, men sent 'et weder heen.

T. II. p. 39.

- (2) Indien ghij doet een mallen koop
Als uw verstant is op de loop;
Het is voor u een staegh verdriet,
Als ghij uw slechte waren siet;
Het is voor u een staegh verwijt,
Dat ghij soo dwazen koper sijt.

T. XIII. p. 348.

- (3) Hij roept getuijgen bij de koop,
En dat niet van den slechten hoop,

Maer

acta sunt , accedat oportet inscriptio in actis publicis et relatio , traditionem locum habuisse. In rebus vero mobilibus , en populi indoles ! dextram tetigis-

Maer lieden midden uijt den Raet,
Die dragen kennis van de daet.

T. I. p. 190.

Traditio etiam aliis modis fieri solebat scilicet *effestuatione* quae dici solebat *met den Halm* quam festucam traditionis signum venditor in gremio emtoris iniecit. Hic mos ex lege Salica oriundus. — Testes antiquissimo tempore adhiberi solebant pueri, quibus ex lege Ripuariorum alapas dabant et auriculas torquebant, ut postmodum testimonium praeberent, quod dicebatur *rec-oo-ren*. Vid. lex Rip. §. 60. Eo vero tempore non in scriptis solebant celebrari emtionis contractus.

Men neemt geduerig perkement,
Daer worden segels op geprent,
Dan wort het stuck nog eens gemelt,
En weder bij geschrift gestelt;
Niet in het duijster van een hoeck
Maer in een openbaren boeck,
Daer ieder klaer en open siet,
Hoe al den handel is geschiet.

T. I. p. 191.

Segel fieri potest ut a Latino *sigillum* quod *signum* notat, originem ducat, sonus etenim quodammodo convenit uti etiam cum ger. *Sigel* Gal. *Seau* Ital. *Sigillo* Hisp. *Sello* Ang. *Seale*. Ingenium vero verbi magis servamus si cohaerere dicimus cum verbo *segghen* dicere a quo *segghenen* solemniter dicere, consecrare, significaret igitur *segghel*, verborum solemnem confirmationem. Hoc apud Romanos non erat et tantum notabat *signum annuli* quo probaretur v. g. in confectione testamenti, illos testes revera adfuisse quorum *sigilla* testamentum ferebat. Est tantum opinio!

Indien men dus veel saken doet,
Omtrent een huijs, of ander goet,
Dat ieder, na den pallem-slagh,
Strax wederom verkopen magh, enz.

Pal-

gisse suffecerit, ut res statim ad emtorem transeat, qui eam alienandi jam liberam facultatem acquirit: atque haec pro traditione habebantur, uti et declaratio apud magistratum pro missione in possessionem valebat (1). Ita omnes res possunt venditione distrahi, et unusquisque suam rem, quacumque velit ratione poterit alienare. Ut vero omnes, quibus saepe fraudantur emtores, removerentur ambages, tum publicam tabernam (2) quarumcumque rerum instituit civitatum magistratus, tum nundinas publicas, ubi quidquid esset si

Pallemslag dicebatur etiam *koopslag*. *Palm* notat vel *mediam partem manus* vel etiam *mensuram digitorum quatuor*: quidquid sit, *palmslag* est *plausus dextrae injectae* et plerumque immobilia eo modo vendebantur, uti ex hisce versibus non indistincte conficeremus: Rustici etiam nostro tempore semper fere hunc morem sequuntur. Memorabilis etiam est modus quo iudicis auctoritate res vendebantur, scilicet, *bij de brandende wasse-keersse* de quo vid. Papegay P. M. 453. Leijt den Deurwaerder de verkooping op een marktdag binnen de stadt, alwaer 't goedt binnen oft naest gelegen is en ontsteekt ten overstaen van Schepenen, een kleijn wasse keersken op een Tailjoor, en soo lange 't zelve brandt magh ijder een bieden; die met het uijtgaen van 't zelve keersken, in 't hoogste both is, blijft kooper, enz.

(1) Villam emi, in istius possessionem mittendus jam nunc abeo.

T. XII. p. 94.

(2) Publicas hasce tabernas intelligo quae dicuntur *hal*. Hasce etiam memorat auctor: *Waer toe soeckt ghij kraem of hal*, T. IX. p. 128. Hic unusquisque opificum societatis consors (gilden) locum occupat qui dicitur *een banck scamnum* vulgo *banca*. Huc respicit auctor T. II. p. 88: *Knap handen van de banck, dit vlees dat is verkocht: knap sign. cito, confestim.*

si quis emisset, de evictione aut omni casu securus erat (1). Ne vero nimia cupiditate aut fallacia unus ab altero immodice laederetur, illud statutum est remedium, ut si sive emtor sive venditor ultra dimidiam partem laesus esset, contractus rescinderetur (2). Sed ut nobis jam sermo est de emtione et venditione, verbo hic attingamus eos, qui ex mercatura victum quaerentes, in-

- (1) Geen wet heeft oijt geseijt, dat iemant sich verloopt,
Die op een vrije marckt bequame waren koopt.

T. IV. p. 242.

Jam Romani de Nundinis caverunt in ff. lib. L. t. 11.
Cod. IV, 60.

Vocem *marckt* vel *merckt* a *merck limes* deducit Bild. pro loco certis limitibus circumscripto: non vero alienus essem ab opinione ex latino sermone esse desumptam: quo scilicet *mercatus* significat *markt* idem fere ac *nundinae*: hoc et magis convenit cum Italogum et Hispanorum *mercato* et *mercado* nec ab aliis linguis fere alienum est (vocis latinae *mercatus* exemplum habemus in Ter. Phorm. V, 5, 10. Tac. Hist. III, 30).

- (2) Ex l. 2. Cod. de rescind. vend. (4, 44.) tantum rescissionem locum habere constitutum erat in favorem venditoris: ex aequitate postea introductum est etiam restitui posse emtorem: strictam interpretationem legis 2: secuti sunt auctores Art. Cod. Civ. Gall. 1674 et 1683. Haec non addidissem nisi rationem quapropter et emtoris causa admitteretur rescissio apud auctorem nostrum invenisse existimavissem, scil. Italogum proverbium: A chi compra bisogna haver cent' occhi, a chi vende, ne basta uno. (Die verkoopt en hoeft maer een oogh, die koopt hoeft 'er hondert). T. XIII. p. 64.

Au drap méchant,
Belle monstre devant.

T XIII. p. 345.

Die sijn huijs verkoopen wil, schildert veeltijts den gevel.

ibid.

felici fortunae vice rationibus turbati sunt, aut fraude pecuniam dissiparunt. His igitur nihil alienare licet si jam rem familiarem deseruerint: quamvis vero plus debeant quam ut omnibus creditoribus satisfiat, solvere tamen possunt diligentioribus. Si autem non arriserit fortuna, honestius est omnia creditoribus cedere et publice rationem reddere administrationis, quam in fraude et malitia perseverare, omniumque despiciatui haberi (1). Cum jam de rebus mercatorum loquamur hic non ineptum videtur, id etiam adhibere quod universe omnes spectat conventiones, a quo nemo fere alienus est, sed maximam partem ad mer-

- (1) Geen schipbreuk, banqueroet, geen ander slim geval,
Dat oijt van dit gewin uw ziel berooven sal.

T. XV. p. 296.

Of voor een bancqueroet, of dat zijn beste schip,
Mocht raken op een sant, of op een harde klip.

T. XVIII. p. 161.

De vader van het dier dat in uw sinnen speelt,
Is hier ter beurs veracht en bancqueroet gespeelt,

T. XIX. p. 180.

Veel kooplieden, welker saken qualijck staen, schicken wel hun
boecken aen een zijde, om daerin hunnen soberen staet niet te
zien, maer wat baet het? sij weten 't al van buiten, en dragen
het hartseer alreede in hunnen boesem.

T. XI. p. 158.

Bancqueroet antiquis *Bancke-rote*, *Banck* quid notet
vidimus supra, locus scilicet ubi mercatura agitur, *rote*
vel *rot* significat *corruptum* a verbo *roten*, *rooten* vel
rotten, *putrescere*, *corrumpi*. *Bankbreuk* qua voce nunc
utimur plane idem significat. Diligentioribus solvere posse
debitores significasse videtur auctor versu supra allato.
Het gelt is voor den stoutsten, (T. XIII. p. 319).

mercatorum pertinet momentum, scripto scilicet redactos contractus, quos jam brevi despeximus quorsum ad aedium et fundorum venditionem aliquando referuntur: assimilantur hisce vulgo, nam conscribuntur, sigilla imponuntur, quae gentilia referunt insignia, quibusque fidem quisque suam promittit; haec igitur firmiter, quid contractum sit, probant (1). Quo vero facilior inter eos qui longe a se invicem remoti sunt, exsisteret rerum permutandarum vel emendarum vendendarumque

ra-

- (1) Ick dacht wanneer ik schreef op eenigh parkement,
Hier heeft de doot alreets haer segel op geprent.

T. III. p. 181.

Verleijdsters van de jeugd: ick heb mijn rechterhant,
Met onbewogen tucht versegelt en verpant;

T. VIII. p. 339.

Daer op men groote dingen schrijft,
En wat voor handel dat men drijft.

T. XVI. p. 50.

Tot zegels die men tot besluit,
Hangt aen de brieven onderuijt;
Daer op een beelt, of wapen staet,
Een teken dat het seker gaet:

T. XVI. p. 50.

Die brengen uijt het woeste velt,
Dat alle menschen wetten stelt,
En als met kracht te samen bindt
Wat handel eenigh mensch begint.

T. XVI. p. 50.

Ex more sigilla contractibus adhibendi, id quod nullum dubium patitur dicitur *versegelt* uti ex hisce apparet:

Dan of een ijders tijt, soo vast versegelt staet.

T. XVIII. p. 42.

Want God die heeft 'er zelfs sijn segel in geprent.

T. XIX. p. 62.

felici fortunae vice rationibus turbati sunt, aut fraude pecuniam dissiparunt. His igitur nihil alienare licet si jam rem familiarem deseruerint: quamvis vero plus debeant quam ut omnibus creditoribus satisfiat, solvere tamen possunt diligentioribus. Si autem non arriserit fortuna, honestius est omnia creditoribus cedere et publice rationem reddere administrationis, quam in fraude et malitia perseverare, omniumque despicatui haberi (1). Cum jam de rebus mercatorum loquamur hic non ineptum videtur, id etiam adhibere quod universe omnes spectat conventiones, a quo nemo fere alienus est, sed maximam partem ad mer-

- (1) Geen schipbreuk, banqueroet, geen ander slim geval,
Dat oijt van dit gewin uw ziel berooven sal.

T. XV. p. 296.

Of voor een bancqueroet, of dat sijn beste schip,
Mocht raken op een sant, of op een harde klip.

T. XVIII. p. 161.

De vader van het dier dat in uw sinnen speelt,
Is hier ter beurs veracht en bancqueroet gespeelt,

T. XIX. p. 180.

Veel kooplieden, welker saken qualijck staen, schikken wel hun
boecken aen een zijde, om daerin hunnen soberen staet niet te
zien, maer wat baet het? sij weten 't al van buiten, en dragen
het hartseer alreede in hunnen boesem.

T. XI. p. 158.

Bancqueroet antiquis *Bancke-rote*, *Banck* quid notet
vidimus supra, locus scilicet ubi mercatura agitur, *rote*
vel *rot* significat *corruptum* a verbo *roten*, *rooten* vel
rotten, *putrescere*, *corrumpti*. *Bankbreuk* qua voce nunc
utimur plane idem significat. Diligentioribus solvere posse
debitores significasse videtur auctor versu supra allato.
Het gelt is voor den stoutsten, (T. XIII. p. 319).

mercatorum pertinet momentum, scripto scilicet redactos contractus, quos jam brevi despeximus quorsum ad aedium et fundorum venditionem aliquando referuntur: assimilantur hisce vulgo, nam conscribuntur, sigilla imponuntur, quae gentilia referunt insignia, quibusque fidem quisque suam promittit; haec igitur firmiter, quid contractum sit, probant (1). Quo vero facilior inter eos qui longe a se invicem remoti sunt, exsisteret rerum permutandarum vel emendarum vendendarumque

ra-

- (1) Ick dacht wanneer ik schreef op eenigh parkement,
Hier heeft de doot alreets haer segel op geprent.

T. III. p. 181.

Verleijdsters van de jeugd: ick heb mijn rechterhant,
Met onbewogen tucht versegelt en verpant;

T. VIII. p. 339.

Daer op men groote dingen schrijft,
En wat voor handel dat men drijft.

T. XVI. p. 50.

Tot zegels die men tot besluit,
Hangt aen de brieven onderuijt;
Daer op een beelt, of wapen staet,
Een teken dat het seker gaet:

T. XVI. p. 50.

Die brengen uijt het woeste velt,
Dat alle menschen wetten stelt,
En als met kracht te samen bindt
Wat handel eenigh mensch begint.

T. XVI. p. 50.

Ex more sigilla contractibus adhibendi, id quod nulum dubium patitur dicitur *versegelt* uti ex hisce apparet:

Dan of een ijders tijt, soo vast versegelt staet.

T. XVIII. p. 42.

Want God die heeft 'er zelfs sijn segel in geprent.

T. XIX. p. 62.

ratio, scriptis solet celebrari promissio, eique additur et summa pecuniae quae debetur et tempus intra quod soluturum se spondet debitor, ac huiusmodi igitur scriptiunculae vis, in eo cernitur praecipue, ut solutio differri nequeat, nec tamen ante diem speciatim hic adscriptam, quidquam peti possit (1): atque ita fit ut cum gentibus longinquis commodum nec difficile commercium existat. Inter eos qui ex mercatura victum quaerunt, saepe libri in quibus accepta et expensa notarunt, debitum probant, si rite conscribuntur, id est personae, res, annus, mensis et dies adduntur ac jurejurando aut morte confirmantur (2).

Alia

- (1) Dus houd u in den toom, en spaert u weerde lief,
Een ondertroude bruijt een onverschenen brief.

Daer was de twist gedaen. Daer gingen onze lieven
Versekert overhant met vaste minnebrieven.

T. II. p. 240.

Al is de bruijt verlooft, noch dien je niet te mallen,
Al is de schult gemaect, u tijt is niet vervallen.

T. II. p. 103.

Doch gelt te dragen overal,
Dat baert bij wijlen ongeval;
Ghij, wijt u van dat ongerief,
En dient u van een wisselbrief.

T. XIII. p. 282.

Wisselbrief est scheda qua exhibitae pecuniae repraesentantur, ipsius vocis nota est scheda quae cum pecunia mutatur.

- (2) En alle man sijn goet vertrout,
En geen behoorlick boeck en houdt;
En zelden reKent, weijnigh schrijft,
Et is vreemt soo hij een koopman blijft.

T. XIII. p. 313.

Slae

Alia quoque adest probandi ratio, quae scilicet fit per jusjurandum, quo nulla apud quamcumque gentem sanctior est rerum confirmandarum ratio: ut vero alicui deferatur, jam adsit oportet initium probationis, cui jusjurandum additur in fidei testimonium (1). Conceditur vero aliquando a judice jusjurandum, si quis de injuria queratur, quo in casu alteri defertur jurare, se non injuriandi animo dixisse, quod in detrimentum famae ac-

Slae hier geen twijffel aen, ghij moogt u des betrouwen,
Want in den Hemel zelfs wort hiervan boeck gehouwen.

T. XV. p. 296.

Jam ex Romanorum legibus haec quodammodo valuisse arbitror; requisitum nempe fuit *ut dies et consul* libris rationum adderentur arg. l. 1. §. 2. et l. 6. §. 6. ff. de edendo (11, 13). Quod in aliis instrumentis privatis non requiritur, arg. l. 34. §. 1. ff. de pignor. et hyp. (XX, 2). Huic sententiae favet quodammodo l. 6. et Auth. Cod. de probat. (IV, 19). Valet etiam pro parte in jure quo hodieque nos utimur, Art. C. civ. 1329.

(1) Omnes populi sanctissime quod colunt, in jurejurando invocare solent: satis nostra agendi ratio cognita est atque uti hodie fit, et antea fieri solebat. De jurejurando in quantum nuptias aut sponsalia spectat, supra vidimus. Magnam autem ejus reverentiam habuisse jam antiquos Aegyptios, docet auctor, ex eodemque loco mira quatenam deorum series colebatur apparet.

— — — — — Ick sweer u bij Osiris
Ick sweer u bij de kat, dat ons zoo waerden dier is;
Ick sweer u bij den bock, en bij den crocodijl,
En bij den klaren stroom van onsen rijcken Nijl,
Bij Iris, Seraphis enz.

T. VIII. p. 342.

actoris protulit (1). Satis autem jam hoc loco vagati sumus ut ad contractus ipsos redeamus: quorum cum vulgares tantum intuemur, offert se locatio conductio, quae aedium vel fundorum plerumque locum obtinet, quamvis melius quid sibi habet, qui suam domum inhabitat, suum ipse agrum colit. Officium quidem locatoris est, rem suam vitiis purgare atque utiles praestare reparationes, neque si haec coacta fiunt quiete vitam agit conductor: Cum enim locatori licet, quandocunque lubet, non renovare contractum, exque suo dominio conductorem expellere, identidem hic incertus fluctuatur et turbatis veluti undis ducitur (2).

Non

(1) Huc spectant nisi fallor:

Wacht u voor de daet,
Voor de leugen is wel raet.

T. XIII. p. 353.

Desumta est haec doctrina e jure Romano, *l. 5. §. 8. ff. de injuriis* (47, 10.)

(2) Een huurhuijs is gemeenlijck slecht,
Als licht en vaerdigh opgerecht;

En schoon men al het slecht gebou,
Tot beter wesen brengen wou;
Den Huijsheer wil het dickmaels niet,
Hoe wel hij schoon de feijlen ziet;
Hij wil niet dat men kosten doe,
Hij is misschien den huurder moe,
En schoon ghij dit al lijden woud,
Om dat ghij niet verhuijzen zoud,
Het blijven of het henen gaen,
Plagh aen den huurder niet te staen; enz.

T. XVII. p. 53 et 54.

Nisi velit reparationes admittere necessarias locator, licet quidem conductori impensas earum ex pretio locationis

Non ab agendi more est alienum et quotidie fere obtinet, ut res suas quis alteri gerendas offerat, quod cum sine mercede suscipiatur mandatum dictum est. Atque hoc intelligitur vel omnium simul rerum mendatarii, aut quas ipse perficere potuisset, vel rei hujus illiusve peculiaris. Omne igitur quod ita suscipitur, ut fideliter et cum cura geratur, requiri ultro intelligitur, ita ut haec suscepta non rumpantur, nisi revocatione aut recusatione speciali, aut re perfecta, aut morte qua solvuntur omnia (1): e quibus illud

se-

tionis deducere (*l. 15. §. 1. l. 55. §. 1. l. 61. ff. loc. cond. (XIX, 2.)*) aut quidem relinquere conductionem (*l. 25. §. 2. eod.*) Finita locatione conductione potest locator expellere conductorem sive velit sive nolit. Hoc autem si non fecerit dubitarunt J.Cti, utrum novus contractus initus censeatur in idem tempus ac prior; ait Grotius *Inl. 3, 19, 2.* alii ad id tempus tantum renovatum statuunt quod conductori requiritur, ut alteras sibi comparet aedes ex *l. 13. §. 11. ff. loc. cond.* quod in praxi invaluisse docet Groeneweg: In multis vero locis, tempus ante finem contractus statutum est, quo se invicem debent certiores facere contrahentes de sua sententia. S. v. Leeuwen *R. H. R. 4, 21, 6.*

Huur significat *ad certum tempus* ni fallor ab *ure* vel *Hure*, *hora*, *tempus*.

(1) Prioris mandati generis, scilicet generalis exemplum habemus in his sequentibus:

Ick hebbe volle macht van alle dingh bekomen,
Ghij zijt 'er maer alleen, ghij zijt 'er uijtgenomen.

T. VIII. p. 271.

Aequae hic quod bonis moribus contrarium est a mandato excipitur, haud secus ac jure Romano praescribitur *l. 6. §. 3. l. 22. §. 6. ff. mandati vel con. (17, 1.)* Dicitur *volmagt* vel *lastgeving* quae verba facile intelliguntur.

Spe-

sequitur si mandatarius mandati fines neglexerit, hunc quoque de omni damno aut detrimento teneri, quod ex hac temeritate mandanti oriretur (1).

En illa unica superest, quam supra annumeravimus acquirendi ratio, quae praescriptio dicitur estque adjectio dominii, per continuationem possessionis, temporis, lege definiti; quo tempore elapso, quod pro rei ratione varium est, omne petendi jus cecidisse videtur. (2).

Haec

Specialis mandati hoc habemus:

Haec tamen, haec aliis tractanda negotia mandet,
Si sapit, et docta se tegat arte pater.

T. XII. p. 267.

Haec divisio tum in rerum natura posita est, tum legibus Romanorum confirmatur (*l. 6. §. 6. ff. mand. l. 1. §. 1. ff. de proc. (III. 3.)*): moribus vero etiam introducta est antiquis et nostris quoque recepta legibus, Art. 1987.

(1) §. 8. Inst. de mandato (3, 27) *l. 5. pr. ff. mand.*

Daer eijndight mijn bevangh, dat zijn de leste palen,
Daer geen vermeten voet magh over komen dwalen.

T. VIII. p. 271.

(2) Unicus tantum occurrit mihi locus qui praescriptionem spectat, nullo tamen tempore definito:

Dat riep: zoud gij het lant, zoo lang bij ons beseten,
En daer tot heden toe geen menschen af en weten,
Gaen geven aen een vent die u niet eijsschen kan?
Dat waer een dwase daet van soo een deftig man.

T. XIX. p. 104.

Bonam fidem igitur non requiri ex versu illo secundo conficeremus, atque hoc etiam ex juris Romani principiis moris fuisse testatur S. v. Leeuwen R. H. R. 2, 8, 2: adhibet hic *l. 28. C. de rei vindic. (3, 32.) §. 4. Inst. de interdictis (4, 15) l. 11. ff. de petit. hered. (5, 3)*. Universe longioris temporis praescriptionem moribus anti-

ti-

Haec vero sufficere videntur de contractibus: ne vero ex nulla alia re civibus oriri obligationem arbitretur, cumque vero ex maleficio nascantur haud paucae, quippe quo cum quis laedatur, injuriae quodammodo exigit reparationem tum ipse civis tum civium universitas, de iis quam brevi sermone absolvemus. Quicumque igitur delinquit, illum poenas pati justum est (1). Varie autem ab unoquoque populo exigi solent poenae, ita ut quosdam adfuisse docemur, qui quale delictum fuit tale etiam poenam statuerunt (2).

Vulgari vero nostrae aetatis usu partem sibi vindicat ipsa civitas, partem quoque is qui injuriam pas-

tiquis tantum admitti docet. De doctrina praescriptionum Vid. *lib. II. pars 8.* apud van Leeuwen R. H. R. et Grotii *Inl. lib. II. p. 7.* van 't bekomen door *verjaring*, quae vox proprie tantum unius anni spatium denotat unde *verjaeren en verdaeghen extendi ultra annum et diem* (praescriptio actionis de injuria ex *l. 5. cod. de injur.* (9, 35)) demum pro unaquaque praescriptione sumta est.

(1) Wie misdoet, die boet.

T. XIII. p. 308.

(2) Hoc Talionis jus significavit auctor:

Ick had geroepen, tant om tant,
En lidt om lidt, en hant om hant.

T. XVI. p. 124.

Vid. XII. Tab. Goth. Tab. VII. *Qui membrum rupsit, ni cum eo paicit, talio esto*, hac igitur in re licuit ipsum in sua causa judicem esse. Exemplum affert auctor castrationis et juris talionis in hac re adhibiti T. XVIII. p. 128. seqq. ex Herodoto.

Ooge voor ooge, tant voor tant, hant voor hant, voet voor voet, Brant voor brant, wonde voor wonde, buijle voor buijle Exod. XXI. vs. 24 et 25.

passus est : nec tamen sufficit aliquid esse perpetratum quo quis damnum ceperit aut quod legibus poenalibus vindicetur ; ut enim revera delictum adesse existimetur , nocendi animus requiritur (1). Ita quoque delictum in facto tantum positum esse censemus : quamvis enim cujuscumque mali initium a cogitatione incipiatur , omni tamen crimine cogitatio illa vacat , quae quippe mente continetur. Ab omni vero hominum cogitatione , quae animo voluitur , poenae recedunt (2) Sed et fieri potest ut alii eadem poenâ persequantur ac ipsi delinquentes , quin et majorem saepe mererentur : inter eos nempe refero qui , ut fiat malum , consentiunt , incitant , suadent , opitulantur , auxiliantur (3). Animadvertimus tum ipsius civium consortii vel universitatis interesse tum ipsorum civium peculiar-

(1) Non est nocens , quicumque sponte non est nocens , quia delicta sine delinquendi animo non constituuntur :

Gewis ick hadde schult , had ick mijn teere deelen ,
 Uijt lust , of geijle jeught van iemant laten streelen ;
 Maer siet ick ben verkracht , en met geweld ontschaeckt ,
 Dus heb ick niet verdient om des te sijn gelaeckt.

T. V. p. 211.

Wanneer de swacke mensch tot sonden wordt gedreven ,
 Besijden wil en weet , dat wil hem God vergeven ;

T. VIII. p. 254.

(2) Swijgen en dencken ,
 Kan niemant krencken.

T. XIII. p. 319.

(3) Wie met een slim beleijt gestolen dingen heelt ,
 Geeft oorsaeck dat een dief aen alle kanten steelt.

T. XI. p. 57.

Helen est occultare , celare , vulgo verhelen.

riter, ne quid contra leges perpetretur, ex quo fit ut ea delicta quae universam reipublicae conditionem laedunt publica dicuntur; privata contra, a quibus unius alteriusve civis pendet utilitas. Prioris generis exemplum habemus in iis, qui principes aut civitatis moderatores occidunt: gravissima enim hi poena plectuntur (1). Quae privatos cives spectant, in eo differunt quod alia in personas committuntur alia circa eorum res familiares versantur. Gravissimum igitur maleficio, id jure habetur, quo vitae civium insidiae struuntur. Jam docent sacra scripta, apud Aegyptios qui hominem occiderat, mortis poena plectendum fuisse (2) quod aequae apud omnes populos observatur: quo autem atrocius committitur facinus, eo graviore supplicio punitur ut est gravissimum illud parricidii flagitium (3). Ita

- (1) Sij wil hem settē op een rat,
En hier en weder ginder wat:
Gelijck men groote moorders doet,
Bevleckt met Prinsen edel bloet.

T. X. p. 137.

Exemplum crudelissimae hujus puniendi rationis superest in historia patriae nostrae et quidem in Balthazare Geraerds qui Gulielmum I. occiderat. H. Grot. Inl. 4, 33, 3.

- (2) Als Moyses, van een moort berucht,
Was uijt Egypten wegh-gevlucht.

T. I. p. 126.

Berucht sign. *famosus*, *gerucht* *fama*, *rucht* *tumultus*. *Moort* proprie est *mors* vulgo autem sumitur pro *morte violenta*. Exsilium hoc voluntarium vocat Cic. *perfugium* portusque *supplicii non supplicium* pro Caecina 34.

- (3) L. un. C. de his, qui par. vel lib. occiderunt (9, 17).

Ita et qui veneno alios interfecerunt mortis poena digni habentur, inter quos haud scio an referendi sint, qui abortionis aut amatoria pocula ministrant, quorum si mors effectus erat, Romani summo supplicio minabantur maleficos (1). Qui uxorem interfecerit maritus, parricidii instar crimen commississe, statuendum est (2). Olim etiam illi qui artium magicarum periti censebantur ac cum geniis malevolis versari, maximam poenam pati debuerunt: jam autem evanescit coeca illa superstitio, nec plura censemus esse hominibus tribuenda, quam quae humano conveniunt ingenio (3).

Quamvis severam admodum poenam patiuntur illi, qui quamque ob causam, hominem occiderunt, non tamen semper omni excusatione destituuntur: si

Een die sijn vader heeft gedoot,
Die eete loock uijt hongersnoot;

T. X. p. 190.

- (1) Dies is 'er op gevolght, dat alle goede wetten,
Haer tegen dit bedrogh met harde straffen zetten,
Soo dat het jonghste recht, met al den ouden tijt,
Geen liefderancken dult, geen minnedrancken lijt.

T. III. p. 56.

Multa affert auctor exempla, eorum qui hujusmodi venenis interficiebantur *l. 38. §. 5. ff. de poenis (48, 19).*

- (2) Exemplum hujus rei habemus in historia novissimae nuptae quam narrat Catsius *T. VIII. p. 171. seq.* quam desumsit ex Tiraquelli in XIII. legem connubial. *T. I. p. 208.*

Hij dede dat hij sprak. Sie daer een wreede moort,
Justina lagh gevelt en in haer bloet gesmoort,

T. XVIII. p. 175.

- (3) De his pauca adjecimus in vita auctoris.

si quis enim se ipse sive contra injustum aggressorem, sive bona sua defendat, hunc a poena liberari et naturalis ratio et leges praecipiunt (1): hoc vero si locum habet liberatur reus a parte civitatis: antiquo autem jure semper etiam requirebatur ut conciliatio intercederet, inter ejus qui occisus erat cognatos et eum qui facinus commiserat (2). Quod autem universe in omnibus delictis locum obtinet, in his etiam valet, eo haberi turpius et minus ignoscendum, quo quis diutius eum molitus esse appareat (3). Jam quaeret quispiam utrum et eadem iis irrogetur poena, qui in singulari quod dicitur certamine adversarium letaliter vulnerant: antiquiori tempore moris fuit, ut, quidvis esset qua persona laederetur, ipsi vindicarent.

- (1) Al is de krijghsman doot, het is sijn eigen schult,
Hij bracht den vromen helt tot enckel ongedult.
Hij sloeg hem met een vuijst dat hem de tanden bloeden,
Soo dat sijn edel hart hierom begon te woeden.

T. VI. p. 170.

Dicitur hic cum provocatus erat nullam passus esse poenam sed impetrasse gratiam, quae tunc temporis dicebatur *land-winninghe*. Nec in hujusmodi casu impune quis decedere jus erat.

- (2) De man-slagh wert versoent, de ridder vrij gestelt,
En allen die het raeckt' ontvingen machtigh gelt.

T. VI. p. 180.

Modus hic conciliandi explicatur ab omni parte in H. Grotii Inl. III, 32.

- (3) Siet, als men langen tijdt op eenigh ding beraet,
Indien 't de boosheijt wint, te slimmer is het quaet.

T. XV. p. 269.

Omni hoc legislatione valet.

rent. Nostri vero mores ab immanitate ista recesserunt et pacem suadent, et legibus cujuscumque civis jura tuentur (1).

Verum non tantum institutis prospicitur vitae: cum ea nempe arctissime cohaeret, vitae instituendae ratio libera: quapropter omnia quibus coërcetur libertas e republica expellenda sunt: inter haec vero primo annumerandae, machinationes eorum qui sive armati sive inermes, invitum quemdam ad agendum adducunt, injuria (2). Huc quoque pertinet adulterium et stuprum quod per vim in-

- (1) Hier op hij, die het treft, wil flucks zijn eere rechten,
Daer valt men in krakeel, daer gaet het op een vechten,
Daer krijgt de jongste wulp vooreerst een diepe steek
Soo dat hij vluchten moest, en uijt den velde week.

T. XIII. p. 104.

Haec se olim vidisse testatur auctor: quod factum fuisse credimus circa ejus juventutem: nam tunc adhuc ex decreto Philippi Burgundici anni 1446 invaluit, ut cognati, de occiso vel vulnerato pacisci deberent, nec ulcisci permitteretur. Magistratus igitur tunc intercebat quidem, non vero puniebat. Vivente autem nostro auctore gnaviter provisum est ad coërcenda certamina singularia, decreto principis Mauritiï anni 1610: porro caverunt ordines Hollandiae de hisce certaminibus inter studiosos Acad. Lugd. Bat. 10. Maji 1641: dein eorundem ordinum hac super re adest cautio 20 Martii 1657. Gallici legislatores nihil de his rebus sanciverunt, et mihi saltem videtur, eos certamen singulare non puniendum esse existimavisse.

- (2) 't Is niet alleen geweld daer iemant wort gedwongen,
Met messen op de keel; maer alle vreemde sprongen,
Die lust of minne drijft, zijn even soo geschat,
Als of een moorder self ons op den boesem sat.

T. II. p. 53.

infertur, cujus poena gladii statuta est, quae tamen in eo potest apud hunc illumve populum mitigari, ut si violatorem ducere vellet illa quae tulit injuriam, hoc ei incubuerit officium (1).

Jam vero si quis violens stuprum intulerit sponsae, cum vi locum habuerit quod facile rogata pateretur, quaesitum est utrumne hoc excusationem praeberet: abhorret autem ab humanitate ardorem illum libidinosum non coërcere (2). Existimarunt aliquando nonnulli, fieri non posse ut virgo violenter stupraretur: verum, si quis dubitet, sacra illud affirmabit scriptura: quod vero majori dubio esset obnoxium et illud affirmavit Jurisprudenten-

- (1) Men heeft 'er vastgesteld, dat wie een dochter schende,
En tegen haren danck de jonge maeght bekende,
Zou vallen door het swaert of (zoo de vrijster wou)
Moest haer voor eeuwich zijn verbonden in de tron.

T. V. p. 172.

Hoc non ex juris Romani principiis ita fuisse, ipse docet auctor *T. V*, p. 197. Nec etiam apud nos valuisse credo. Narratur hic factum quoddam duarum virginum quarum utraque erat ab eodem stuprata: una vero mortem postulat, altera eum ducere cupit maritum, cui ultimae voluntas sua addicitur. Doctrina illa videtur niti legibus Mosaicis Levit. XX. Deut. XXII. Exod. XXII. In Francia autem hoc et juris fuisse narrat Tiraquellus de poenis temp. aut remitt. causa 56. — Videatur et auctor *T. V. p. 200. et p. 173. seqq.*

- (2) Ghy, die dit acht te doen, gaet, leest de Roomsche wetten,
En leert dat Keyzers zelfs op uwe saecken letten;
Want zoo een dertel quant zijn eijgen bruijt verkracht,
Daer is geen twijfel aen, hy wordt om hals gebracht.

T. II. p. 102.

Nititur hoc legi un. C. de Raptu virg. (9, 13).

dentia, non tantum virginem sed et juvenem violari posse, cujus rei, tum in Gallia tum in Anglia, exempla occurrunt (1). Memorandum, ut universae hujus doctrinae auctoritas confirmetur, quid ex antiquitate receperimus juris fuisse, si quis servus eo adduxerit impudentiam, ut domini stuprum intulerit uxori, cujus maleficii Josephum ab Aegyptiae regina accusatum fuisse docemur: nec vehementiora tormenta hic enumero quasi omnes simul adhiberi solerent, sed ut ostendetur quid remotissimo aevo adhiberi soleret quo, qui illud scelus commiserat, confiteretur (2): quae cum ita sese

(1) Vid. auctor *T. V. pp.* 202, 217, 219, 220, 221, 222 et 223. Novissima vero jurisprudentia statutum est, nisi vehementer fallor, violationem locum non habere, nisi plures adfuerint qui vim intulerunt.

(2) Denck hoe uw saken staen; mijn man sal mij gelooven,
En u van stonden aen van alle goet berooven;

Doen steken in een kot, soo doncker als de nacht,

Daer nimmer gulde zon, of mane wort verwacht;

Daer sal een wreede beul, met ongehoorde pijnen,

Uw ligchaem tasten aen, uw geesten doen verdwijnen.

Daer sal een wreede beul, een onbeschofte guijt,

U grijpen bij den hals, uw kleeren trecken uijt,

U douwen op de banck, uw jonge leden binden,

U, door sijn wreede kunst, onmenschelicken winden,

En reken ijder lidt van 't hoofd tot aen den voet,

Gelijk men 't sachte wasch ontrent den vuure doet.

Daer zal een wreede beul, met naelden en met spellen,

U steken in het lijf, uw moede sinnen quellen;

U houden van den slaep, in al den langen nacht

Uytmergen uwe jeught, verteeren uwe kracht;

Daer sal een wreede beul uw lijf vol water gieten,

En springen op uw buijck, en weder uijt doen schieten.

T. VIII. p. 308.

Nimis videtur cogitasse poëta, quae paullo ante ejus aetatem in hisce regionibus obtinuerant, quibus faci-

sese habere apparuerit et virgarum caesio, et crucis et patibuli et castrationis et deglubendi poenam aliquando institui solere conficimus; nec sine probabili ratione quoniam et servus, qui adulterium cum heri uxore commiserat, crudelissimis hisce modis tractari soleret ac vehementer haec injuria a domino vindicaretur (1). Merito enim re-

fer-

cilius homines confiterentur crimina, a quorum cogitatione saepe erant remotissimi.

Beul pro quo et *Beudel* et *Bole* idem est ac *bode* (*Peudel*) een dienaar, unde *carnifex*.

Banck vel *Pijnbanck*. Torturae jam apud Romanos usu comprobatae fuerunt. Maxime in nostra patria introductae fuisse videntur abusu, si nempe quemquam morte damnare vellent qui non confitebatur: nam poena mortis non potuit infligi nisi reo confitente. Consuet. Rijnlandiae in decis. cur. Holl. 47. Ex Ciceronis loco partitionum oratoriarum C. 34. diceret Romanos non torsisse nisi servos, cum vehementer Atheniensium et Rhodiorum improbat morem torquendi cives liberosque homines. Vid. etiam hac de re l. 1. ff. passim l. 12. ff. de quaestionibus (48, 18). Ceterum varia tormentorum genera recensuit, quaeque fieri solebant hisce in rebus fuse ac docte explicuit v. Heemskerk Bat. Arcadia p. mihi 422. seqq.

(1) Argumentum hoc a fortiori procedit: Josephus enim ne in flagranti delicto prehenderetur veritus, haec ait:

Wat galge, kruijs of radt, wat uijtgesochte pijn
Sou voor een snooden slaef genoegsaem kunnen zijn?
Wat zou den fellen loop van sijne gramschap stillen?
Hy sleepte my daerheen om levendig te villen,
Hy greep my by den hals, en met den eersten steek,
Sneed' van mijn leden af al wat een man geleek.
Hy stack my aen het spit, en liet mijn ligchaem braden.
En dede met het vleesch sijn hondekot versaden, enz.

T. VIII. p. 299. seqq.

N

Pro-

fertur adulterium uxoris, inter eas res, quibus maxima injuria marito infertur: memoratur antiquitatis populum fuisse qui legibus sanciverat in adulterium, quod si maritus vel uxor nuptiarum terminos egrederetur, non carnificis munus esse, poenam exigere, verum ipsis conjugibus relinqui, adulterum judicibus tradere, ac si damnaretur, sua manu mortem inferre (1). Sed et factum esse audivimus quod vix sane credendum est, uxorem adulterium

com-

Probatur vero hisce:

Kies voor een teeren arm, en voor sneeuwritte handen,
Te sitten in den stock, te liggen in de banden,
Kies voor een bed van dons, voor dekens van damast,
Te sitten op een rad, te hangen aan een bast,
Kies voor een soeten slaep, onmenschelijke pijnen;
De prangen van de banck, in plaetse van gordijnen.

T. VIII. p. 310.

Vid. etiam auctor in T. VI. p. 45.

Galge patibulum: de hac voce vid. Bilderdijk. *Rad* notat *rota* ac poena haec dicitur *rad-braecken* i. e. *breecken rotarum radiis incussis membra diffringere*. *Stock* proprie *baculum*, *hasta* ut *staak*, *stek* inde *numellae*, *lignum bipatens in quo sontium pedes includuntur* improprie sumitur pro universo carcere unde *stock-bewaarder* *carceris praefectus*. — *Bast* significat *laqueus* proprie *cortex* e quo conficitur funis. Ex hisce puniendi rationibus, praesertim ex gravioribus, multae dicendi formulae desumerunt Batavi: ita habemus *een pijnbanck voor de siel* i. e. *mala conscientia* T. VIII. p. 304: *Eylaes de quaede faem, die krijt mij lelijck uijt, en geesselt mijnen naem*, T. XIII. p. 199. *Maer dat haer pijnigt allermeeest, dat is de beul in haren geest*. T. I. p. 223. Eadem fere ac de qua hic sermo est, narratur historia T. XVIII. p. 145. exitu tamen infelicior.

(1) Quinam populus esset, investigare non potui. Vid. tamen auctor, T. II. p. 234. seqq.

commisisse, ac tamen re rite cognata, insontem apparuisse; absente enim marito, qui subvenerat, hunc et uxor ipsa conjugem esse credebat, liberumque ei ad se aditum permisit: gravissima poena persecutus est ipse nebulo, nec dignus habitus, qui gladio, quippe quae honestior quodammodo existimatur mortis subeundae ratio, interficeretur, sed vilissimae laquei poenae tradi damnatus, et ejus corpus post mortem crematurum iri decretum est (1). Jurisprudencia igitur illud comprobatur ut aiunt:

Οὐκ ἔστι μολχου χρῆμα τιμικώτερον

Θανάτου γὰρ ἔστιν ὄνιον (2).

Hoc

- (1) Doch niemant van den Raet en acht den linker waert,
Om als een Edelman te vallen door het swaert;
Maer hem wert opgeleijt om met den bast te sterven,
En hij en magh geen graf voor zijnen romp verwerven,
Want als hy na den doot zal komen uyt den bant,
Zoo staet het schuldigh lijf tot asch te zijn verbrant.

T. VI. p. 251.

Peculiare quidquam hic additur: nempe narratur ex illa foemina unam procreasse puerum de qua:

En wattet goet belangt, dat wort het kint gegeven,
En geenszins bij den Raet den Koning toegeschreven;

Ex juris Romani principiis semper mortis poenam comitabatur confiscatio bonorum; ita quidem hoc procedebat ut liberi non acciperent legitimam portionem nisi ex justis nuptiis nati essent: hic verò receditur ab illis principiis et declaratur infans legitimus, quippe ex putativo matrimonio et bona fide conceptus: hic accedit sententia articul: cod. civ. 201. et 202. De jure Romano vid. tit. ff. de bonis damnatorum (48, 20). De bonorum Publicatione cf. omnino v. Heemskerk Bat. Arc. p. 370. seqq.

- (2) T. XIII. p. 238. Vid. etiam sententia lata de Susanna T. IX. p. 226 et 227.

Hoc igitur gravissimum crimen habetur et maxima censetur injuria, quapropter, si maritus uxorem, adulterium dum committitur, invenerit, atque eo ducatur ira, ut delinquentes morte percusserit, insigne ei opprobrium excusationem parit, uti et patri ignoscitur qui filiae adulterum occiderit (1). Nec eo modo tantum fit alicui injuria, verum et alio, verbis scilicet calumniosis aut scripto, si quid significatum fuerit quo alicujus fama obteritur, quod tum jurejurando ut supra jam dixi, tum poena pecuniaria luitur (2). Variam esse injuriae inferendae rationem docet experientia, sed accidisse memini, juvenem quemdam cum divitem sibi viduam uxorem cuperet, quasi illi sponsus jam esset se gessisse, non vero illud publice affirmasse, nec tamen contrarium dixisse: astute quidem, nam rei rumor addidit alas, et quod cujusque in ore erat et in viis publicis cantabatur ad finem perducere, unicum erat quo suae famae parceretur: nuptiae subsequuntur, exstinguitur calumnia hoc pacto facilius, quam tristi judicio (3).

Mi-

- (1) Doch schoon ick wort betrapt, en op het feyt bevonden,
En soo van stonden aen in 't duijster graf gesonden,
Gelijck in dit geval niet selden wort gedaen,

T.VIII. p. 301.

L. 20. l. 24 ff. ad l. Jul. de adult. (48, 5.) Auth.
Si quis ad l. 30. cod. eod. (9, 9.)

- (2) Wacht u voor de daet. vid. ad locum de jure jurando.

- (3) Daer is Alette gram, zy wil het al, de magen,
Zy wilder even zelf den Rechter over klagen;

Sy

Miramur sane illam sententiam Persici regis Assueri, qui uxorem reginam repudiavit, a qua quippe injuriam tulerat haud ita gravem; nam marito in eo tantum non obtemperaverat, quod se, ejus amicis in vino versantibus, ostendere noluerit (1): at sententia vinum redolet. Verum non peculiari-
ter tantum civibus, sed et civitati universae, injuria fieri potest, ab illis scilicet, qui moribus in honestis depravati, publice libidinem exercere non verentur (2).

Uni-

Sy wil van stonden aen, zy wil de slimme daet
Gaen brengen aen de wet en aen den vollen Raet.
Zy wil het leelick stuck op onzen Faes verhalen,
Zy wil hem schande doen en breucke doen betalen,
Sy wil ja na de Schout en maken hem bekend,
Dat Faes haer goede naem oneerlijck had geschent.
Maer ziet, een kluchtigh hooft, bewust van deze saken,
Gingh uyt een luchten zin hierop een deuntjen maken,

T. VII. p. 189.

Schande en breucke doen betalen, dicitur in jure *honorable en profitable amende*: *honorable* est quae fit jurejurando ut supra vidimus, *profitable* mulctam solvendo, ad reparationem famae, quae qua ratione, solutione adversarii restituatur, nunquam intelligere potui.

(1) Est Assueri Persiae et Mediae regis cum uxore Vasthi historia, quae narratur ab auctore. T. IX. p. 14—82.

(2) Voorwaer, 't en had geweest door het verkregen pant,
Sij ware voor een hoer gewisselijck verbrant,

T. VIII. p. 258.

Non vero existimandum, scortorum poenam fuisse ut concremarentur, sed haec propterea morte damnabatur Thamar a Juda, quoniam filio sponsa erat. Gen. XXXVIII. vs. 24. Ceterum exsilio saepe puniri solebant nostris in regionibus. In multis vero urbibus, locus definiebatur extra quem iis habitare non licuit. Exemplum de urbe Lugduno-Batava exstat apud v. Leeuwen R. H. R. 4, 37, 11.

Universe igitur superest ut de iis maleficiis videamus, quae rebus familiaribus officiunt, quarum post vitam ac famam maxime quis appetit illaesam conservationem. Vulgare maxime, est furtum, quo res fraudulenter a dominis detrectantur: cum vero multum pendet ab eorum persona, a tempore aut loco, utrum factum gravius aut minus grave habendum sit, etiam poena vel mitior vel crudelior infligi solet, pro furti momento. Apud Romanos ita vel dupli vel quadrupli erat poena, et sacra scriptura tum quadruplum aut quintuplum aut septemplicem poenam, tum lapidationem, ignem minatur (1). Sed et apud nos graviter puniuntur fures, ita quidem ut qui priora vice deprehenditur, virgis verberetur et mittatur in exsilium: altera vero vice virgis caeditur et corpori inuritur stigma iterumque exsilitur: quodsi autem tertia vice furtum committit, infelici arbori suspensus, mortem exspectet (2): raptore jam prima

(1) Exod. XXII. vs. 1. Proverbia VI. vs. 31. Josua VII. vs. 25.

(2) Laetst quam ick daer een dief zijn straffe moeste dragen,
Na dat men tegen hem het vonnis had gevelt;
Ick sagh dat hem het lijf met roeden wiert geslagen,
En dat zijn gansche rugh gansch deerlijk was gestelt.

T. XVI. p. 179.

Pertinet huc proverbium quo quid non recte geri dicitur:
De kleijne dieven hanght men, de groote laet men loopen.

Kleijne vossen moet men vangen,
Groote dieven moet men hangen.

T. XIII. p. 59.

De

ma vice patibulum minantur, uti et illi qui furtum commiserunt, vel armati vel ope effractionis, aut vi adhibita (1), propter facti atrocitatem morte digni habentur; gravius etiam crimen adesse censetur si noctu perpetratum sit, aut si plures ita adfue-

En la caverne des larrons, on ne parle du gibet.

Die stelen wil moet om geen galge denken.

T. XIII. p. 340.

Noch is het niet genoegh, hy pijnigt, geesselt, brant,
Vermits hy rackers heeft, ja beulen by der handt.

T. XV. p. 268.

Racke sign. tormentum unde rakken vile quoddam munus exercere, homines extorquere hinc rackers, qui tormenta ministrant, homines torquent, de menschen recken, sordidum opus exercens etiam cloacarius.

(1) Misschien een stouten boef die poogt in huijs te breken,

T. XIV. p. 221.

Hem dacht daer was een dief in zijn vertrek gekomen,
En dat hem deze schat zou worden afgenomen,
Of dat een slimmer boef zijn kassen openbrack,
Of dat een wreder schelm hem in de leden stack.

Mij dunkt of dat een dief mijn koffers open doet,
Of dat een moordenaer vergiet mijn innigh bloet;
Of dat mijn huijsknecht zelfs is besigh om te loeren,
Om in de stille nacht mijn schatten weg te voeren.

T. XVIII. p. 225 et 226.

De voce *Boef* vid. Bilderdijk. Notissimum etiam jure Poenali gallico ita statutum in eos qui noctu, cum pluribus, armati, domum infregerunt ac vim adhibuerunt Art. C. Poen. 381.

Doch met den klaren dagh soo dient het in te komen,
Niet door een slim beleijt, of in een swarten nacht,
Al wat men zoo bekomt, dat houd' ick als verdacht.

T. XV. p. 303.

Hier is het dertel volck genegen om te spelen,
En daer een groot getal genegen om te stelen.

T. XVI. p. 186.

fuerint, ut civium securitati insidientur, et agmen effecerint, ex quo vim inferre voluisse praesumitur. Non tamen conficere licet ex iis, malum propterea excusari, atque impunem abire oportere, cui quodammodo favit opportunitas, mitius vero judicandum de iis qui domum intrant aperta janua, quam qui claustra infringunt (1).

Fuerunt jam ab antiquissimis temporibus qui infantes furabantur, et gravissime etiam antiquiores leges hoc facinus coërcebant, ita ut Romani jam morte eos damnabant, quod Germani sequi solebant, nec apud nos tam grave accidit eorum supplicium (2).

Minoris momenti furtum habetur eorum, qui alterius arbores succiderint, aut exstantes ibi fructus sibi sumserint (3): quodsi vero fame urgente, ex necessitate quid detraxerit, et consumserit statim, solebat antea nullum furtum haberi (4). Ex-

si-

- (1) Al schijnt en plaets en tijt, u volle gunst te toonen,
Gelegenheit, mevrouw! kan noijt het quaet verschonen.

Alleen een open deur maeckt menigmael een dief.

T. VIII. p. 268.

Wie door de deure niet in en gaet is een dief.

T. XIV. p. 395.

- (2) Exemplum est in historia, het Spaens Heijdinnetjen inscripta, quae exstat apud Catsius, *T. VI.*

- (3) Of wel een hoenderdief, die houdt hem wonder stil,
Of een die in den hof de fruijten stelen wil;

T. XIV. p. 221.

- (4) Het is een oude wet, gesproken uijt de reden,
Dat iemand, als hij reijst, magh in den wijngaert treden,
Mag plucken voor den mont een rijpen druiven tack;
Maer niemant staet 'et vrij te plucken voor de sack.

T. II. p. 326.

silii vero poena exercetur in eos, qui sine certo domicilio agros pervagare et ex mendicitate victum quaerere student, postquam per aliquod tempus carceri fuerint inclusi (1). Illi demum qui ingenii animique tantum malignitate ducuntur, ut incendio, aliorum aedificia in ruinam vertant, nec uni tantum civium sed omnibus simul, tum quod ad vitam tum ad rem familiarem exitio sunt, delendi ex civitate, nec nimis est, idem illis poenam esse, quo aliis sive animi sive odii causa nocere cupiunt (2).

Jam satis mihi videor explicuisse quid ex naturali aequitate, jure civili comprobata, tum unicuique civi, tum universae reipublicae, aut ex contractu aut ex laesione vel maleficio debeatur: sed
quid

(1) Huc pertinent etiam illi qui olim in regionibus nostris vagantes, dicebantur *Heijdenen* vel *Egyptenaers*, et quorum hodieque frequens est sermo in Anglorum scriptis.

Maer ick wil niet te min bevelen aen de wetten,
Dat zij een naeder praem op dezen handel zetten;
Het is een stadt en dorp en alle menschen goet,
Dat niemant in het lant de luije buijcken voedt.

T. XIX. p. 82.

Praem a verbo *pramen*, *coërcere*, *premere* ex qua latina voce forte deducendum erit.

(2) Sal d'overheyt een guit, geneigt tot moort en brant;
Met vreden laten gaen, en dulden in het lant.

T. VIII. p. 319.

Incendiarii jure Romano vivi exurebantur vulgo: l. 28. §. 12. ff. de poenis (48, 19) l. 10. ff. ad l. Corn. de sic. (48, 8) l. 9. ff. de inc. ruin. et naufr. (47, 9) more solebant strangulari, aduri et rota torqueri v. Leeuwen, R. H. R. 4, 39, 11.

quid justum sit, quid aequum in dubitationem saepe incidit, vel, est turpissime dictu, absque bona fide, intervertitur (1): est autem haec praecipue, qua civitates florent, reveretur magistratus, protegitur civis quisque, justitia: quae ut exerceatur, praesint ei necesse est viri, summa splendidi prudentia, humanitate, fortitudine, honestate, temperantia, integritate; legum enim personam sustinent, easque interpretantur (2).

Ve-

- (1) Wat wort 'er tijt verquist in pleijten, twisten, kijven,
In 't rollen met den steen, in 't klappen met de schijven.

T. XV. p. 267.

- (2) Multa quae judicis ostendunt officium ubique refert
~~Catsius~~: exempli causa sequentia tantum describam:

Ick hebbe vrienden in het hof,

T. I. p. 226.

Telt den rechter gelt
Zoo is sijn oor ontstelt.

T. XIII. p. 315.

Non semper eheu! summam integritatem judices servasse
hic docemur.

En roert de sifte niet, en wilt u noijt bekroonen,
In water of in glas den dief te laten toonen;

T. II. p. 385.

Superstitionem hanc veterum fuisse docet ibi Catsius.

Hier, daer men onse vorst van sijne vrouw berooft,
Daer pleijt men in der nacht en met een dronken hooft;

T. IX. p. 51.

Intemperantia judicis hic improbatur.

De rechter binnen u (soo noem ick uw gewisse)
Die weeght uw gantsch bedrijf als in de rechte smisse;

T. XV. p. 268.

Smisse, officina aeraria, a verbo *smeden* quod et *conflare*
notat: dicitur aliquando *het vonnis smeden*.

Hij

Verum ut rite procedatur, nec temere aut festinantur ageretur, utque rerum judici omnia perspicua ac facilia sint, certis definitisque regulis haec continentur, quas breviter, ut universe quid faciendum sit cognoscatur, evolvere conabimur. Primum igitur si quis quod sibi debetur interveniente iudice, petat, requiritur ut adversarium in jus vocet. Differt autem haec in jus vocandi ratio: in criminalibus enim rebus, quum poenam tantum vindicat princeps aut magistratus, privatis civibus denuntiatio conceditur, et postea iudex ex officio inquit; reparationem tantum aut restitutionem laesionis postulat ipse qui detrimentum tulit.

De-

Hij doet de goede lieden quaet,
Die 't quade sonder straffen laet.

T. XIII. p. 318.

Haec ad fortitudinem refero.

Bijzonder overmits de Rechter letten sal,
Oock op een ijdel woort, of ander los geval.

T. XVII. p. 263.

Prudentiae praeceptum.

Hij leijt het schuldigh volck gelijk een rechter doet,
En brengt het daer het dient en daer het lijden moet.

T. XVIII. p. 133.

Postulat humanitas ut iudex sententiae adsit executioni.

Uti vox *jus* varie apud Romanos tum proprie tum de ipsis iudiciis aut de iudicum concilio sumitur sic apud nos utimur voce *wet* uti in hisce:

Die gaet daer aen de wet ten vollen openbaren,
Dat sij, eijlaes! vervoert van hare groene jaren, enz.

T. VI. p. 179.

Docet etiam Catsius, iudici non exemplis sed legibus utendum esse in iudicando, T. VI. p. 51.

Denunciatio haec fieri debet iis qui a principe vel summo magistratu in unoquoque vel pago vel urbe justitiae sunt praepositi, aut curiae provincialis procuratori (1). Si vero denunciatio non fiat, res tamen non infecta manet: in quolibet crimine enim, ubi non adest denunciatio, inquisitionem, iudex ex officio instituit (2); atque haec duobus

mo-

- (1) Hou op, hou vaerdig op mijn dochter aen te raken,
Of ick sal aen den schout mijn klachten kundig maken,
Of voor den hoog Bailjuw, of noch een hoger banck,
En 't sal u hinder doen uw leven dagen lanck.

T. VIII. p. 71.

Schout dicitur a *schuld*, *debitum*, hic proprie in causis civilibus cognoscebat: in criminalibus vero publicum, quod dicitur, ministerium tenebat *Bailjuw* vel *Balieu* quod a voce *Balie* forte deducendum, quae saepe pro ipso iudicio usurpatur. In curia provinciali dicebatur *Fiscaal* vel *Procureur-generaal*. Quod et *Schout* hoc loco a Catsio memoratur, exinde videtur explicandum, quod laesus hic etiam civiliter agere potuit. Ceterum ei qui dicitur *Bailluw* vel *officier* non licuit procedere in re criminali, nisi hoc sciverit et probaverit magistratus civilis.

Gedenk dan alle daegh uw feijlen aen te klagen,
En wat er qualick wil, voor uwe banck te dagen.

T. XVIII. p. 157.

- (2) Hier over is de vrouw in groot verdriet geslagen,
Haer man is ongesint, de Rechter laetse dagen,
En doet een hoogen eijsch, en maeckt het wijf verdacht
Haer kint met eijgen wil te hebben omgebracht.

T. III. p. 85.

Hic beve observatum, cum de crimine non constaret, adhibendam tantum fuisse citationem non apprehensionem: haec vero citatio, reo denunciari debuit tres dies ante quam se in iudicio sisteret. Dicitur *daging* ac proprie est *certi diei constitutio* a verbo *dag*, *dies*.

Daer

modis fit, sive enim apprehensione, si crimen apertum ac manifestum est, aut citatione si tantummodo suspicio, quamvis gravissima, adsit.

In civilibus vero rebus requiritur etiam citatio, nec unicuique citare licet. Hac in re enim adest differentia quoque: si apud superiorem judicem lis instituatur, libello supplici judicem adeundum est, cujus jussu fit ipsa citatio: in vulgari ac inferiori judicio, sua sponte actores citationem possunt justitiae mandare pedellis (1). Probe vero in primis, tum in civilibus tum in criminalibus, cavendum est ne apud judicem incompetentem fiat citatio, quippe cujus judicium omni effectu careret: qui publicum munus gerunt statim debent ad curiam vocari, estque aliud exemplum in liberis quibus parentes in jus vocare non conceditur nisi ab iudice veniam impetraverint (2). Quodsi vero contra

Daer pleijt men overhoop, al sonder eens te dagen
De koninginne self, al sonder eens te vragen.

T. XIX. p. 51.

- (1) Mij seijdt' een bode gister noen,
Daer ick gingh treden in het groen,
Dat ick ten hov' ontboden was,
En daerop scheijdt' ick nijt het gras.

T. XIV. p. 193.

- (2) En daerom dreef hij hart daer niet te recht te staen,
Maer naer des Keijzers Hof en tot diens recht te gaen.

T. XVIII. p. 188.

Haec jus Romanum spectant.

De liberorum contra parentes agendi facultate speciatim agitur, *T. V. p. 272.* de citatione vero aut iudice competenti non diserte agitur.

tra hoc illudve requisitum agatur, exceptioni, quae dicitur, locus est, uti si iudex incompetens est, exceptio vocatur declinatoria; si requisitum tempus inter citationem et sistendi diem non superest, exceptio dicitur dilatoria; si omnis causa, exceptione cadit, peremptoria est: quae una alterave exceptio si rite opponatur, ad alterum remittitur iudicem (1). Non autem hoc praetermittendum, in favorem eorum qui rerum erant ignari, institutum esse, etiam per alios in iudicio experiri posse; per procuratores nempe et advocatos; sensim autem sensimque hi diserte requiri coeperunt; in inferiori iudicio possunt soli procuratores reum defendere.

(1) Ghewis soo wij den aert van deze klachte kenden,
 Wij souden dit kraakeel van onsen banck versenden,
 Tot eenigh ander hof: men segge wat men wil,
 En staet ons geensins vrij te wijzen dit geschil:

T. IX. p. 52.

Exceptio belgice verset a verbo zich versetten, se opponere l. 20. ff. de iurisdictione (II, 1.) l. 2. ff. si quis in ius vocatus non ierit etc. (II, 5.)

Dat is de rechte banck daer twee geminde lieven,
 Haer vriendelijck geschil bepleijten sonder brieven.

T. IX. p. 55.

Brieven vulgo dicebantur ita brieven van inductie of atterminatie vel brieven van respijt tunc enim significabat quod nos vocamus surcheance quae a principe concedebatur vulgo in quinquennium vid. H. Gr. Inl. 3, 51, 8.

Hoc vero loco sive intelligenda sunt mandata quibus graphiarius curiae provincialis, reum admonebat, ut actoris voluntati cederet, addita clausula justificatoria, sive hic intelligenda est, *provisio* cui respondere debet reus, die praescripto, nisi exemplar ejus scriptae conclusionis acceperit.

dere, in majori vero et advocatus adesse debet (1). Si igitur procurator ille causam litis renunciaverit, incumbit reo ferre responsionem; cui rei, in causa principali tantum, ter, dies prodici potest (2). In unoquoque casu, is qui a summo magistratu rebus praepositus est (3), forum agit et si

(1) *Advocatus Rechts-voorspraak, Procureur taalman*, propterea ita dictus quia *litem* instituit: *lis* vero vel ipsa disceptatio dicitur. *Dingtaal a geding causa et taal enunciatio*. Exemplum in his:

En noch soo weet ick dit, voor u en mijn gebreken,
En sal geen Advocaet of Taelman mogen spreken;

T. XVII. p. 220.

(2) Drie termijnen van dilaij 1. Dag van beraed. 2. Absentie van rade. 3. Verstek, roijeren, en in staet stellen. — Ex primo tempore dicendi nobis venit formula:

Of 't veijnsen nimmer wel en staet,
Soo dient toch echter haer beraet,
En wat haer in den boesem leijt,
Niet voor den minnaer uijtgeselijt.

T. I. p. 182.

Des leijt sij in beraet, wat dat er dient gedaen,
Om sijn vermaerde kunst, tot niet te doen vergaen.

T. X. p. 66.

Responsionis exemplum hoc est:

Neen ik en scheld' u geensins quijt,
Maer wensch te weten uwen gront,
Waerop ghij wederspreken kont.

T. I. p. 184.

(3) De schout spant de *vierschaer*: *vierschaer* plurimi dicunt esse *schaer van vieren*; *schaeren* est colligere proprie ex agricolarum more oves tondendi et lanam colligendi; *tondere* vero est *scheren*; *instrumentum quo tondetur* et lana colligitur dicitur *scheer* vel *schaar*, inde pro unaquaque sumitur collectio uti dicitur *eene groote schare, menigte*. *Vier* quoniam *quatuor munera* ad forum constituendum et causam agendam requirebantur scil. *judicis, actoris, rei, et magistratus, regters, aanlegger, ver-*

si dilatoriam quam diximus illam exceptionem evitare cupit, observet ne hoc fiat injusto tempore. Est enim hoc interdiu, sole crescente, nec tamen ante horam nonam ante meridianam; et eo loco haberi debet ubi quisque facile accedat, neque admittitur nisi in domo, ubi nec potus nec cibus venditur (1).

Jam jura exercentur, qua in re si criminale judicium est, omnia rogantur ex reo quae causam reddunt lucidiorem (2), et simul adhibentur ii qui fac-

verweerder en schout. Ingeniose Bilderdijkus vocem deducendam arbitratur a *vijscher*, *vorscher*, *onderzoeker*. Vehementer obstat, vocis genus; ubique enim ad femininum refertur: si idem esset ac *vorscher* sine dubio masculinum genus requireretur. Exemplum est in proverbio: Hij behoeft wel een goede voorspraak die voor alle mans vijschaar betrokken wordt. T. XIV. p. 286.

Bemoeijde met haer eijgen siel,
En daer een staeghe vijschaer hiel.

T. XIV. p. 344.

(1) Wie is er heden nut om met besetten rade,
Te wegen dit geval; voorwaer het is te spade,
Om naer den rechten eijsch te sitten in 't gericht,
Waer treet men nae den noen in saken van gewicht?

T. IX. p. 51.

Soo haest de gulde son is nijt de see geresen,
Soo wort 'er in den raet gedongen en gewesen;
Maer als het groote licht ontrent het zuijden rijt.
Soo wort het recht gestaeckt tot op een ander tijt:

T. IX. p. 51.

Haec ultima non conveniunt cum edicto ducis Maximiliani super ea re lato die 26 Maji 1480. quod exstat apud v. Leeuwen 5, 1, 2.

(2) Facete et accurate ostenditur quomodo reus interrogari debeat, in saepius allata narratione, Frans trouwgeval zonder exempel:

De

facto adfuerunt illicito, aut si causa civilis est, qui rei cognitionem aut notitiam quamdam habent ac testes in utroque casu vocantur. Nec licet quemcumque admittere testem: prohibentur enim, interdicti, infames, capitales inimici, cognati, impuberes, furiosi: manifestum enim quisque percipiet, neminem testari posse si ipsius commodum periclitetur (1). At vero inquiunt, ita recte si tum reus tum testes citationi obtemperant: sunt autem homines, minus liberali educatione gaudentes, qui iudicis personam et faciem reformidant, et, quamvis innocentes, in jus vocari cum probrosum existimant, aufugiunt potius quam se iudicio submitunt. Verum hoc, sed eos nostra sequitur commiseratio: nam quamvis in re civili justam causam ha-

De rechter vraegt hem af, van waer hij oorsprong nam,
 En wat van ouden tijdt sijn ouders overquam;
 En wat hem eerst bewoog dat hij Bertrande vrijde
 En wie hem gunstig was van sijn of haerder sijde,
 En wie het stuck begon, en wie den handel sloot,
 En wie hem eerst geluck met sijn beminde boot;
 Wat jonckheijt alle daeg de bruijt quam onderhouden,
 Wat maent, en jaer en dagh dat sij te samen trouwen,
 Wat kleet Bertrande droegh op haren bruijlofsdagh,
 En wat men voor sieraet aen hare leden sagh;
 Waer dat het echte volck, en waer de jeught vergaerde,
 Wat priester dat het was die hen te samen paerde: enz.

T. VI. p. 231.

- (1) Die Prins heeft groter macht, dan Vorst of Koning doet,
 Hij vint getuijgen uijt, oock binnen uw gemoet.

T. XV. p. 268.

*Getuijgen vel tuijgen est narrare, verhalen unde ver-
 toog, narratio een verhaal.*

Op eijgen getuijgenisse is weijnigh te letten.

T. XIII. p. 358.

habeant, sumtus tamen debent ferre judicii; in re criminali vero patet infelicem semper fore sententiam, ei qui nullam sui defensionem legitimam adhibet (1). Expedit igitur in judicio praesentem esse, et quamvis non nisi magnis saepe sumtibus advocatum tecum feres, utile tamen est ac fere necessarium; qua propter etiam illud valere coepit ut magnam hi mercedem exigere soleant laboris, ac nullum, quoad scio, invenies qui sine ea, causam tuam in curia hic nostra defendet (2). Talem

(1) Si in causa civili non apparuerit reus, amittebat jus exceptionis declinatoriae, si altera vice, exceptionis dilatoriae, si tertia peremptoriam etiam exceptionem amittere solebat: In causa criminali exsilii et mulctus pecuniarii poena irrogabatur; et omnem etiam excipiendi facultatem amittebat:

Sij van een kleijn beleijt, en kleijnder van vermogen,
Is met haer droeve man in stilte wegh getogen.

T. III. p. 85.

't Is beter, wat er komt, te lijden met gedult;
Die blijft, is vroom geacht; die vlucht, dien geeft men schult;
T. VIII. p. 345.

(2) Want soo g' een Advocaet geen hant of beurs en vult,
Weet dat ge weijnigh hulps van hem genieten sult:

T. XVII. p. 221.

Ick weet hier in het hof niet éenen advocaet,
Die, sonder eenigh loon, sou pleijten voor den raet.

T. XVII. p. 222.

Die penninck, lieve vrient! die word een Advocaet,
En doet een schoon gesprek voor Godes hoogen raet;

T. XIX. p. 63.

Pleijten proprie explanare a plaeten vel pletten unde een plaet, een plein, een plat, een plaets quae omnia planum quid denotant. Gall. plaidoyer, Ital. plaire.

Eorum qui paupertate laborant insigni causae, tum advocatis tum procuratoribus, ab ipsa curia, agendaecom-

lem igitur si tibi sumas, causam bene orare atque in tuum favorem interpretari debet quod praecipuum est ejus officium: in rebus civilibus ab utraque parte hi ad orandam causam eliguntur, in criminalibus tantum a parte rei, cum magistratus hic actor est ac nomine principis poenam infligendam rogat, atque argumentis, quod requirit, confirmat. Jam hisce peractis superest ut ferat suam sententiam judex (1): haec uti omnia quae apud

ju-
committuntur sine ulla mercede: hoc animadvertendum mihi videbatur ex A. 78. Inst. curiae Holl., Zeel. et Frisiae, lata anno 1531.

- (1) De saecke wort bepleijt, de vuijle daet bewezen,
Het vonnis ingestelt, en openbaer gelesen:

T. II. p. 235.

Hij eijst, beschuldigt, pleijt, doet alle saken blijken,
En gaet, op vasten gront, een deftigh vonnis strijken.

T. XV. p. 268.

't Is waer dat binnen ons een richtstoel is verheven,
Waer voor of tegen ons het vonnis wort gegeven.

T. XVII. p. 244.

Sijn nijt uw aerts bedrijf processen opgeresen,
En dat naer uwen sin het vonnis word gewesen.

T. XIX. p. 51.

Vonnis idem ac *vondenisse* omnes assentiuntur ab *inveniendo* (*vinden*, *vijnden*) derivandum. Non placet. Si enim ipsam verbi vim ac sententiam attendimus, et cum aliorum populorum dicendi formam conferimus, diceremus cohaerere cum verbo *wannen* vel *vannen* cujus significatio est *separare frumentum ab acere* (het koren van het kaf scheiden): jam *partes separare* magis convenit cum ingenio verbi *vonnissen*. Accedit quod idem animadvertendum est in lingua latina ubi *crimen* dicitur a *cernendo* quod etiam notat *separare*: graeca denique nobis succurrunt: *κρίνειν* enim tum *cernere* tum *judicare* notat: *κρίσις*, *judicatio*,

judicem aguntur publice debet praelegi, ac quo magis argumenta addidit quibus ita judicandum fuisse existimaverit, eo magis suam aequitatem atque integritatem probasse dicendus erit (1). Ultro autem percipitur exinde, nostrorum hominum, aliorum longe superare humanitatem, a quibus omnia secundum judicis arbitrium aguntur: uti apud eos jam obtinere accepimus, qui crudelioribus ac minus cultis Muhamedi legibus vinciuntur (2). Prouti igitur judicis sententia lata est, sive actor vicerit sive ejus causa ceciderit, haec lex est habenda, neque ab ea recedere unquam

po-

sententia, κριτής *judex*, κρίμα *judicium*, decretum. Belgice dicimus etiam *bescheijt* a verbo *scheiden*, *separare* ut: *Siet hier in 't korte mijn bescheijt*. T. I. p. 176.

- (1) En als 'er eenigh mensch is tot 'er doot verwesen,
Soo wort in 't openbaer het vonnis opgelesen.

T. XVII. p. 83.

Hoc loco instrumentum quod apud Francos Guillottine dicitur accurate describitur: Publice omnia in judicio agendi ratio legibus Francicis partim et recte coërcetur.

Sie, als een Rechter selfs zijn reden komt te geven,
Waer op, na rijp beraet, het vonnis word geschreven,
Dat is van groot gevolg en schier gelijck een wet,
Daer op, geminde ziel! ten naauwsten dient gelet.

T. XIX. p. 136.

- (2) Wanneer de groote Prins, van Mahomet gesproken,
Vint iemant, die van hem heeft gunst en eer genoten,
In eenigh vreemt bejagh, dat hem niet aen en staet,
Soo gaet hij dus te werck, en al met kort beraet:
Hij neemt een wit papier, in swart Fluweel gewonden,
Daer in wert dit geschrift en anders niet gevonden;
Weet Bassa, dat ghij sijt van mijne gunst berooft,
Gij daerom, blijf van hier, maer sent uw bloedig hoofd.

T. XVII. p. 92.

poteris nisi exstiterit tribunal, cujus potestas in eo major est, ut priori huicce sententiae novo iudicio derogetur: in quacumque causa enim, tum civili tum criminali, ad alios iudices provocare licet, nisi quibus in rebus hoc speciatim negatur (1). Quodsi vero novis illis iudicibus sententia vitiosa apparuerit, eam revocare solent, et quasi nunquam lata fuerit habetur; in eo vero hunc ordinem semper servari oportet, ut ab inferioris iudicis sententia, provocetur ad superiorem qui proxime sequitur. Summa vero adest hinc curia, a cujus sententiis non provocare licet, sed quae ipsa, additis juris peritis septem, rem revidet, si error forte irrepserit (2). His omnibus

(1) Dicitur *de eijsch toegestaan of ontzegt* uti exemplum hujus formae habemus:

Want soo de vader iet ontdeekt
Dat tot des vrijers nadeel streckt,
En dat sijn eijsch hem wort ontseijt,
Siet! wat een spel is daer bereijt.

T. I. p. 186.

Ick eijschte voor de leste reijs,
Een soentjen tot besluijt;
Maer sij ontseijde mijnen eijsch,
Ick moest ten huijse uijt.

T. X. p. 46.

Wat hier de Rechter seijt dat is een staele wet.

T. XIX. p. 239.

Het stueck dient naerder ondersocht,
En vrij wat beter overdocht;

T. I. p. 151.

En acht niet alle dingen goet,
Schoon die het hof bij wijlen doet.

T. I. p. 83.

(2) Jam curia suprema fere in proverbium abierat
ut:

bus peractis, ultimae huic obtemperandum est sententiae, ejus executio, nisi gratuito sequatur damnatus, ipsis ministris justitiae mandatur (1). Atque eo modo res absolvuntur. Unica vero superest ratio qua judicis decreta perimuntur eaque nostra humanitate dignissima, jus scilicet quod principi conceditur ignoscendi ac poenam remittendi (2). Ecce reipublicae moderatorem ad patris

Schout alle vuyl bejagh dat nwen naesten schaet,
De hemel siet het al; daer is den hogen raet.

T. XVIII. p. 133.

De ipsa curia loquitur ipse in sua vita Catsius.

Ick was veel op het Hof en op den hoogen Raet,
Om wat de schoole leert te brengen tot de daet.

T. XIX. p. 165.

De modo quo revisione sententiae hujus curiae infirmari potuerunt vid. Ordonnantie ende Instructie van den hoogen Raedt van Appel in Hollandt tit. van Propositionen van erreuren ende revisie Art. 279. ad 289. promulgata anno 1582.

(1) Sta vast, ghij die weleer in desen u vergreept,
Die gaen wil wort geleijt, die niet en wil, gesleept,

T. XVII. p. 171.

Memorandum hic antiquitus etiam moris fuisse ut qui capite erant damnati, curriculo ad supplicium veherentur: melius sane ac apud nos in medio populi tumultu, homines illi fere semimortui pedites ad immane patibulum ducuntur.

Als ijemant naer de galgh gevoert wort met een wagen,
Al wort hij door het velt en aertigh groen gedragen;
Hij vint in 't schoonste wout geen lust of soet vermaeck.

T. XV. p. 260.

(2) Seijt dat hij aen het wijf haer diefte wil vergeven,
En haer oock bijstant doen, om wel te mogen leven.

T. VI. p. 176.

Vermits haer vader selfs daer eerste lantvoogt was:

T. VI. p. 177.

tris familiae officium redeuntem! Parenti optimo omnes rerum suarum curam credunt, fidem praestant, commodum quisque suum committit, legum praescripta servanda traduntur (1): at pater ille sit bonus, prudens, constans, sapiens, justus, clemens. Jam hanc materiem mittimus.

- (1) Ghij, met u weerde man, sijt hier als hooge machten,
 Als Princen van het lant; laet uwe kinders achten
 Voor Ridders van den staet, en doet er vorder bij
 De boden van het huijs; siet daer uw borgerij.
 Hoe mooghje, jonge vrou, uw sinnen laten swieren?
 Hoe konje ledigh sijn? ghij moet een Rijck bestieren,
 Ghij moet een vorstendom, een lant, een ganschen staet
 Behoeden van gevaer, en dat met eijgen raet.
 Ghij moet u menighmael als ware rechters toonen,
 Nu straffen naer den eijsch, dan goede diensten loonen;
 Hier na den regel gaen, daer uijt een volle macht
 Iets rechten dat 'er schort, al naeje dienstig acht.
 Hier moetje stil gemor en muijterij beletten,
 Daer iemant met 'er daet uijt alle staten setten;
 In 't korte groot beslag, oock in het kleijne wijck,
 Soo dat men seggen magh: een huijs een koninckrijck.

T. II. p. 410 et 411.

Primam igitur quam mihi proposueram disputationis partem hic absolutam habemus, cui earum rerum specimen adjungere decrevi quibus auctoris nostri, tum de jurisprudentiae constituendae tum de politicarum rerum praecipuis quibusdam locis continetur sententia. Illud tamen monendum, haud similem hic aperiri campum nec tam late patere, sed magis abruptum saepe argumentum inopia labo-

borare, quapropter perpetuum σύστημα ex iis conficere non conatus sum: at alia ratione hoc expediendum videbatur, scilicet singulis capitulatim absolvendis. Hac autem in re illud praecipue propositum erat ut cognitum haberemus, an recte, acute, liberaliter judicaverit, et rei publicae peritus habendus sit. Breviter igitur, Catsii sententiam ita enunciare conati sumus ut simul apparet quibus in judicando rationibus ductus fuerit et quomodo iudicium illud cohaereat cum iis quae nostra aetas tulit et nostris legibus continentur.

Ultimo denique loco monendum est, ne negligentiae accuser, novam Catsii editionem tum demum apparuisse, cum primam disputationis partem jam absolveram: quod si prius accidisset, eam forte secutus essem, eandam ob causam ob quam Feithiana jam usus sum, propterea scilicet quod maxime vulgaris erat; nam propter innumerabilia vitia neque hanc neque illam commendarem: hisce tamen maxime novissima editio abundat, in qua, tum Feithii omnia, tum novi editoris haud pauca animadvertantur. Caeterum doleo virum, quem doctum libenter credo, qui hujus editionis curam suscepit tam parum philosophiam commendasse: testetur memorabilis locus in editione WITSENIA GEYSBEEKIANA, in praef. pag. 9. Animadversiones sunt facetae.

CONDITIO MULIERUM.

Si universe legum sententiam circa hominum in civitate diversam conditionem attendimus, maxime variam eam fuisse apparet: ubique autem primum locum fere occupat discrimen inter mares ac foeminas. Docemur alias gentes fuisse, quae omnem foeminarum agendi libertatem restrinxerunt, alias contra nullis fere finibus eam circumscripsisse. Inter eos qui maxime foeminis indulserunt, nec propter imperii sapientiam tamen minus celebrantur, refert Catsius Justinianum, Romanae Jurisprudentiae instauratorem, quem leges quidem tulisse memorat a muliere rogatas. Alienum vero existimat a sexus feminei debilitate reliquisque ejus animi dotibus, ut in senatum aut judicia aut belli turbas admittatur aut publicis rebus praesit. Prudenter vero monendum existimat, non ab omni rerum cura foeminas esse alienas, quarum auxilio saepe magni momenti res gestas fuisse novimus. (1). Ab eo Catsii consilio non valde differunt quae in nostris legibus sancita inveniuntur: mediam nempe viam, sequi optimum ibi habetur, atque alterum nec inferiorem tamen locum occupant mulieres: digna haec consilia videntur cultiori aevo, quo libertatis abusus, ipsum docuit usum; verum praeclara sunt humanitatis ac sapientiae vestigia, in republica nascente

Q

sed

sed rudi , eoque praestantiora , quo magis auctor
suae aetatis doctrinam superat.

(1) Ghij toont door uw beleijt , dat alle schrijvers dwalen ,
Die gantsch het vrouw - behulp besluyten in de palen
Van bed en kinderqueeck , en seggen dat de man ,
Geen nut als dat alleen , van vrouwen trekken kan.

T. II. p. 453. ibiq. nota.

Siet vrij de Grieken aen , siet Duijtsen en siet Fransen ,
Die hebben al te mael oock midden in de lansen ,
Oock in het krijghsbeleijdt de vrouwen raedt gevraeght
En op haer geestigh breijn een stouten slag gewaeght.

T. II. p. 413. ibiq. nota.

Justinianus self heeft openlick gepresen ,
Den raet door sijne gaë sijn Raden aangewesen ;
Hij die de wetten gaf , en heeft zich niet geschaemt ,
Te geven aen het Rijck , een wet bij haer geraemt.

T. II. p. 413. ibiq. nota.

Niet in het huijs alleen (gelijck wij voren spraecken)
Of in het licht beslag van kleijne keucken - saecken ;
Maer oock in ander werck dat vrij wat hooger gaet ,
Al raeckt het menighmael den gront van uwen staet.

T. II. p. 416.

Ghij moet niet komen in den raet ,
Noch daer 't een heir het ander slaet ,
Al wat daer dienstigh wesen kan ,
Dat sijn al plichten van den man.

T. I. p. 69.

NUPTIAE.

α CONSENSUS.

Ut naturae convenit , parentes liberorum edu-
cationi prospicere , sic etiam liberis incumbit offi-
cium , ut honorem ac reverentiam praestent pa-
rentibus : neque ulla re magis haec probantur
quam

quam animo grato, et praeceptorum observantia et consiliorum executione: etiam hoc ipsis liberis prodest: nam illud inprimis unicuique parenti est proprium, ut ea praecepta consiliaque praebeat, quibus maxime liberorum salus promoveatur. Cum autem vix quidquam majoris momenti hominibus, sit, quam ipsum conjugium, est pietatis, primum eorum sententiam et consilium rogari, quibus sine praejudicio, animoque stabili judicare licet. Honestati repugnare quidem docet Catsius, fraudulentis aut adulatoriis verbis virginem a parentibus detrahere, et simul praecipit adeundum esse parentem aut tutorem (1). At, hac in re quoque, naturalis uniuscujusque libertas servetur, nec parentibus solis cura liberos despondendi relinquatur, aut inscientes aut saepe recusantes (2). Sapientem hunc limitem Catsius parentum potestati videtur posuisse; est enim ejus consilium:

Ick rade dat de vadermacht,
In desen deele sij versacht,
En dat men noijt met onverstant,
Haer dringe tot den echten bant.

T. I. p. 189.

Memorable exemplum tum justae severitatis, tum paterni amoris exhibet in animadversionibus (T. VI. p. 56 et 57). Pater enim, cujus filia absque consensu nuptias inierat, illam non prius videre noluit, quam reliquas omnes in matrimonium col-

locavisset. Hoc vero peracto, nil amplius reconciliationi obstabat, a qua ideo tantum se abstinuerat, ut reliquae severo hoc exemplo abhorrerent. Omnibus fere legibus comprobatur et firmatur ejus super consensu parentum sententia. Hoc ex divinis praeceptis descendens, quamdiu moribus et institutis recipiatur, parentes colantur, tamdiu felix imperium erit. Hic enim felicitatis fons est, eoque magis patrium solum amamus: quod cum in una parte rite Gallorum legislator observaverit, in altera perverso studio neglexisse dolemus.

- (1) Als mij een maeght bevalt dan sal ick henen gaen,
 En spreken met bescheijdt, of vooght of vader aen;
 Een vrijster met bedrogh of door een listigh vleijen,
 Te soeken buijten spoor of om den tuijn te leijen,
 Een jong' en teere spruijt te brengen aen den brij,
 En staet noch slecht gesel, noch edellieden vrij.

T. VIII. p. 154.

- (2) Een die onwilligh is hiertoe te willen dwingen,
 Baert niet dan ongeluck, of immers vreemde dingen.

T. VIII. p. 152.

Cf. etiam *T. XIII. p. 159.*

β A E T A S.

Cum leges plerumque ex populi, quibus feruntur, indole et moribus originem petiverunt, atque mores pro diversa regione varii reperiuntur, naturae maxime convenit, ut circa aetatem eorum qui nuptias contrahunt, varie caveatur. Uti enim splendet in oriente terra, sempiterna fructuum abun-

abundantia, ac nascentes cito, citius deflorescunt, eandem hominibus naturam inesse videmus; vividum, alacre ingenium est eorum qui fertile solum, tardius sed stabile eorum qui frigidum incolunt. Repetendum exinde quod veteres eam aetatem nuptiis praescripserint, qua nostri homines e pueris nondum excesserunt, et hoc etiam fortasse, quod, tam varia, de ea aetate constituenda, variorum philosophorum opinio fuerit. Hanc vero, nostrae regionis habita ratione, contra omnes quas habemus leges, Catsius constituendam existimat, nec viros ante vigesimum octavum, mulieres ante primum et vigesimum aetatis annum, nubiles habendos esse statuit; cecinit enim:

Indien ghij soeckt een aerdigh paer,
Soo geeft de maeght drie seven jaer,
Den jongman seven boven dien,
En groetse dan voor echte liën,
Een weijnigh meer, een weijnigh min,
Dat maeckt een eerlick huijsgesin.

T. I. p. 240.

Quamvis autem plures maturius ad pubertatem pervenisse constet, qui liberalius educati sunt, multi tamen ex inferioris ordinis hominibus, vix ea aetate corporis et ingenii simul firmitate gaudent: at praecipue cavendum reipublicae, ne imbecilli nascantur cives. Ex eodem ut ita dicam principio monet Catsius, eorum cohibenda esse matrimonia qui aetate valde sunt impares, uti constitutione Genevensi cautum esse docet, ne

sexagenarius uxorem ducat triginta annis minorem, neque quadraginta annorum foemina, marito nubat triginta quinque minori (1). At, alia quoque praecepta tradit, e quibus patet aequalitatem omnium rerum, ad matrimonii felicitatem, eum maxime credidisse necessariam, et vitam domesticam fontem esse vitae publicae. Sic alienum docet, conjuges invicem ante nuptias corporis vitia celare (2); aut diversum cultum religiosum profiteri (3), sic polygamiam vehementer improbat, quippe qua corporis non animi conjunctio efficiatur: qua in re, non juvat veterum laudatissimorum virorum exemplum; suum enim crimen nemo alterius crimine extinguendum existimet (4). Nec minus perniciosum erit reipublicae, foeminam plures simul aut intra unius anni spatium habere maritos: morte autem dissoluto matrimonio, ut per totum annum lugeatur, decorum esse juste praecipit, ac foeminis a secundis abstinendum esse nuptiis, ne mater partum edat incertum, sanguis perturbetur (5). Denique fert Catsii sententia, et hanc ejus opinionem esse suo confirmavit exemplo, *secundas nuptias raro esse secundas*: at non ignarus plerumque admitti solere secundas illas nuptias, graviter monet, ne inconsiderate ineantur et illud praecipue cavendum, ne ex priori matrimonio suscepti liberi detrimentum capiant aut in hereditate turbentur (6). Qua de re jam antiquo mo-

more cautum fuisse, supra vidimus, nec minus
nostrâ haec comprobantur jurisprudentiâ.

- (1) Indien ghij veertigh telt, soo dient ghij niet te paren
Met een die niet en komt tot vijf- en dertigh jaren,
En soo daer eenigh man de t' sestigh overleeft,
Hem dient geen jonge vrouw die min als dertigh heeft;
Siet daer een rechte peijl, die soo het mochte wesen
Wel diende voor een wet te worden afgelesen.

T. III. p. 208. ibique nota.

- (2) *T. V. p. 58—66.*

- (3) *Cf. T. VI. p. 220.*

- (4) De daet van Abraham kan t' uwer baet niet strekken,
Men mag geen eijgen vuyl met iemants feijl bedekken.

Memorat Catsius haec Augustini:

Hij gebruijckte met meerder tucht veel vrouwen, dan men nu
ééne doet: O wat voortreffelicken man, die de vrouwen man-
nelick wist te gebruijcken, sijn huisvrouw soberlick, sijn dienst-
maegt gehoorsaemlick, geene onmatelick!!

- (5) Wil iemant met één wijf verscheijde mannen paren,
Geen moeder heeft de magt een seker kint te baren;
Geen kint en kan 'er sijn, dat eenigh seker man,
Met billijck onderscheijst sijn vader noemen kan.

T. VIII. p. 253. et nota p. 250.

Ghij die u saecken recht ten goede van de seden,
Bied eere door den tijt aen uwen overleden;
Koomt niet als met bescheijst ontrent het echte bed,
Een jaer is voor de rouw, dat is een oude wet.

T. III. p. 203.

- (6) Voorts raed' ick datje noijt en trout,
(Ten sij ghij schamel sijt of out)
Een, die sijn wijf heeft overleeft,
En kinders sonder moeder heeft.

T. I. p. 91.

Een stiefmoer is een woort dat al te vinnigh luyt,
Ondienstigh boven al, ontrent een jonge bruijt:

T. III. p. 207. ibique nota.

En past u nimmermeer de bruijt te laten maecken,
Of (soo ghij kinders hebt) vereffent alle saecken;
Geeft hun dat reden is, aleer een tweede man,
U gunste tegenstaen of wederhouden kan.

T. III. p. 209.

γ COMMUNIO BONORUM.

Ut a remotissimis inde temporibus lege sancitum fuisse vidimus, eos qui corpore et animo junguntur, nil separatim habere, quam legem a natura fere hominibus innatam esse dixerim, sic etiam Catsius valde reprehendit eorum avaritiam, quorum cum omnia communicentur, bona separata habentur. At ex iis quae tradidit, non omni reprehensione vacare Catsii aetatem conficeremus: commune enim fere vitium obtinuisse significat, quod nimis bonorum tenaces fuerint homines. Infelicem exitum praebere bonorum divisionem, in dies experientiam docuisse monet, domesticam discordiam, causas litigiosas frequentes. Nuptiarum demum originem, ab omni adjuncta conditione alienam esse censet, amoris vinculum ibi requiri, nec summum numen, quum primas nuptias instituerit, eas conditionibus atratis maculasse. Agnoscimus hic iterum virum sapientem, prudentem, religiosum.

Sie dus hout nu het volck: (men moet het houwen noemen,
Want ieder hout zijn goet,) wie kan van liefde roemen,
Daer ieder schoon hij trout zijn goet bewaert alleen,
't Fij van bijzonder goet als 't ligchaem is gemeen.

T. XI. p. 217.

Ghij dan die vrede soeckt, en stelt geen eijgen goet
Bijzonder in de beurs, bijzonder in 't gemoet;
Hoe menigh swaer geschil wort in het huijs gedreven,
En voor het hof gepleijt, omdat er is geschreven?
Gewis hij die het wijf heeft bij den man geset,
En heeft de reijne trou niet met ten inckt besmet.

T. II. p. 57.

Cff. Omnino auctoris Animadversiones.

δ SEPARATIO ET DIVORTIUM.

Quod jam Romani de nuptiis scripsere, eo illas consilio contrahi, ut perpetua existat vitae consuetudo, id optimum omni aetate praeceptum esse, firmat experientia; est pietatis praeceptum illius vinculi separationem non admittere, est probitatis, religionis (1). Si vero adeo processerunt saevitiae aut injuriae, ut non amplius innocenti sufficiant supplicatio, preces, tum denique matrimonium dissolvendum esse putat Catsius; nec progrediendum tamen inconsiderate: officium incumbere docet parentibus, primo ad reconciliationem vocare: hi enim atrox ingenium liberorum, sapienti moderataque oratione saepe mitigare possunt: quae si inefficacia appareant, adsunt ex populo principes, magistratus iique qui divino cultui praesunt. Hos praecipue decere existimat privatam hominum vitam animadvertere, ut mores et publica salus custodiantur: fert enim eorum muneris auctoritas, ac venerandae aetatis prudentia et dignitas, ut ad humanitatem, probitatem, honestatemque morum exhortari possint: tandem vero, si omnis eorum ratio flocci habeatur, ad leges quasi ultimum refugium recurrendum est, quarum tum omnis severitas invocetur (2). Quam hic attulimus, Catsii sententia digna videtur, quam prae ceteris animadvertamus, quippe quae animum

ostendit probitatis, virtutis, humanitatis sensu imbutum, hominem religiosissimum. Idem hoc humanitatis principium rite quoque servarunt gallicarum legum auctores. (Art. Cod. Civ. 239).

- (1) Men segge wat men wil, 't en is geen Christen aert,
Te scheijden van 't gesin, wanneer men is gepaert.

T. II. p. 299.

- (2) Ick wenste dat de wet noijt paer en wilde scheijden,
Noijt haer geduchte macht en stelde tusschen beijden,
Dan als het huijs-gewoel en onversoende haet
Nu kankert in het mergh en buijten hope staet.

T. II. p. 300. ibiq. nota.

Eerst dient 'er tot den man, en voor den Heer geschreijt;
Eerst dient 'er al gedaen dat voren is geseijt;
Soo dit u niet en helpt, maer valt gelijk verloren,
En dat sijn felle sucht is harder dan te voren,
Soo berst ten lesten uijt door uwe droeve stem,
En roep oock ander volck tot rechters over hem. enz.

T. II. p. 297.

De hoeders van het volck, de herders van de kerck,
Laet die hem sijn gebreck met diere woorden seggen,
En even Godes vloeck hem op den boesem leggen,
Laet dreijgen eeuwigh leet en dringen op de wet.

T. II. p. 298.

§ CAUSAE DIVERTENDI JUSTAE.

Quodsi erga se invicem eo sint animo conjuges, ut intolerabilis fiat vitae consuetudo, ac nulla plane ratione restitui possit tranquillitas domestica, tum denique permittatur divortium necesse est. Et plures sane existere possunt causae, quibus illa consuetudo evadit periculosa. Primum hic locum tenet eorum saevitia, qui conjugem

gra-

gravissimis injuriis afficiunt, odiumque effrenatum excitant. Graviore inde calamitates oriuntur, laesiones, verbera: quae uti valde improbanda sunt, ita severissime punienda statuit Catsius: enim vero non a contractu aliquo descendere existimat leges nuptiales, verum ab ipso summo numine repetendas esse:

Gij dwaelt, indien ghij meijnt dat God de vuijle vaten,
Vol onbeschoften brant, heeft sonder wet gelaten
En sonder rechte straf; de wetten van de trou,
Zijn juijst op éénen dagh geschapen met de vrou.

T. VIII. p. 255. ibiq. nota. Cf. T. VI. p. 265.

At quamvis non dubitamus, hujusmodi saevitias iis annumerare, quae universae etiam civitati exitio sunt habenda, nimis tamen poetam nostrum probitati indulsisse credimus, quum eos, qui in uxorem saeviunt, civitatis jure privari debere censet atque in exilium mitti; illud enim significare videntur haec:

Ach Cato was te wrang, die sett' een Raets-heer af
Omdat hij buijtens tijds sijn wijf een soentjen gaf;
Hij mocht op beter gront, de vrouwen-smijters plagen, (1)
Ontnemen haeren staet, en uijt den lande jagen;

T. II. p. 287 et 288. ibiq. nota.

Haec enim poena, omnem spem, redeundi ad virtutem, adimere videtur. Nostrae etiam leges minus severe circa hanc rem statuunt. Una haec gravissima divertendi causa est, cui accedit eorum immanitas qui adulterium committunt: hoc enim simul omnia labuntur, corrui fides, et divinae simul ac humanae leges negliguntur.

(1) *Smijten est jacere ita ut percutias.*

D O M I N I U M.

Si attendamus, quale eorum fuerit consilium qui primas societates condiderunt, illud praecipue spectasse dicendum erit, ut mutua fide mutuoque auxilio, tum cujusque persona, tum res ejus familiaris ab injustis aggressoribus tuta esset. Iis igitur debemus quae socialis vita secum fert, decora, honesta, jucunda; hinc artium ac disciplinarum luxuria, agriculturae studium; haec enim absque illa fide necessario corruerent; redirent homines ad pristinam morum barbariem, ubique arma bellicae flagitia, quisque homo hostis esset. Uniuscujusque igitur, omnisque reipublicae quum intersit, eam intactam servari, nec mores corrumpi, providendum est legibus, ne quis in exercendo jure dominii turbetur, aut ei adimantur quae justo titulo sibi acquisiverit. Hoc etiam significavit Catsius quum omnem violentiam ac jus fortioris improbens, sequentia addidit:

Daer is het gantsche lant ten hoogsten aen gelegen,
 Dat ijder een sijn goet door wettelicke wegen,
 Verkrijgh en oock bewaer; dat is het rechte wit
 Waerop een ijder mensch, al wat hij heeft besit.

T. VIII. p. 248.

Nec diversam dominii cujusque sanctitatis doctrinam, in nostris etiam legibus conservatam habemus: nec illud ab aequitate recedit, quod pro communi utilitate quisque sui juris partem conce-

cedat, aut e suo dominio expelli possit, si universitatis commodum illud postulat (Art. Cod. Civ. 545), ac justam domino indemnitate praestat reipublicae princeps. At difficilem hujusmodi legum executionem esse, saepius docuit experientia, nec minus ex ipsa Catsii vita comperimus.

BONORUM DIVISIO.

Est sine dubio primum eorum officium qui circa jus civile leges ponunt, ut dissensiones causasque exinde oriundas litigiosas, quantum fieri possit, evitare conentur. Iis juris locis, e quibus maximae semper oriuntur rixae, annumerari meretur doctrina de successione. Illud enim praeter ceteris appetit humanum ingenium, ut suas opes ac potestatem augeat. Saepe igitur fit ut plures, unam rem, natura individuum, communem habeant, (idem valet de communione ex contractu, quam mittimus propterea, quod tunc ipse contractus agendi normam praescribit). Sapienter caverunt nostri leges, unicuique concedi facultatem, communium eorum bonorum justam petere divisionem: illud optime observaverunt, quo res diutius maneant communes, eo difficilius unicuique suam partem adjudicandam esse. Neque illud etiam novissime obtinuit. Jam Catsii aetate hujus

rei experientia adeo creverat, ut in proverbium illud abiisse diceremus:

Korte rekeningen, lange vriendschap.

Van oude rekeningen, en out goet te deelen,
Ontstaen gemeenlick nieuwe krakeelen.

T. XIV. p. 173.

Cum nostra agendi ratione, etiam hac in parte igitur, maxime convenit poëtae opinio: res expediendas esse, ne ex antiquarum rerum divisione novae nascantur discordiae.

CONTRACTUS ET OBLIGATIONES.

α ΕΜΤΙΟ - VENDITIO.

Disputarunt jam diu Romani juris interpretes; nec inter doctos plane constare videtur, an ex ejusdem juris doctrina, emtionis venditionis contractu inito, statim jus in re acquireret emtor, etiamsi ipsius rei traditio non sequeretur. Nobis hisce de rebus jam non agentibus, quaestiones e jure civili petitaе, sunt omittendae. Nostris legibus circa illam juris partem ita cautum est Articulis 1583 et 1589 codicis nostri civilis, ut perfecta ab omni parte censeatur emtio venditio, dummodo partes de re vendita ac pretio consenserint, et promissa venditione, ea pro perfecta ha-

bea-

beat. Hae vero constitutiones dignae sunt, quae in perpetuum valeant, praecipue nostris in regionibus; maxime enim mercatura cum populis externis etiam floret, quo major bona fides existit: majoribus vero solemnitatibus adstricta diminuitur. Emtionis venditionis contractum bona fide superstrui, optimum quoque existimarunt majores nostri, illudque significasse videtur dicendi formula qua Catsius etiam utitur:

⁹t Is best te seggen: koop is koop.

T. I. p. 90.

β LOCATIO OPERARUM.

Est sane ab humana natura alienissimum, illos quos pares natos esse constat, maximopere diversae esse conditionis, alios summa agendi libertate gaudere, alios turpissimae servituti esse subjectos. Verum tamen non ita aequitati contrarium sed consentaneum fere dixerim, unum alterius ope juvari, eumque praestantissimum haberi, cujus majoris momenti opera et auxilium videtur. Inde varii in hominum civitate ordines, divitum ac pauperum discrimen. Hi igitur operas conducunt, quae conductio, omni servitutis specie abhorret. Docet tamen Catsius, nihilominus morem in Anglia receptum fuisse, ut conductitiis illis hominibus serviliter uterentur, atque in ancillas praecipue sae-

vi-

virent, easque verberibus ad propositum officium adducerent, quod simul praecipit a moribus nostrae regionis esse remotissimum:

Laet aen het Brittenlant de strenge mejssen tucht,
Ten kooft niet overeen met onse Seeuwsche lucht.

a quibus saevitiis, hoc nostro tempore, nullum populum magis alienum videri, quam ipsos Anglos, mirum est. Si vero de constituendis legibus circa conductitios quaeratur, meliorem eamque magis temperatam agendi rationem praescribit Catsius. Sapientius enim egisse existimat illum, qui, si conductitii negligenter officio funguntur, statim illos dimittit ac mercedem solvit. (1). Fert autem aequitas, ut ex ea mercede deducat, quanto sive negligentia sive imperitia, minus perfecerint quam quibus ex contractu obstringerentur.

Aliud quoque circa conductitios quid cavendum esse, non inutile praecipitur: factum enim esse saepissime, accepimus, ut conductitii illi, utentes nomine ac honesta domini fama, hic illic quidquam emerent, nec pretium solverent, eamve saltem solutionem in longum tempus remitterent. Unicuique certe patri familias cavendum est, ne aut famuli aut liberi hujusmodi quid facere possint, quo non tantum ipsius rationes turbantur, verum etiam formantur illi ad vitia et nequitias (2). Prudenter admodum, iisdem de rebus, docent nostrae leges, iis prospiciendum esse, qui ex venditione victum quaerunt; at si nimia sive impu-
be-

berum sive conductitiorum fide ducti, sine pretio illis vendiderint, nulla iis actio adversus parentes aut heros conceditur.

- (1) Doch wat er ommeget, en laet uw broose sinnen,
Soo verre nimmermeer van gramschap overwinnen,
Van oijt door onverdult een meijt te willen slaen;
Neen, daer is beter weg; betaelt en laetse gaen. —

T. II. p. 282.

- (2) Leert noch het dienstbaer volck, leert uwe kinders zorgen,
Noijt eenigh kleijn behoef te lorssen of te borgen;
’t Is nut dat ghij het huijs op desen regel stelt,
Dat niemant voor het huijs en koope sonder gelt.

T. II. p. 375.

Borgen est hoc loco non solvere, famae suae fidei esse jubere.

Lorssen idem fere denotat sed sensu inhonestiori; lorren est fraudare aliquem a lore vel leure, unde iemand te leur stellen id est non faciendo quod promiseris decipere. Lorer est homo tardus in re debita praestanda, lorssen, tardum esse in praestando debito.

IMPERIUM REGIUM REGISQUE OFFICIA.

Qualiscunque tandem primarum civitatum origo fuerit, aut unde repetenda, illud satis constat, primam imperii formam non fuisse, quae dicitur Δημοκρατική. Homines enim plerumque diversa sequentes, unum elegisse verosimile est, variorum opinionum arbitrum, eumque sapientissimum, prudentissimum ac fortissimum. Hoc etiam optimum esse docuit Catusius, et ubi vera populi felicitas quaeratur, maxime optandum, ut unus adsit qui reipublicae princeps et caput sit; universe enim docet:

Men kan uijt dit bedrijf met volle sinnen lesen,
 Dat waer men welstant soeckt, een hooft behoort te wesen.

T. XV. p. 112.

Nec regiam illam potestatem ab alio quam ab ipso populo deducendam esse, ratio suadet, et exemplis ex antiquissima historia confirmatur. Hujusmodi exemplum attulit auctor noster, e sacra scriptura petatum, nempe Israëuitarum: mortuo enim Salomone, cum filius Rehabeam tributa minuere recusaret, maximam partem a rege desciverunt, ita ut ea pars, quae a Judae nomine dicitur, tantum regis partes secuta sit. Inde manat, observandum illud praeceptum a regibus, non oportere negligi vocem populi, leniterque ac sine crudelitate cum eo agendum esse (1). Nec tamen nimis ignaviae aut miti ingenio indulgeant: quamvis igitur summis laudibus digna sit principis cura in populo liberaliter instituendo, quod religione, diligentia, utilique labore promovendo, efficitur; fortiter tamen iis resistat, qui leges contemnentes, et potestatem principis, vix licentiam cohibent. At quo difficilior sit cura haec, eo, si quidem recte fiat, princeps est et praestantior et prudentior:

Geen staet en kan bestaen geen vorst en heeft gebiet,
 Indien het woeste graauw geen hell' of hemel siet.
 De Prins en sijn ontsagh, de straffe van de wetten,
 En kunnen overal het quade niet beletten.

T. II. p. 378. (2)

Neque aliqua re magis ad honestatem cives ducet princeps, quam suo exemplo: ipse temperanter

ter vivat, quo suos temperantiam doceat: leges ferat utiles, ac primus illis legibus ipse obtemperet, etsi revera iis non obligetur. Nullo enim jure, cives ad ea cogi posse officia, docemur, quae ipse princeps vel negligit vel omittit, principisque peccato duplex contineri malum, unum quod in facto, alterum quod in exemplo positum est. (3). Ut igitur bene imperium geratur, mediam ingrediatur viam, inter eam severitatem, qua omnia ex nutu principis geruntur, et licentiam libidinosam, quam servituti viam aperire Catsius docuit:

Maer veel te los en al te vrij,
Dat leijt een gront tot slavernij.

T. I. p. 76. (4).

quod dictum quatenus verum sit, recentior historia docet. Praeterea plura sunt animadvertenda, quibus populi salus promoveatur: huc refer, quod ratio certa adhibeatur, qua accepta et expensa reguntur, quod omnis violentia arceatur, cui quippe quieti cives vix resistunt. (5)

Inter ea autem quae difficiliora sunt principi, jure referri solet illud, quod prudenter eos eligat, quos sibi consiliarios esse cupiat et adjutores. Hujusmodi enim sunt, qui tum prudenter silent de rebus publicis, tum a clandestina agendi ratione aut fraude sunt alieni, nec suae tantum saluti in civitatis detrimentum prospiciunt: cui rei tam pauci obsequentes inveniuntur, ut fere receptum sit, praestare reipublicae, tales adhibere, qui pares

negotiis neque supra sunt (6). Neque ab eo consilio plane abhorret Catsii sententia, et simul aliam adjungit hujus rei rationem, in eo positam, quod, si rerum expertissimi adhibeantur, hi plus quam par est quasi bajulant, ac nimio onere obruti, rerum corticem tantum attingunt. Contra vero, qui moderate negotia gerunt, omnium malorum fontes indagare solent, quod propterea necessarium esse praecipit Catsius, quoniam vir prudens, maximi momenti saepe calamitates a republica repellit (7): a parvis enim initiis et quae facile cohiberi potuissent, crudelissimum saepe oritur bellum civile, quo omnes confitentur, nihil existere reipublicae infelicius, nihil miserabilius (8).

- (1) Uw vader, was het woord van dese rouwe gasten,
Heeft op het lant geleijt, al vrij wat sware lasten,
Die dienen afgeschafft, of immers seer versagt,
Eer ghij op 's Konings troon nu staet te sijn gebragt.

Het is van outs geseijt, hij maeckt hem best bemint,
Die op een sagten voet, een magtigh rijck begint.

T. XIX. p. 92.

Historia denique ex libro Regum I. C. 12 petita, narratur T. XIX. p. 90—93.

- (2) Cf. Nota auctoris in fine ejusdem paginae.

- (3) Een prins heeft ander werck; hij moet gestrenge wetten,
Hij moet voor al het Rijck de nutste regels setten,
Hij moet het weligh volck, ook door sijn eijghen daet,
En leijden tot de deught, en houden in de maet.

Ghij die ons Koningh hiet, en wil geen vrijster schenden,
Die noijt een dertel wicht of hoofsche linckers kenden,
Doe eer dat u betaemt, bestier het vaderlant,
En hout u gulle jeught door rede in den bant;
Dat sal u magtigh vorst, een stil en vreetsaem leven,
Dat sal u het rijck ontsagh en eere geven.

Een

Een die maer slechts het volck en niet sijn lust gebied
Verdient nae rechten aert, den naem van koningh niet.

T. V. p. 301 et 302.

(4) Cf. Hic *T. XII. p. 226.*

(5) Let wat den oirbaer eijst en schrijf uw punten nijt,
En maeckt een staets-gewijs, een dienstigh huijs besluijt.

T. II. p. 327.

Staetsgewijs pro hac voce hodie omnes utuntur Budget.

Hoog geweld kan niemant wederstaen.

T. VIII. p. 73.

(6) Sit iemant in den Raet of wil hij leeren krijgen,
Die moet voor alle dingh sijn tonge leeren swijgen;

T. XIV. p. 35.

De kamers van den staet sijn al geweldigh dicht;
Om datse met den eed tot swijgen sijn verplicht.

T. XIX. p. 216.

Wat sijn 'er al geslepen gasten
Soo afgericht om toe te tasten,
Dat al hun doen schijnt voor 't gemeen!
En siet! het is voor hun alleen.

T. XI. p. 309.

Vid. omnis haec pagella 309.

(7) Eij siet! wat heeft 'er menigh man
Meer ampten dan hij dragen kan.

T. XIV. p. 48.

Hoe dickmaels wort 'er in de stadt
Een sake qualijck opgevat;
Maer soo er quam een handigh man,
Die slimme wegen rechten kan,
Siet, dickmaels nae een kleijne keer,
En vont men stracks geen hinder meer.

T. XVI. p. 103.

(8) *Bellum civile etiam dissuadet Catsius T. IV. p. 248.*

CIVIUM OFFICIA ERGA CIVITATEM.

Uti cives a principe jure suo exigunt, ut omnium
commodis consulat, omnibusque praestet auxilium

et consilium et securitatem, sic etiam princeps ac leges rite postulare videntur, ut unusquisque civium quaedam jura in communem utilitatem cedat. Facile enim percipitur, si plurium utilitas, diverso modo attingitur, aut unius commodum, alterius saepe salutem interverteret, principis esse, communi eorum utilitati favere, et rem ita moderari, ut ad nullius perniciem plane vertatur. Exemplum habemus in iis, qui ad militiam et arma vocantur, ac liberam agendi facultatem, imperatoris jussui devovent, ut quietos cives fortiter defendant (1). Alterum obfert Catsius hujus rei exemplum, in jure venationis. Etsi enim, ex naturali jure, rei nullius occupationem pariter unicuique tribui docemur, recte tamen illud restringi existimat, ne inferioris conditionis homines, venandi deliciis abrepti, rem familiarem negligant, aut illi, qui plerumque seditiones excitare solent, arma semper parata habeant (2).

At non in omni casu illam doctrinam servandam esse putat : docuit politicarum rerum experientia, non legibus coërcendam esse dicendi scribendive licentiam, quamvis poena dignissimus sit, qui honestorum civium famae, falsa accusatione libellisque nocere conatur (3) : ita enim hominum ingenium formatum est, ut quo magis quid fugiendum statuas, eo magis illud sibi comparare studeant ; hoc recte percepisse Catsium, etiam nostra aetate exemplis probari vidimus. Quemadmodum vero ipse publicae

saluti plura esse concedenda arbitrabatur, factis ostendit: quod enim universe scripsit:

Is iemand hoogh van geest en deftigh in verstande,
Soo wordt hij met 'er daet een slave van den lande.

T. XVIII. p. 33.

hoc ipsum Catsium comprobasse fatendum est, qui omnem vitam patriae civibusque dedit, modeste, sine ullo honoris aut divitiarum ambitu, in detrimentum nullius.

- (1) Als in stadt de trommel slaet,
Dan moet ijeder met geweer,
Gaen de straten op en neêr,
Juijst naer dat gebiet en seijt,
Een van wien ghij wort geleijt.

T. IX. p. 147.

Een wijngaert opgequeeckt tot aen sijn eerste groen,
Gaf vrijdom in den krijg, geen tocht te moeten doen.

T. XV. p. 74.

Geen krijgsman moet 'er oijt van sijne wagtplaets wijken
Of hem moet van den wil van sijnen veltheer blijken.

T. XVII. p. 181.

- (2) Het wiltbraet dient bedagt en hier ook plaets gegeven,
Vermits dat hedendaegs hiervan de prinsen leven;
't Ging eertijds anders toe, want na men elders leest,
Soo is het tamme vee al mede wilt geweest;
Hiervan is ons de jacht in ouden tijt gekomen,
Die heden wel te regt veel menschen is benomen;
't En is niet voor het volck, 't en dient een ijder niet
Dat hij met honden jaegt en wilde dieren schiet:
Laet Heeren van het lant en groote Prinsen jagen,
Die kunnen dat beslaghe en groote kosten dragen;
't Is beter dat het volck sijn spijs in stilte koopt,
Dan dat het naer het wilt in woeste velden loopt.

T. XVIII. p. 252.

- (3) Stracks gingh de pers voor hem; ja zeker deftigh boeck,
Wert om het schimp-gedicht, verschoven in een hoeck,

T. VII. p. 189.

Een schrift dat niet en deugt wordt des te meer gesocht,
En wat verboden is, te grager opgekocht.

T. VII. p. 193.

VE-

VENALITAS MUNERUM.

Quum unicuique illud officium imponitur, ut quam maxime universae civitati prosit opere ac labore, obligatur quisque etiam gravissima et difficillima suscipere munera. At perverse saepe fieri videmus, ut muneris emolumentum vehementer ambiatur, onera extimescantur. His igitur prodest, emtione sibi comparare, quod meritis numquam essent assecuti. Leviter docuit Catsius, hunc abusum, locum obtinuisse praesertim in Francia (1). Quod vero ille verbo tantum attingit, fusius tractavit ac de industria exposuit Voltarius (2), originem hujus rei quaerens, aetate Ludovici XII. et Francisci I: hic enim exhausto aerario, ut haberet unde Helvetios rebellantes reprimeret, iudicis quidem munus plus licitantibus vendidisse fertur: auro magis quam ferro bellum, pretio quam legibus justitia gerebatur. Nec ita leviter, civium negotia ac vitam, imperitis et fortuito casu elatis iudicibus credendam esse, abunde monuit Catsius: eos contra, gravissimo hoc munere dignos esse, qui illud integre obeunt, quos serrae instar esse oportere iudicat trabem scindentis, sed candidae egredientis, nihilque sibi servantis:

Hebt ghij geduurigh bij de hant,
De saken van het vaderlant;
Of sijt ghij Rechter in het hof
En tracht ghij naer de ware lof;
Soo gaet mij recht, en hout den voet
Juijst soo gelijck de sager doet.

T. XVI. p. 139..
Cat-

Ipsam Catsium eandem, quam praescribit, integritatem in omnibus suis muneribus praestitisse, satis inter omnes constat.

(1) Attingit hoc Catsius *T. VI. p. 105.*

(2) Vid. Voltaire *T. XLVII. p. 71.* editionis recentioris.

DE BELLO AC PACE.

Vix quidquam crudelius aut inhumanius bello excogitatum esse, nemo fere non assentitur: tum enim devicto populo, tum etiam victori, par fere detrimentum afferre, tristis cujusque saeculi bellorum series docuit: nulla, fere dixerim, illo flagitio vacua fuit aetas, quo quae sempiterna fore videbantur corruere, parvi initii imperia repente florescere videmus. Haec ita Catsius diserte exposuit, attamen ipsum tollere bellum, vanum fore propositum confitetur: saepe enim bellum suadet laesa reipublicae dignitas, populi sive principis infamatum nomen. Iis vero principibus maxime bello abstinendum esse existimat, qui suis tantum nitentes viribus, armis hostium sese non resistere posse sciunt: illud autem sapiens, omnique politicae doctrinae congruens praeceptum tradit, aequilibrium inter varias gentes servandum esse, quod tum optime fit, si debiliores, aliis se jungant majoribus ac fortioribus (1). In omni casu abstinendum

T

dum

dum esse monet a bello cum iis, qui finitimi et a natura quasi sibi invicem adjuutores constituuntur, probabilem hujus rei rationem addens hancce, quod, si duo de principatu certent, potentior saepe subveniat, et utrumque belligerantem suo imperio subjiciat (2). Eos vero maxime oportere existimat ab inimicitiis cavere, qui ejusdem religionis vinculo junguntur, Christianosque principes omnes incitat, ut jungant se stabili foedere, quo aeterna inter eos pax servetur, nec Muhamedis imperium extendatur (3). Sapienter illud quidem suasit, verum an illud existere posset non dijudicavit: dolendum profecto, pacem illam perpetuam nusquam terrarum minus, quam inter Christianos ipsos obtinere posse, quippe qui inter se maxime, dogmatum varietate, differunt, ac se invicem odio et invidia dilacerant. Quodsi de Christiano cultu ipsi Christiani consensissent, felices omnes Europae populi essent.

Amplectitur Catsius hanc sententiam, justissime quemque principem vicinas adjuvare gentes, et hoc quidem, officium postulare. Propterea etiam justam belli causam habuisse docet Elisabetham contra Hispanos, cum Batavos adjuvaret, atque sui imperii adeo defensionem prospiceret. Hac autem in causa, dubitarem, an recte accurateque judicaverit. Docet enim historia, bellum inter Elisabetham et Philippum II, fatali illi Christianorum odio esse tribuendum; quod odium, politicis tantum-

tummodo commodis, ac nulla alia re unquam minuitur (4). Quod vero benignius de Angliae regina judicaverit Catsius, hoc ejus probitati tribuimus et bonitati, quae animi dotes, civilem ejus prudentiam, etsi non exiguam, tamen superaverunt.

- (1) De werelt woelt gestaegh in wonder vreemt bejagh,
Jae daer moet oorlogh zijn, tot aen den jongsten dagh.

T. XVII. p. 204.

Wanneer een Rijck of groote stadt,
Haer tijt van wellust heeft gehad,
Soo rijst 'er licht een uijt het graf,
En siet haer al het voordeel af.
Aldus gaet alle dingh in 't ront,
Het rijst, dat lagh; het valt dat stont.

T. I. p. 8.

Heeft 'er iemant wat gesproken,
Dat u raeckten op het zeer,
Staetsucht seght, dat dient gewroken,
Anders acht men u niet meer.

T. XV. p. 9.

Een staet of eenigh Prins van soo geringe krachten,
Dat hij geen vijant durft op sijne grensen wachten,
Doet wel, indien hij tracht met eenigh ander lant,
Te treden in gesprek, of in een vasten bant.

T. XV. p. 151.

- (2) Wel let o Prinsen! al gelijk,
Een ijeder op sijn eijghen rijck;
Eij neemt uijt onbedachte waen,
Geen hart verschil of oorlogh aen;
Krijght oock met uw gebuuren niet,
Dat baert u veeltijds groot verdriet;
Want iemant grooter daer ontrént,
Aen wien uw onmacht is bekend,
Kan sich licht voegen in den strijt,
Als ghij verswackt en moede sijt,
En vallen u dan op het lijf,
En nemen 't al tot sijn gerijf,
Ja nemen 't uwe beij gelijk,
En voegen 't bij sijn machtigh rijck;

Soo dat ghij niet alleen en mist,
 Al dat waerom ghij hebt getwist;
 Maer oock uw eigghen boven dien,
 En dat is meer dan ééns gesien.

T. X. p. 146 et 147.

- (3) Nu vorsten van het Christenrijk!
 Ghij wort ghebeden al gelijck,
 Niet meer te krijgen onder een,
 Maer pais te maecken in 't gemeen,
 Opdat het Rijck van Mahomet
 Niet breeder uijt en wort geset,
 Gelijck door enkel onverstant,
 Soo menigh rijck en machtigh lant,
 Het Christendom is afgeruckt;
 Want 't heeft den Alcoran geluckt,
 Omdat men hier geduurigh vocht,
 En hem geen afbreuk doen en mocht.

T. X. p. 147.

Vid. Voltaire *T. XXX. p. 185. seqq.*

- (4) Vid. auctor *T. XIV. p. 301.* — Belli causa fuit, quod Philippus II, primo Elisabethae faverit contra Mariam Stuartiam, quamdiu hanc et Franciae et Angliae et Scotiae reginam fore timuit. Mariae vero, copiis in Scotia fugatis, mortuoque ejus marito Francisco II, nihil supererat quod Philippi avaritiam excitaret. Jam hic protestantes reprimere conatur, inter quos etiam Elisabetham, seditionem in Hibernia excitat, conjunctis foedere Catholicis in Francia (ligue) favet contra Henricum IV cui auxilio venit Elisabetha; classem mittit Philippus invincibilem illam, quae non, nisi nostrorum majorum fortitudine, vinci potuit.

DE NOVIS CONDENDIS URBIBUS ET REGIONE ADMINISTRANDA.

Eorum qui novas urbes novasve civitates constituunt, illud fere semper consilium esse debet, ut futurorum civium saluti quam maxime prospici-

ciant. Acute jam veteres disputarunt de loco huic rei maxime opportuno, quemadmodum ipsius Romae urbis situm jam felicissimum praedicavit Cicerone (1). Ex eo quippe situ, Romanam rempublicam, dignitatem ac fortitudinem maxime hausisse contendit: morumque integritati, civitatem tamquam fundamento superstrui, optimum felicitatis fontem esse credidit. Neque hanc rem neglexit plane Catsius: ex indole scilicet et moribus, suam doctrinam repetit, qua docet, non esse collocandam novam civitatem in regionibus fertilissimis aut jucundissimis: his enim ad lasciviam et pigritiam et molitiam incolae ducuntur, omnis industria perimitur.

Hac in re quam recte judicaverit, exemplis affirmant, quae etiam nostro tempore in Hispania et Italia fieri vidimus. Ea vero loca existimat optima, quae natura sterilia sunt et arida, quaeque, quo major fiat incolarum numerus, eo majorem industriam efflagitant et laborem. Exemplum offert hujus rei ipsa nostra patria, cui valde profuturum docet Catsius, si magis magisque colerentur partes incultae et arenosae, quaeque aquis submerguntur, exsiccarentur, uti jam remotissima aetate factum fuisse accepimus. Praecepit igitur illud idem, cujus nostro tempore maxime cura geritur, quodque si magis procedat, singulis quibusdam hominibus videri poterit nocere, universae vero reipublicae maximo emolumento fore, non dubitandum est. At loquatur ipse Catsius:

Een Staetsman seijdt' eens wel, wie steden willen bouwen,
Die raedt' ick dese les te willen onderhouden:

Ghij die het stuck begint, en neemt geen vruchtbaer lant,
Maer liever enckel heij, of eenigh mager sant.
Want soo ghij vetten gront daertoe bestaet te kiezen,
Soo sal uw Burgerij een groote deught verliesen;
Te weten stage vlijt, want dorr' en schrale gront,
Die is, en voor de siel en voor het lijf gesont.

T. XV. p. 83.

————— Eij krijgt maer dorre sanden,
En maeckt se tot een bosch, en uijt verachte stof,
Verheft een schoon priëel, of wel een lustigh hof.
Dat is recht Prinsen werck, en 't sal oock Hollant baten,
En ghij staet hoogen lof hier over na te laten;

Het sou niet dienstigh sijn slechts voor een mensch alleen,
Maer 't sou aen 't vaderlant oock baten in 't gemeen.

T. XV. p. 85.

De werelt wort vergroot met uijtgestreckte palen,
Het lant dat wort geteelt, de meiren uijtgemalen,
En menigh ander werck wort heden uijtgewrocht,
Daer op den ouden tijt noijt eens en heeft gedocht.

T. XV. p. 84. ibiq. nota.

(1) De Rep. l. 2. C. 4.

LEGATORUM MUNUS.

Maximam semper utilitatem praebuisse non est inficiandum, quod vinculo certo diversae civitates inter se containerentur: huic rei vero optime inservire videtur, ut ex unaquaque republica ad reliquas, homines dimittantur quidam, qui suae reipublicae personam sustineant, et ejus dignitatis salutisque, apud externos, custodes existant. Legatorum quoque auxilium requiritur, si quaedam res peculiaris, inter varios principes variasve gentes, sit agenda: utriusque generis nobis exempla

at-

attulit Catsius permulta, tum aliorum, tum sui etiam ipsius, quod ei non difficile fuit, quem saepius illud onus tulisse, notum est. Singularem ac rarissimam nuptias per legatum celebrandi rationem exposuit, uti eam narrarunt Pontus Heuterus et Polydorus (1). At magis interest, ut sciamus, quamnam de ipsius legatorum muneris dignitate sententiam tulerit: existimavit sanctissimum et inviolabile eorum munus esse, uti etiam inter gentes receptum est, maximis in turbis aut dissensionibus, semper tamen legati personam tueri et intactam servare. Docet vero Catsius, etiam hac in re saepe aequitatem neglectam fuisse, et humanitatis honestatisque leges esse protrititas; operae vero pretium est ipsius sententiam apponere de legato in Turcia interfecto:

Ghij waert langh bij den Turck als Keijserlijck gesant,
Maer saeght noijt wederom uw liefstal vaderlant:
Het was een rouwen hoop, in dienste van de Francen,
Die heeft in u misbruijckt het voorrecht van de lansen.

Een man van soeten aert, die niet dan recht en socht,
Dien hebt ghij als in krijgh, met onrecht omgebracht.

T. XV. p. 67. Cf etiam nota.

(1) Narrat haec auctor *T. IV. p. 310 et 311*. Hujus Cap. argumentum accurate nuper exposuit Cons. P. Six.

POENA MORTIS.

Vix aliud argumentum est, de quo in utramque partem, nostra etiam aetate, magis disputatur, quam

quam de quaestione , utrum mortis poena , in bene constituta civitate , admittenda , an nullum circa hominum vitam arbitrium legislatori concedendum sit. Invaluit fere ad nostrum usque tempus , ut ad civitatis salutem , securitatemque civium , ex hominum societate , gravissima hacce poena tollerentur illi , qui summa erga eam delicta perpetravissent. Neque ab ea admittenda Catsium fuisse alienum , conficere mihi potuisse videor ex iis , quae de seditionis auctoribus scripsit :

Het is nut , te zijn geloof ,
 Dat een wijs , een seltsaem hooft ,
 Dat' alleen een eenigh man
 Gansche rijken stooren kan ;
 Dan het is oock wel gesien ,
 Heden en in oude tijen ,
 Dat één eenigh hooft gevelt ,
 't Gansche lant in ruste stelt.

T. XII. p. 162.

quidquid circa poenam hancce statuendum sit universe , alii dijudicent ; si vero in ulla causa sit adhibenda , certe in ea est , de qua Catsius hoc loco speciatim disseruit.

Nec vero aliena videtur suspicio , cum ea scripserit , auctorem cogitasse illud , quod summi momenti in Hollandia , ejus aetate obtinuit , supplicium scilicet consilarii Joannis van Oldenbarnevelt. Si enim recte Catsii indolem perceperim , hujus partibus non favit , verum maxime , orthodoxae , quae dicitur , ecclesiae sententiam amplexus est , adversus eos qui Remonstrantes dicebantur : neque hujus rei probatione indigemus : laudasse
 suf-

suffecerit carmen illud, quo Dordracenae Synodae laudes celebravit, quodque magis poetam, religionis amore flagrantem ostendit, quam virum, cogitantem, theologos non esse ceteris hominibus perfectiores.

Haec in transitu de allato Catsii loco dicenda videbantur, in quo, severitatem in patriae delatores quidem commendat, verum non crudeliter hanc severitatem exercendam esse docet, nec omnes eos esse puniendos aequaliter, qui aliorum flagitium ex credulitate sequuntur, sed sceleris auctores summam hic poenam mereri:

Cuncta licet sileant, tamen efficit unus et alter,

Vulgus ut insana seditione fremat;

Tolle duces sceleris, mox cetera turba quiescit;

Qui sapit, hic tantum lilia summa metit.

T. XII. p. 162.

DOMINIUM MARIS.

Pertinet ad remotiorem jam aetatem quaestio, an re vera mare, regionem circumfluens, ad ipsam hanc regionem pertineat, atque ejusdem etiam imperio contineatur. Notissimum est, Hollandos et celeberrimos etiam aliorum populorum viros, acute et docte hac de re disseruisse, ac bona fide credimus in ea sententia perseverasse, mare nullius imperio subjectum esse. Aliter sentivisse videntur Angli, qui tum scriptis demonstrare, tum factis

ostendere conati sunt, se *θαλασσοκρατῆαν* sibi retinere juste ac legitime. Priorem opinionem amplectitur etiam Catsius, censetque, Brittanos mala fide suam defendere. Sententiam cui ipse favet, enunciat ea opportunitate, quod legationis sibi mandatae fata tradit. Accidit enim, ex ejus narratione, cum adhuc in Brittannia legatus esset, ut classes utriusque reipublicae obviam sibi venirent, et navalis illa pugna committeretur, ducibus ab Angliae parte Blakio, ab Hollandiae Trompio. Etiam tunc temporis, idem ac nostro fieri vidimus, locum obtinuisse accepimus, dubiam scilicet mansisse quaestionem, a quam parte, prima profecta fuerit hostilitas, cujus rei Anglus Trompium, hic Anglum accusabat. Catsius re vera Blakium primum fuisse aggressorem existimat, quae bonae fidei Hollandorum benigna suspicio, alia firmatur argumentatione, ex perpetua Brittanorum indole desumta, nempe eorum ingenium parum quieti, sed bello aptissimum esse. Animadvertendum hic, semper fere discordiam nostros inter et Anglos exstitisse, continuo fere utramque rempublicam aemulam sibi fuisse, et denique inter Hollandos et Anglos popularem fere invidiam semper obtinuisse:

Ons schiprijk Nederlant, in handel hoog geresen,
 Was daer al lang benijt om dat gelukkig wesen;
 En daerom wiert 'er stof of immers glimp gesogt,
 Op dat ons eenigh leet mogt worden aengebroght.
 De vloot van onsen staet quam 't Brittenlant genaken,
 En hieruijt rees de gront dat sij den handel braken,
 Blaak gaf aen Tromp de schult; maer onse heele vloot,
 Riep dat de Engelsman het eerst op de onse schoot;

Hoe

Hoe dat het wesen mag de handel werd gebroken,
 Omdat 'er overal veel nijders onder stookten;
 Tot oorlogh, niet tot rust is haren staet bequaem,
 En aen den meesten hoop ten vollen aengenaem.

T. XIX. p. 217.

REDITUS PATRIAE MERCATURA.

Nulla est fere orbis terrarum pars, quin peculiare aliquid habeat, quod prae reliquis proprium sibi vindicet, quodque non injuria gloriatur. Repetendus inde maxime amor patriae, quem unicuique innatum dixeris. Quodsi haec referantur ad ipsam regionem, quae Catsii fuit, quaque nos patria gaudemus, nemo miretur, omnes maxime eam diligere, quamvis parum inde videatur provenire, earum rerum, quae vitae commodum et voluptatem aliorum populorum augent. Docet Catius illam ipsam naturae et terrarum conditionem diversam, universis incolis utilissimam esse, quippe qua omnes fere gentes, altera alterius auxilio indigent, unde indissolubile connubitur vinculum, quo inter se tenentur, et incitamentum existit laboris et industriae perpetuum:

Wat hier de werelt feijlt, dat geeft een ander landt,
 En dat maeckt overal een vastgevlochten bandt.

T. XV. p. 92.

At vero nostrae reipublicae fructus quamvis non sint permulti, felicissimam tamen eam praedicat

Catsius, omnibusque divitiis abundantem; mercaturam fontem esse dicit, quo omnia, quae ob oriente ad occidentem fert orbis, ad nos perveniunt, quarum rerum seriem exponit uberrimam, sed longiorem, quam ut hoc loco eam describamus; exemplo sit:

Al zijn hier in het wout geen steijle boomgewassen,
Die tot een hooge mast op groote schepen passen,
Noch zijn hier evenwel meer schepen op de ree,
Dan oijt een machtigh vorst hadt op de ruijme zee;
't Is maer een kluijtte lants dat hier de lieden banen,
Noch zijn de solders vol, en buijgen van de granen.

Wie kent 'er eenigh gout, in onse kust gewassen,
Noch vint men even hier veel duijsent rijcke kassen:
Men graeft tot heden toe geen tin in dit gewest,
Noch blinckt het evenwel in dese landen best.

T. XV. p. 92, 93. 94 et T. II. p. 335, 336 et 337.

Omnem vero hunc locum si quis accurate legerit, atque in usum converterit, extensae ejus aetatis Hollandiae mercaturae descriptionem habebit. Haec omnia proprio labori debere Belgas docemur:

Bedenkt dit Hollants volck, en weeg het in 't bijzonder,
Al wat uw lant besit, dat is een eijgen wonder.

nec tamen sine Dei auxilio quidquam comparari, uti majores nostri sibi persuaserunt, sic et pro hoc beneficio, summo numini gratias agit Catsius, atque tum aequales, tum posteritatem monet, pium ac religiosissimum illud gratitudinis officium, nunquam non recordari.

T A N T U M.

T H E-

T H E S E S.

I.

Quamvis laudabile sit eorum studium qui veterum Juristarum fragmenta, ita interpretari conantur, ut nullo modo sibi adversentur, improbandum tamen videtur conciliandi studium illud immodicum, quo plane contraria, eadem esse saepe dicuntur, cujus rei exemplum adest in *l. 11. §. 3. ff. ad leg. Aquil. et l. 51. eodem.*

II.

Querelâ de nationis inofficiosae, totam donationem revocata m fuisse credimus: neque huic doctrinae obstat *l. 8. pr. C. de inoff. donat.* quam praeclare interpretatur Antonius Faber; quae vero dissentientes hauserunt ex rescripto Diocletiani et Constantii imp. in fragm. Vatican. nuper edit. *p. 75 et 76.* non obstare videntur, in quo quippe rescripto agitur de donatione, quam pater contulerat in filium, quem habuit in potestate.

I I I.

Praeclaram Papiniani sententiam in *l. 15. ff. de Cond. Inst.*: » quae facta laedunt pietatem, » existimationem, verecundiam nostram et (ut » generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt, » ea nec facere nos posse credendum est, » per omne jus Justinianicum servatum fuisse, non dubitamus affirmare.

I V.

Idem illud de Codicis Civilis Gallici ingenio asseverare non auderem, e quo interdum, imperii conditio, tempore quo leges ferebantur, nimis elucet.

V.

Quamvis universe fatendum sit, nullum Civilem legum Codicem, Gallico illo, neque accuratiorem neque magis concinnum prodiisse, longe tamen absit, quod non inextricabilem aliquando difficultatem praebeat, uti in Art. 391. obtinere videtur, cujus stricta interpretatio, a sana ratione recedit.

V I.

Huc etiam pertinere videtur quaestio utrum nuda revocatio prioris testamenti, in libello quod holographi requisita habet, rata sit habenda. Summa enim aequitas, hic voluntatem testatoris sequi suadet, stricta Jurisprudentiae regula, contrarium.

VII.

V I I.

Delicti , quod significatur Art. Cod. Crim. 319, nulli possunt esse socii.

V I I I.

Quamvis de re monetaria novissime utiles factae sint in Belgio mutationes, ejus tamen forma perfectior esse potuisset.

I X.

Recte statuisse videtur J. B. Say (traité d'econ. polit. p. 337. seqq.) et abunde probasse, monetam nihil aliud esse oportere, nisi partem metalli, sine alio nomine, quam ponderis et speciei impressi.

X.

Inanis est sententia, in praefatione novissimae editionis Catsii, *philosophicam ejus lectionem non tantum non esse commendandam sed dissuadendam potius.*

X I.

Ex omnibus Catsii scriptis conficere licet, eum non valde rerum politicarum curam dilexisse, quod etiam probatur loco operis inscripti *Ouderdom en Buijtenleven*, T. XV. p. 132 :

Ick wil oock nimmermeer hier nemen in beraet, enz.

X I I.

Allocutio, quae exstat in Catsii T. X. p. 230. non habita, sed fictitia videtur.

VII

Itaque, quod significatur An. Cod. Cant. 319.
nulli potest esse socius.

VIII

Quantum de re monasterii notamus utique factum
est in hujus mutatione, quia tamen forma per-
fectior esse poterat.

IX

Hecce statim videtur J. B. Bay (littere d'oc-
curre p. 183. seq.) et abunde proposuit, non
tamen nihil aliud esse oportere, nisi partem non
talem, cum alio nomine, quam proinde et quod
improbat.

X

Itaque est constantia, in praefatione notamus
editum in Galia, philosophorum et rectorum non
tantum non esse commendandum sed etiam
esse potius.

XI

In omnibus Galia scriptis testatur hoc, cum
non velle rem publicam curam ducere, quod
etiam probatur loco operis inscripti Orationum
et Epistolarum, T. XV. p. 183.

Ita ut non habuerit hoc usque in posterum, etc.

XII

Alibi, quod erat in Galia R. X. p. 180.
non habuit, sed rectum videtur.



Alsche, Adam G.

Specimen academicum de Jacobo Catsio, Icto, quod ... examini submittit
Alsche

Lugdunum Batavorum 1828

Jur.is. 4 d

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10739862-4